قاراداغ کیتابخاناسی

Qaradagh Kitab Evi

www.aharri.com
www.indir.arzublog.com

Edited with the demo version of
Infix Pro PDF Editor

To remove this notice, visit:
www.iceni.com/unlock.htm

اولو تانریئین آدیلا

اکران و ادبی دیل

قولو محرم‌اف

رداکتور و کوچورن ح. شرقی

تهران ۲۰۰۱

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

کیتابین ایچینده کیلر

گیریش... .... ۴

بیرینجی بولوم.............. ۱۱

ادبی دیل، نیطق آنلایشی و تلویزیون ۱۱

نیطقی (چیخیشی) ۱۱

ادبی دیل حاققیندا ۱۲

"دیل" و "نیطق" حاققیندا........... ۱۷

تلویزیون نیطقی‌نین بعضی اؤزللیکلری ۲۳

ایکینجی بولوم ۳۲

تلویزیون نیطقی و ادبی تلفوظ..... ۳۲

اکران و تلویزیون مسئله‌لری....... ۳۳

تلویزیون نیطقی و تلفوظ

اوسلوبلاری ۵۲

صایتلرین تلفوظو ۶۴

صامیت‌لرین تلفوظو ۶۸

بعضی قراماتیک فورمالارین تلفوظو . ۷۳

۱ـ خبر؛ فعل شکیلچی‌لری ۷۳

۲ـ سوز دوزلدیجی شکیلچی‌لر...... ۷۵

۳ـ سوز دییشدیریجی شکیلچی‌لر .. ۷۵

۴ـ منسوبیت شکیلچی‌لری.......... ۷۶

۵ـ قوشمالارین تلفوظو ۷۷

۶ـ نییه، اییت شکیلچی‌لرینین تلفوظو. ۷۷

فونوتیک حادیثه‌لر (Səs Olayları). ۷۸

اوچونجو بولوم.................. ۸۳

اکران نیطقی و وورغو مسئله‌لری... ۸۳

وورغو نورمالاری حاققیندا........ ۸۳

اکران نیطقینده وورغونون

اوزللیکلری ۸۸

آلینما سوزلرین وورغوسو ۹۲

دوردونجو بولوم ۹۷

اکران نیطقی‌نین اینتوناسییا

اوزللیکلری ۹۷

اکران نیطقی واینتوناسییا.......... ۹۷

سیتاقم اکران نیطقی‌نین موهوم عونصورو

کیمی ۱۰۲

سونوج................... ۱۰۶

قایناقلار.................. ۱۰۹

گیریش

علمی ـ تکنیکی انقلابلار سرعتلی کشف‌لر دوورو کیمی تاریخه دونن ۲۰ـ جی عصرده تلویزیون و رادیونون جمعیت حیاتینا داخیل اولماسی ایجتماعی اُنسیتین فورما مضمونونو خیلی درینلشدیردی. بیر طرفدن سینمانین سس، رنگ و تصویر دورولوغونا نایل اولاراق گلیشمه‌سی، دیگر طرفدن ایسه تلویزیون و رادیونون کوتلوی معلوماتین آن چئویک واسطه‌لرینه چئوریلمه‌سی بشریتین ارتباطات اُنسیت ساحه‌سینده کی، بیر چوخ آرزولارینی گرچکلندیردی. عصریمیزین ۴۰ ـ ۳۰ ـ جی ایللریندن باشلاریاراق بو صنعت ساحه‌لری آرتیق اؤز فورما دیل و ایفاده سیستملرینی تکمیل‌لشدیره‌ره‌ک تاماشاچی و دینله‌ییجیلره آئوردی‌اوویزوآل معلوماتین آن مکمل نمونه‌لرینی چاتدیرا بیلدیلر.

ایلک واختلار اکران دا حیات لوحه‌لرینین اولدوغو کیمی، آما فتوقرافیادان فرقلی بیر طرزده، یعنی حرکتده «کوچورولمه‌سی» و دانیشدیریلماسی اول سینما، سونرا ایسه تلویزیونون معجزه‌سی سایلدی رادیو دا ایسه سس اویرازلارینین جانلاماسی، حادثه‌لرین باشی وئردیگی آنداجا فاصله ائدیلمه‌سی و باشقا اوستونلوک‌لر ۵۰ ـ جی ایللرین اورتالاریندا اونا «قیزیل دوور» بخش ائتدی. تشکول و گلیشمه جریانیندا اکران و افیر تکجه یئنی صنعت، یارادیجیلیق یئنی تکنولوژیایا اساسلانان استحصالات ساحه‌لری یاراتمادی، اونلار هم ده بشر تاریخینده ایلک دفعه اولاراق ارتباطات جیلارلا (تاماشاچی، دینله ییجیلرله) اُنسیتین یئنی فورماسینی میدانا چیخاردی.

تلویزیون و رادیونون گلیشمه‌سی ایلک نوبه‌ده یارادیجی ذکانین بدیعی تخیولون طبیعی کی، هم ده معین ایدئولوژینین محصولو اولان اکران ـ افیر موضوعلارینین چاتدیریلماسیندا شیفاهی سوزون، نیطقین رولونو آرتیردی تزلیگله تلویزیون، سینما و رادیو هر هانسی قدیم یونان ناطیقی‌نین آغیلینا گلمه یه‌جک مقیاس داگئنیش دینله‌ییجی توپلادی. بو، بیر سیرا عامیللرله یاناشی هم ده شیفاهی نیطقین یاییلما دایره‌سنین گئنیشلنمه‌سی، اونون دینله‌ییجیلره اکسپرسیو ـ ائموسیونال تأثیرینین نتیجه‌سی ایدی. شوبهه‌سیزکی، بو ارتباطات واسیطه‌لرینده اساس ایفاده واسطه‌سی اولان سؤزه، شیفاهی نیطقه ـ ه یئنیدن یاناشماغا احتیاج

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

دویولدو آذربایجان‌دا دا اکران ـ اثیر واسیطه‌سی ایله گئنیش دینله‌ییجی چیخان شیفاهی دیلیمیزین قارشیسیندا‌نیطق مدنیتی و فونکسیونال لینقویستیکا باخیمیندان بیر سیرا طلب‌لر قویولدو. بو دا طبیعی دیر چونکو، بوتون شیفاهی نیطق تریبونلاریندا، خصوصاً ایندی داها گئنیش تاماشاچی آئودیتوریاسی تئلویزیوندا اُنسیتی آذربایجان شیفاهی ادبی، دیلی یارادیر موختلیف ژانرلی وئریلیشر، صحبت‌لر، موصاحبه و دیالوقلار، چیخیشلار، اساساً شیفاهی فورمادا هم ده شیفاهی نیطقین پرنسیپ‌لری اساسیندا قورولودوغو دوغرودور، بورادا شیفاهی ادبی دیلیمیزین نورمالاری ایله، یازی نورمالاری بیر نوع قووشاراق سنتز اولونورو بو مقامی، ایلک نوبه‌ده تئلویزیانین ایسپسیفیک طبیعتی اونون ماهیتی، مقصدی و ژانر استروکتورو آن باشلیجاسی ایسه کوتلوی معلومات سیستمینه عاید اولماسی ایله ایضاح ائدیرلر.

عمومیت‌له، تئلویزیون KIV سیستمینه عاید اولماسی اونون ارتباطات، تبلیغاتی واستتیک فونکسیا داشیماسی کیچیک اکران دا سؤزون بویوک رول اویناماسنی شرطلندیریر. هر چند کی، بورادا سؤزون خصوصی چکیسی هم ده سؤز ـ تصویر اویارلیغی چرچیوسینده مؤعین لشدیریلیر و بو اویارلیغین پوزولماسی وئریلیش‌لرین (او جمله‌دن T.V نیطقی‌نین) کسرینی، تبلیغاتی و استتیک تأثیرینی آزالدیر. اونا گوره تصویر، گورونتو عامیلینین موجودلوغو نظره آلینماقلا تئلویزیون دیلینین، بورادا کی شیفاهی نیطقین هر جهت دن (سئمانتیک، قراماتیک، تلفوظ) درست، آنلاشیقلی آیدین، تأثیرلی اولماسینی تأمین ائتمک تئلویزیون ژورنالیستلرینین آپاریجی گوینده‌لرین اساس وظیفه‌سی ساییلمالی دیر. تاماشاچیا معلومات وئرمک اونو معاریف‌لندیرمک و دونیاگوروشونو آرتیرماق مقصدینی قارشییا قویموش هر هانسی وئریلیش (ژورنالیست) مطلق شیفاهی ادبی دیله، اونون سلثمه قایدالارینی دیل مدنیتینین طلب‌لرینه احتراملا یاناشمالیدیر. آخی ایندی تئلویزیون بیزیم حیاتیمیزین معیشتیمیزن آیریلماز آتیروبوتودور. بیز دونیانین آغلی ـ قارالی اولایلاری آن سون یئنیلیکلری باره ده بوکیچیک اکران دان ائشیدیر اویره‌نیر، فیلملره باخیر، موسیقی دینله‌ییر، اَیله‌نیر و طبیعی‌کی حیاتیمیز یاشاییشیمیز، پروبلئملریمیز باره‌ده صغت کارلیق جهت دن موختلیف سویه‌لی و موختلیف مضمونلو وئریلیشلر، مناسبت بیلدیریریک. بو

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

وئریلیشلرده بعضاً رسمی، بعضاً ده علمی ـ کوتلوی، فلسفی ـ پوبلیسیستیک ماهیتلی معلوماتی تام دولغونلوغو ایله چاتدیرماق بیر چوخ حاللاردا آذربایجان ادبی دیلینه، اونون اینجه‌لیک‌لرینه تئجه صاحب اولماقدان آسیلی اولور. بورادا تئکنیک، سیتا کتیک نورمالار ائله عمل ائدیلمه‌لی دیرکی بیر گوز قیرپیمینده اکران دان سسله‌نیب کئچن جمله‌دن تاماشاچی اوچون هئچ نه قارانلیق قالماسین تلویزیون دا داها مهم ایسه شیفاهی نیطق فورماسیندا تظاهور ائدن همین جمله‌نین (بوتولوکده متنین) دوزگون، آیدین و دقیق تلفوظ ائدیلمه‌سی، یعنی اورفوائپییا نورمالارینا اویغون سسلندیریلمه‌سی دیر.

تلویزیون نیطقی فورماجا شیفاهی ادبی دیله، مضمونی ایسه شیفاهی پوبلیسیستیکا ائرلرینه کانکرت ژانرلارا عاید دیر. بوشیفاهیلیک همین ژانرلارین قورولوشوندا، دیل باخیمیندان ایسه داها چوخ اورفوائپییا و سیتاکسیس ساحه‌سینده نظره چارپیر اوتاگوره ده شیفاهیلک، ماوی اکران دا تاماشاچی ایله آنلاشیقلی تأثیرلی بیر دیل ده دانیشماق اوچون نمونه‌وی ادبی تلفوظه ـ آذربایجان دیلینین اورفوائپییا نورمالارینا رعایت ائتمک تئلویزیون نیطقی‌نین واجب شرطلریندن‌دیر بو معنادا، حاضردا ادبی دیلین اورفوائپییا نورمالارینی، اوپتیمال ادبی تلفوظو تئلویزیون قده‌ر گئنیش یایان شیفاهی ادبی دیلیمیزه تئلویزیون قدر گوزه‌ل بویالار چالارلار، وئرمک امکانی اولان ایکینجی بیر شیفاهی نیطق تریبوناسی تاپماق چتیندیر. محض بو ناگوره ده مضمون، فورما و ژانریندان آسیلی اولمایاراق اکرانا چیخان هر بیر تئلویزیون وئریلیشینده ادبی تلفوظ مسئله‌سی هر آن دیقت مرکزینده اولمالی‌دیر. ایستر سیاستچی و یا ژورنالیست، ایستر عالیم، حکیم و باشقا صنعت صاحبی ایسترسه ده دیکتور، موغنی و آکتیور اولسون، فرقی یوخدور.

اونلارین هامیسی دانیشیقلارینی معاصر ادبی تلفوظون طلب‌لری اساسیندا فورمالی و اورفوائپیک نورملارا، نیطق مدنیتینین طلب‌لرینه عمل ائتملی دیرلر. دوغرودور دیل مدنیتی آنلاشیندا شیفاهی و یازیلی نیطق‌لر بیرگه گوتورولور نیطق مدنیتی، اساساً سسلی، شیفاهی نیطقه عاید ائدیلیر. لاکین اونلارین هرایکیسی دیله شعورلو مناسبت‌له، دیلین ایفاده واسیطه‌لریندن خوصوصاً شیفاهی نیطقه خاص اولان خوصوصیت‌لردن مقصدیونلو ایستفاده ایله باغلی‌دیر.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

چاغداش آذربایجان تورکجه‌سی آن مدنی دیللر سیراسیندادیر اونون دیل مدنیتی ده یوکسک دیر. بو دیلیمیزین لوغت ترکیبینین و ادبی نورمالارینین زنگین‌لیگی، لئکسیکا و سینتاکسیسینین گلیشمه‌سی، سمانتیکاسینین کسرلیلیگی، ایستوناسیاسینین زنگینلیگی و اویغونلوغو ایله علاقه‌دار چاغداش تلویزیون نیطقی‌دیلین محض بو گئنیش ایمکانلارینی عکس ائتدیرمه‌لی‌دیر.

نظره، آلماق لازم دیرکی بو گون مستقل‌لیک شرایطینده میلی شعورون گلیشمه‌سی جمعیتین دئموکراتیکلشمه‌سی اوغروندا موباریزه، وطنداش جمعیتینین یارادیلماسی و آزاد مطبوعاتین ترقیسی شیفاهی نیطقی‌ین تطبیق ساحه‌سینی‌ده خیلی گئنیشلندیرمیشدیر. رسمی چیخشیلاردا میلی مجلیسین اجلاسلاریندا، مطبوعات کنفرانسلاریندا، علمی پراکتیک سیمینارلاردا، سیاسی پارتیا و اجتماعی تشکیلاتلارین توپلانتیلاریندا موحاضره سالونلاریندا، قورولتای، ییغینجاق، اجلاس تریبونلاریندا، استرادا و تئاتر صحنه‌سینده آن موختلیف نووعلو پوبلیسیستیک چیخیشلار، گئنیش وسعت آلمیش‌دیر. بوتون بونلار گوستریرکی ایندی شیفاهی نیطق گئنیش اُنسیت واسیطه‌سی کیمی، یازیدان هئچ ده گئری قالمیر، عکسینه موعین حاللاردا اونو بیر قدر اوسته‌له‌ییر بوتون بونلارلا علاقه‌دار شیفاهی نیطقین قاورانیلماسینی آسانلاشدیران واحید، نمونه‌وی تلفوظه احتیاج خیلی چوخالمیشدیر. بوناگوره ده تصادفی دئییل دیرکی سون واختلار نیطق مدنیتینین یوکسلدیلمه‌سی ضرورتیندن دانیشانلار هامینین قبول ائده‌جه‌ئی نمونه‌وی نیطق و واحید ادبی تلفوظون نورمالاشدیریلماسینین واجب‌لیگینی خوصوصی قئید ائدیرلر.

دوزگون تلفوظ (ائلجه ده دوزگون یازیلیش) همیشه ادبی دیلین آیریلماز حیصه‌سی اولموشدور اونون وظیفه‌سی نیطقین فردی خوصوصیتلریندن ویئرلی شیوه تأثیرلریندن یان کئچمک‌له داها گئنیش و آنلاشیقلی اُنسیت واسیطه‌سی اولماقدیر. بوناگوره ده دوزگون تلفوظون (رادیودا، صحنه ده، سینمادا) دوشونولموش، سیستملی تشکیل ده تطبیقی میلیونلارلا آدامی ادبی دیله قوشولماسیندا موختلیف منطقه‌وی تلفوظلر آراسینداکی، اویغونسوزلوقلارین آرادان قالدیریلماسیندا بویوک اهمیته مالیک اولابیلر. بو معنا دا عالی و اورتا مکتب‌لر، تئاتر، رادیو و سینما ایله یاناشی تلویزیون دا نمونه وی تلفوظون آن فعال

تبلیغاتچیسی اولمالی‌دیر.

هر حال دا، تئلویزیون بو ساحه ده خوصوصی رول اوینامالی کوتله‌لره یئنی اینفورماسیا، معلومات و علمی بیلیک‌لر گتیرمک‌له برابر هم ده اونلارا یوکسک نیطق مدنیتی آشیلامالی‌دیر.

بوگون آذربایجان ائلئکترون KIV ـ نین شبکه‌سی گئنیشله‌نیر اؤزه‌ل تئلویزیون کانالارینین سایی گئدیکجه آرتیر، تله‌مکان دا ساغلام رقابت موحیطی یارانیر، دئمه‌لی شیفاهی نیطق تریبونلاری و اونلارین آئودیتوریالاری دا کمیتجه چوخالیر، ایندی هر تئلویزیون کانالینین آز قالا اؤز "دیلی" اؤز دانیشیق "طرزی"، اؤز اینتوناسیا ـ تلفوظ "اوسلوبو" واردیر. البته، بیز یارادیجیلیقدا فردیلین علیه‌نه دئییلیک هر ژورنالیستین آپاریجینین فردی اوسلوبو فرقلی دئییم طرزی (دیکسیاسی) اولابیلر (اصلینده بئله ده اولمالی دیر) آماگویا یئنیلیک پرده‌سی آلتیندا دیل‌ده موجود اولان عنعنونی هامینین قبول ائتدیگی عمومی نورمالاری، او جمله‌دن ادبی تلفوظ قایدالارینی پوزماق اولماز افیره وئریلن ماتریاللاردا آیدین مؤلف دستخطی، علمی مضمون، آکتوآل تئماتیکا، فورما آیدینلیغی ایله یاناشی هم ده سسله‌نن نیطقین یوکسک ادبی سویه‌ده اولماسی، خوصوصیله ده تلفوظون دوزگونلویو و یکرنگ‌لیگی بارده جدی طلب‌لر ایره‌لی سورولمه‌لی دیر تئلویزیون ایشچی‌لری ـ رداکتورلار، مخبرلر، ریپارتیورلار، سوژت حاضیرلایانلار، اجمال چیلار، آپاریجیلار، دیکتورلار، آکتورلار، شومنلو اوچون خوصوصی وسایط یارادیلماسی ضرورتی ده محض بورادان ایره‌لی گلیر میکروفون قارشیسیندا چیخیش ائدن و یا خود افیره آدام حاضیرلاشدیران اکران ایله باغلی پئشه‌صاحبلری اوچون دوزگون تلفوظ و وورغو پروبلئملری گونده‌لیک ایش قایغیسی کیمی قبول اولونمالی‌دیر.

بو کیتاب، ایلک نوبه‌ده رادیو و تئلویزیون وئریلیشلری حاضرلایان مؤلف‌لر، آپاریجیلار... عنوانلانمیش‌دیر چونکو، افیرده سسلنن متنه، شیفاهی دیله، نیطق مدنیتینه نظارت ائتمک وظیفه‌سی محض اونلارین عهده‌سینه دوشور.

کیتاب، همچنین اولکه بیلی‌یوردلارینین ژورنالیست فاکولته‌لرینین تئلویزیون و رادیو اختصاصینی سئچن طلبه‌لری و اینجه صفت بیلی‌یوردوندا تحصیل آلان، گله‌جک آکتیور ـ

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

یونتمئلر، صنعت شوناسلار اوچون دور. صاباحین تئله ژورنالیستلری نمونه‌وی تلفوظ قانونلارینی، اورفوائپییا نورمالارینی ده‌ریندن بیلمه‌لری دوزگون دانیشیق قایدالارینا موکمل یه‌لنمه‌لی دیرلر بوندان باشقا تئلویزیون ایله بیر باشا باغلی اولمایان، اما پئشه‌سینین، وظیفه‌سینین یاخود ایجتماعی فعالیتینین کاراکترینه گوره تئز ـ تئز اکران و افیرده دانیشمالی اولانلار، خوصوصی ایله سیاستچیلر، معلملر، حکیملر، بیر سوزله ضیالیلار اوچون ده بو کیتاب ماراقلی و گره کلی اولابیلر چونکو کیتابدا موجود تلفوظ و آکسئنتولوژیا نورمالارینین موفصل شرحی اساس مقصد اولماسا دا تئلویزیون نیطقی اوچون چوخ واجب سایيلان اورفوائپییا مسئله‌لری دیقت مرکزینه چکیلمیشدیر. بورادا معاصیر نمونه‌وی ادبی تلفوظون ماهیتینه توخونولموش، شیفاهی نیطق ده قاورامانی آسانلاشدیران واسیطه کیمی اورفوائپییانین رولو، خوصوصاً رادیو و تئلویزیون کیمی کوتلوی معلومات واسیطه‌لری سیستمینین اینتنسیو گلیشمه‌سی ایله باغلی اونون آرتان اهمیتی گوستریلمیشدیر.

کیتاب دا آلینما سؤزلرین تلفوظو مسئله‌لرینه خوصوصی دیقت یئتیریلمه‌سی و موختلیف دیللردن منیمسه‌دیییمیز اجنبی سؤزلرین دئییلیشی ایله باغلی بعضی مصلحتلرین وئریلمه‌سی‌ده تصادوفی دئییل‌دیر. چونکی دوربین قارشیندا چیخیشا حاضیرلاشان، یاخود هرهانسی حادثه، توپلانتی، تدبیر زامانی و ائله کوچه‌ده‌جه موصاحیبه وئررکن بو جور سؤزلری لازیمی تلفوظ واریانتلارینی سئچمکله علاقه‌دار یارانان چتینلیکلر چوخلارینا معلوم دور. مثلاً ایندی اسپیس، راکت، کافئدرا (کرسی) مُدل، کرسلو، کامئراسوزلرینی هئچ ده هامی دوزگون تلفوظ ائده بیلمیر یاخود کامئرا قارشیسیندا چیخیش ائدنلرین اکثریتی واشنگتن، انگیلیس، ایفل، پاریس، کیمی خوصوصی آدلاردا وورغونون یئرینی سؤعین لشدیرمکده چتینلیک چکسین بو سؤزلرده وورغو هارا دوشور؟ ـ سوالی چوخ آکتوآل اولدوغونا گوره کیتاب دا موختلیف کاتئقوریالی سؤزلرده، قراماتیک، فورمالاردا وورغونون اساس خوصوصیتلرینین تصویرینه گئنیش یئر وئریلمیشدیر تئلویزیون وئریلیشی اوچون تلفوظده و وورغولارین یئرینین معینلشدیریلمه‌سینده واخیدلیک پرینسیپی پروقرامین مضمونون داها یاخشی قاورانیلماسینا کومک ائدن واجب عامیل‌دیر دئییلیشی بعضاً معنایا گوره ده‌ییشن سوزلری (alm ıa - adma)، قراماتیک نورمالاری

(خـوصوصی ایـله ـ خـوصوصیله (gəlmə - gədmə) و اوسـلوبی واریـانتلارین فرقلندیریلمه‌سی واسیطه‌سی کیمی وورغونون رولو و آیریجا اینتوناسیا مسئله‌لرینه‌ده نـظر یئتیریلمیشدیر. بو معنا دا تئلویزیون نیطقینده خوصوصاً پوبلیـستیک ماتریاللارین دوزگـون چاتدیریلماسیندا (اوخونوشدا) سینتاقملارین رولونا آیـریجا دیـقت یـتیریلمه‌سی طـبیعی گورونمه‌لی‌دیر. بوتون بونلار ایسه تئلویزیون تجروبه‌سی اوچون بویوک اهمیته مالیک‌دیر.

دیل مدنیتی ایله سیخ باغلی اولان تـئلویزیون تـجروبه‌سی نـیطق دا بـیر شیئی اسـاس گوتورور: افیرده و اکران دا سسلندیریلن نیطق هر جهت دن نمونه‌وی اولمالی و او، آذربایجان شیفاهی ادبی دیلینین آهنگینی گوزه‌لیگینی، آخیجیلیغینی و هر هانسی مورکب ماهیتی ایفاده ائتمک ایمکانلارینی اوستالیقلا گوسترمه‌لی‌دیر. اونوتماق اولمازکی نیطق مـدنیتی گئنیش معنادا فیکیر ذکاء و دوشونجه مدنیتی دیر اینسانین اؤز فیکیر و دوشونجه‌سینی دانیشیغیندا دولغون، دوزگون ایفاده ائده بیلمه‌سی اونون کامیل و مدنی نیطقه مالیک اولماسینین اساس علامتی‌دیر. تئلویزیون نیطقی محض بو کامیلیگینین ـ فـیکیرین دقـیق، آیـدین، بیـغجام و تأثیرلی ایفاده‌سینین پارلاق نمونه‌سی، عینی زامان دا اکران اسـتئتیکاسی اوچـون مـوهوم کاتئقوریا اولان نیطق مدنیتینین تبلیغاتچیسی اولمالی‌دیر.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

بیرینجی بولوم

ادبی دیل، نیطق آنلایشی و تئلویزیون

نیطقی (چیخیشی)

ادبی دیل و یوکسک مدنیتی آنلایشلاری عوموم خالق سعجیه‌داشییر هرایکیسی خالقین عوموم مدنیتینین ترکیب حیصه‌سی، اونون گلیشمه سینین اینتئلکتوآل نایلتلرینین تظاهورودور. هر بیر مدنی دیل اوچون اونون زنگین لوغت ترکیبی ثابت قراماتیک فورولوشو اورفواپیا نورمالاری موکمل ده‌ییشمز یازیسی و آهنگدار فونئملر سیستمی اولمالی‌دیر. دیل ده‌ییشن، دایم اینکشاف ائدن ایجتماعی حادثه اولدوغو اوچون اونداکئدن پروسسلر دریندن تدقیق اولونمالی‌دیر. بو معنادا بیزده دیل تاریخی، دیلین ایجتماعی ماهیتی ادبی دیلین فورمالاشماسی، نیطق و اُنسیت پروسسی، عوموميتله، دیلین یارانیشی اونون آیری - آیری ساحه‌لرینین علمی - ریاضی فلسفه‌سی، منطیقی، پسیکولوژی، فونکسیونال - تطبیقی و س. جهت‌لری باره ده بیر چوخ دیرلی اثرلر یازیلمیشدیر.

بو اثرلرده، خصوصاً دیل؛ نیطق و تفکورله باغلی علمی ادبیاتلاردا دویغودان تفکوره کئچیدین دیالئکتیکاسی، دویغولاردان قاورایشلارا، اورادان تصوره و تخیوله، آنلاما و نهایت، منطیقی تفکوره دوغرو اینکشافین دیالئکتیکاسیندان حسی ادراکلا، منطیقی ادراک آراسیندا اولان دیالئکتیک وحدتدن آن باشلیجاسی ایسه نیطق، دیل ایله تفکور آراسینداکی قارشیلیقلی علاقه‌دن بحث ائدیلمیشدیر. لاکین بونونلا همین موضوعلاردا پولئمیکایا، خصوصاً ادبی دیل آنلایشی، نیطق و نیطق فعالیتی ایله باغلی علمی دیسقوسیالارا، اونلارین بیر چوخ غیر مؤعین مقاملارینا دایر مباحثه‌لره سون قویولمامیشدیر. بو مباحثه‌لرین یئر وئریلدیگی نظری ادبیاتلاردا ادبی دیلین ماهیتی و نیطق آنلایشی دا اؤز گئنیش عکسینی تاپمیش‌دیر.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

ادبی دیل حاققیندا!

لینقویستلر دیل تکاملو مکانیزمی حاققیندا عوموی تعلیمین اولماسینی (ا. بولیوآتف) اونا گوره ایستیرلرکی دیل حادثه‌لرینین ماهیتی دیل ده گئدن پروسسلری عکس ائتدیرن کاتئقوریا و آنلایشلاری درست مؤعین‌لشدیره بیلسینلر بو معنادا، آذربایجان دیلچیلرینین اثرلرینده ده ادبی دیل آنلایشی اونون تشکولو، نورمالاشماسی، اینکشاف تاریخی و ماهیتی باره‌ده مؤعین مباحثه‌لر مؤوجوددور. ادبی دیل آنلایشی و اونون ماهیتی حاققیندا موجود اولان بعضی موئدعالاری قیساجا نظردن کئچیره‌ک. گورکملی آذربایجان دیلچیسی، دمیرچی زاده ادبی دیل آنلایشینا موناسیبت ده غیر - معینلیگین اولماسنین بیر سببینی اونداگورورکی، بعضیلری ادبی دیل دئدیکده، آنجاق بدیعی ادبیاتین دیلینی باشا دوشموش و بوناگوره ده ادبی دیلین تاریخینی شاعرلرین، یازیچیلارین یارادیجیلیق چرچیوه‌سی ایله محدودلاشدیرمیشلار. بونون نتیجه‌سینده ده بعضاً ادبی دیلین حجمینه موافیق تاریخی ده درست اویره‌نیلمه‌میشدیر[1].

بویوک عالیم ادبی دیل ساحه‌سینده‌کی مولاحیظه‌لرینی بئله عوموی‌لشدیریر. بعضیلری ادبی دیل دئدیکده، آنجاق یازیلی دیلی آنلامیشلار، شیفاهی ادبی دیلینده اولا بیله‌جه‌یینی آغیلارینا گتیرمه‌میشلر. بوناگوره‌ده ادبی دیل و اونون اینکشافی دئدیکده، آنجاق یازیلی ادبیاتین، یازیلی سندلرین، نهایت، کتابه‌لرین دیلینی تصدیق ائتمکدن اوزاغا گئتمه‌میشلر بئله آنلایش نتیجه‌سینده یازیسی اولمایان خالقلارین ادبی دیلی اولمازکیمی یانلیش آنلایش میدانا چیخمیش یاخود بو و یا دیگر خالقین ادبی دیلینین باشلانقیجی همین خالقین یازیا مالیک اولدوغودو دوورودن حساب ائدیلمیشدیر[2]. دمیرچی زادنین مولاحیظه‌سینه گوره بوتولوکده ادبی دیل سئچمه و عوض ائتمه آپارماقلا نورمایا سالینمیش دیلدیر،[3] چوخ شاخه‌لی آراشدیرملاریندا دیل پروسسلرینه کفایت قده‌ر دیقت یتیرمیش آکادئمیک م. جعفر ایسه ادبی دیلدن بحث ائدرکن یازیرکی او، ادبی - بدیعی دیلین و عوموم خالق دیلینین اسپیفیک داخلی قانونلاری اساسیندا یارانیب اینکشاف ائدیر.

دیل بوتوکولده حیات، قدیم تاریخ، خالقین یاشایش طرزی، اونون مین ایللیک یاشایشی‌دیر. او، هر هانسی جمعیتین تشکولو، موجودلوغو و اینکشافی اوچون اساس

شرط‌دیر. اینکشاف ائتمیش دیل ایسه ایجتماعی تجروبه‌ده قازانیلمیش بیلیک و معلوماتلار توپلوسودور او خالقین معنوی ثروتی، خالقین هر جهتدن بیرلشمه‌سی، فیکیر مبادله‌سینین قدرتلی واسیطه‌سی دیر ـ دیلین یارادیجیسی، اونو یاشادان، ده‌ییشدیرن اینکشاف ائتدیرن، اونا حیات وئرن خالق دیر. بو سبب دن، ادبی دیلی مؤعین نورمایا سالینمیش دیل حساب ائدن پروفسور آ. آخوندوواگوره، بو دیلین اساسیندا داها چوخ عوموم خالق دیلی دایانیر، لاکین ادبی دیلین بو و یا دیگر بیر دیالئکتین اساسیندا یارادیلماسی دا مومکون دور. ادبی دیل اوچون آن موهوم علامت اونون اوزه‌رینده عملیات آپاریلمیش بیر دیل اولماسی دیر(۴).

شوبهه سیزکی، ادبی دیلین دیالئکت و شیوه‌لردن چوخ موهوم فرقی ده وارکی بو، ایلک نوبه‌ده اونون داها گئنیش ایجتماعی اُنسیت واسیطه‌سی اولماسی دیر. مسئله‌نین بو جهتینه دیقت پروفسور آ. افندیزاده یازیر: ... عادی دانیشیق دیلیندن ائلجه‌ده دیالئکت و شیوه‌لردن، باشلیجا اولاراق معیشت ده ایستیفاده ائدیلیر. ادبی دیل ایسه دوولت اداره‌لرینین، علم و ادبیاتین، مکتب و مطبوعاتین دیلی‌دیر. بوتون دوولت آکتلاری، علمی، بدیعی و کوتلوی اثرلر ادبی دیل‌ده یازیلیر. مکتب‌لرده، رادیو و تلویزیون وئریلیشلرینده تئاتر دا سینما دا ـ بوتون ایجتماعی یئرلرده ادبی دیلدن ایستیفاده اولونور. ادبی دیلی موختلیف دیالئکت لردن فرقلندیرن کاراکتریک جهت لردن بیری بودورکی اونون شیفاهی فورماسی ایله یاناشی یازیلی فورماسی دا اولور البته، بونلارین هر ایکسی "اینسانلار آراسیندا ایجتماعی اُنسیت واسیطه‌سی" اولماق اعتباریله بیر ـ بیری ایله سیخ علاقه داردیر. لاکین ایفاده جریانینین حجمی و اُنسیتین مقصده موافقلیگی نقطه ـ نظریندن اونلاردان بیری دیگریندن مؤعین فرقلی خوصوصیتلره و اوستونلوک‌لره مالیک‌دیر(۵). ادبی دیل پروبلئملری ایله مشغول اولان دیگر عالیملرین اثرلرینده و بو مسئله ایله باغلی ماراقلی مولاحیظه‌لر ایره‌لی سورولموشدور بو فیکیرلرده ادبی دیلین اساس خوصوصیتلری ـ اونون خالقین حیاتیندا گئنیش فعالیت گوسترمه‌سی، نورمالاشدیریلمیش اُنسیت واسیطه‌سی اولماسی، هامی اُچون مجبوری کاراکتر داشیماسی، مؤعین قایدالارا تابع اولماسی و س. موهوم علامت کیمی قئید اولونموشدور. ایضاحلی دیلچیلیک لوغت‌لرینده ده ادبی دیل نمونه وی نورمالالشدیریلمیش، نورمالاری «دوزگون»، کیمی قاورانیلان و هامی اوچون مجبوری اولان دیالئکت‌لره و لورو دیله قارشی

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

دوران دیل[۶]، یا خود میلی دیلین ایشله‌نیب مؤعین فورمایا سالینمیش[۷] شکیلی کیمی کاراکتریزه اولونور بو ایضاحاتلاری نظره آلاراق او قناعته گلمک مومکون دورکی، ادبی دیل نورمالاشدیریلمیش، تاریخاً مؤعین فورمایا سالینمیش و هامیین عمل ائتمه‌سی واجب اولان مؤعین محدودلاشدیریجی و تنظیمله‌ییجی قایدالارا مالیک بیر دیل دیر. دئمه‌لی، میلی دیل زنگین لئکسیک فوندا مالیک، اوزون دوور عرضینده محکم‌لنمیش قراماتیک قورولوش و جیلالانمیش اوسلوب سیستمی ایله قایدایا سالینمیش میلی دیلین تاریخاً قرارلاشیمیش، آن یوکسک شکیلده اینکشاف ائتمیش نمونه‌وی فورماسی دیر. اؤز اینکیشافینین موختلیف مرحله‌لرینده گاه کیتاب (یازیلی) گاهدا (شیفاهی) نیطق فورماسینا یاخینلاشان ادبی دیل هئچ واخت خالق دیلینه یاد اولمامیش عکسینه اوندان مایالانمیش زامان ـ زامان بو دیلدن قیدالانمیش‌دیر بونونلا یاناشی خالق دیلی ایله ادبی دیلی عینلشدیرمک ده اولماز چونکی؛ ادبی دیل اؤز علمی ماهیتینه، معنا و مقصدینه، ایشلنمه میقیاسینا گوره داها گئنیش سعجیه داشییر. دیگر طرفدن، ادبی دیل اوچون بیر سیرا خوصوصی جهت‌لر و اسپسیفیک علامتلر سعجیه‌وی دیرکی اونلار خالق دیلینه شامیل ائدیلمیر. همین جهتلری، علامتلری تخمیناً آشاغیداکی کیمی قروپلاشدیرماق اولار:

۱ـ ادبی دیل ده سؤزون ایستیفاده، وورغو، اینتوناسییا، تلفوظ، نیطق آکتی و دیگر دیل داخیلی عامیللرین مؤعین نورمالاری (هم ده دئیک کی دیالئکت ده کی نورمالاردان داها جدی) اولمالی‌دیر. بو نورمالارا عمل ائدیلمه‌سی همین دیل ده دانیشانلارین سوسیال، پئشه و رئگیون ـ اراضی منسوبیتیندن آسیلی اولمویاراق موطلق اویره‌دیجی، معاریفچی، نمونه‌وی کاراکتر داشیمالی‌دیر.

۲ـ دیل نورمالارینین ثابتلیگی عوموم مدنی ارثی و ادبی ـ کیتاب عنعنه‌لرینی قوروماغا سعی گوسترمه‌لی‌دیر.

۳ـ تکجه بشریتین اَلده ائتدیگی بیلیک‌لرین مجموعسونا صاحب اولماقدا دئییل هم ده کنار، منطیقی دوشونجه‌نین حیاتا کئچیمریلمه‌سینه اویغونلاشمالی‌دیر.

۴ـ فونکسیونال جهت‌دن اؤزونو دوغرولدان واریانت سینونیم واسیطه‌لر بوللوغوندا اؤز آیدین ایفاده‌سینی تاپان اوسلوب زنگینلیگی اولمالی‌دیر. بو، موختلیف نیطق وضعیت‌لرینده

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

فیکرین داها افکتلی ایفاده‌سینه نایل اولماغا ایمکان یاراتمالی‌دیر.

۵- تاریخی پلاندا دیل نورمالارینین ثابتلیگی و داواملیلیغی اؤزونو گؤسترمه‌لی‌دیر.

بوتون سادالانان خوصوصیت‌لر ادبی دیله صاحب چیخماق، اونون مؤعین ائدیلمیش واحید نورمالارینا دوزگون رعایت ائدیلمه‌سی وردیشلری قازانماق دئمکدیر. بونورمالار ایسه موختلیف فیکیر آیریلیقلارینا باخمایاراق، اساساً بئله معینلشدیریلمیشدیر: ۱- لئکسیک نورمالار، ۲- قراماتیک نورمالار، ۳- اوسلوبی (ایستیلیستیک) نورمالار، ۴- اورفوقرافیک نورمالار، ۵- اورفواپیک نورمالار؛

ادبی دیلین لئکسیک قراماتیک و اوسلوبی نورمالاری شیفاهی و یازیلی دیله، دئمک اولارکی عین درجه‌ده عایددیر. اورفوقرافیک و اورفوائپیک نورمالارا گلدیکده ایسه بونلاردان بیرینجیسنین یازیلی، ایکنجیسنین شیفاهی دیله عاید اولدوغو معلوم مسئله‌دیر.

آیدین دیرکی ادبی دیلین خوصوصیت‌لری بیردن - بیره یوخ، داها دقیق، داها معنالی سؤز و سؤز بیرلشمه‌لرینین داها موناسیب مقصده اویغون قراماتیک فورما و کونستروکسیالارین اوزون ایللر عرضینده مهارتله سئچیلمه‌سی نتیجه‌سینده اؤزه‌چیخمیشدیر.

دیلین وظیفه‌سی آنجاق معلومات وئرمک و اُنسیت واسیطه‌سی اولماقلا بیتمیر. او ائتنیک مدنیتین، ائتنوپسیکولوژیانین، میللی شعور و تفکورون واجب گوستریجیسی‌دیر. البته، میلی مدنیتین آیریلماز ترکیب حیصه‌سی اولان دیلین ایجتماعی وظیفه‌سی کومونیکاتیولیک، اَن مهم اُنسیت واسیطه‌سی، فیکر موبادیله‌سی، میلی - مدنی، نومیناتیولیک، اکسپرسیو - استئتیک فونکسیانی یئرینه یئتیرمه‌سی‌دیر محض بیر سیستم کیمی دیل بو فونکسیانی نیطق واسیطه‌سی ایله حیاتا کئچیریر بو معنادا ادبی دیلین شیفاهی قولو، اونو انسانلار آراسیندا گئنیش ایجتماعی اُنسیت واسیطه‌سینه چئویرن نیطق حاققیندا دیلچی عالیملرین فیکیرلرینده یکدیلیک نظره چارپمیر.

نیطقین اکسپرسیو فونکسیانی اساس گوتوره‌رک "دیل اینسانین اؤز حیسلرینی ایفاده ائتمک احتیاجلاری ایله علاقه‌دار یارانیش‌دیر" دئه‌ین ائپیکورچولردن توتموش نیطقین تیپلری، استروکتورو، فونکسیالاری باره‌ده موختلیف تصنیفاتلار وئرن چاغداش عالیملره‌دک هامی نیطق فعالیتی باره‌ده ایحاطه‌لی فیکیر سویله‌مه‌یه چالیشمیشدیر. ایضاحلی

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

دیلچیلیک لوغت‌لرینده نیطق مؤعین کوللکتیوین دیگر عضولری ایله قارشیلیقلی علاقه ساخلاماق مقصدی ایله دیلدن ایستیفاده ائدن شخصین فعالیتی، دانیشیق، مورکب مضمونون ـ هم معلومات، هم چاغیرش ـ موراجیعت، هم دینله‌ییجینی تحریک ائتمه و سایر ایفاده‌سی اوچون دیلین موختلیف واسیطه‌لرینین ایشله‌دیلمه‌سی(۸) نظرده توتولور. اونون سسلی نیطق، شیفاهی نیطق، اکسپرسیو نیطق، ائموسیونال نیطق و سایره نووعلری معینلشدیریلیر عین زامان‌دا کومونیکاسیا مقصدیندن و شرایطیندن آسلی اولاراق دیل اُنسیتینین ایش گذار دیالکتال، رسمی، گونده‌لیک، صحنه، دانیشیق، کوتلوی نیطق کیمی فورمالاری حاققیندا دا معلومات وئریلیر(۹) نیطق، اونون فونکسیالاری، او جمله‌دن شیفاهی (دانیشیق) نیطقین اوزه‌لیلکلری آذربایجان دیلچیلرینین ده اثرلرینده کفایت قده‌ر گئنیش تطبیق اولوندوغو تاتر صحنه دیلی گئنیش تدقیقات موضوعسو اولموشدور. گورکملی آکتیور کاظم ضیانین "صحنه دیلی" کیتابی (۱۹۴۷)، دمیرچی زادنین "آذربایجان دیلی اورفواتپیاسنین اساسلاری" (۱۹۶۹)؛ م. شیرعلیئوین "آذربایجان دیلی اورفواتپیاسنین اساسلاری" (۱۹۷۰)، جومهوریت علملر آکادئمیاسی نسیمی آدینا دیلچیلیک انستیتوتونون نشر ائتدیردیگی "آذربایجان دیلینین اورفواتپیا سوزلویو" (۱۹۸۲)، آ. آخوندوفون آذربایجان دیلینین فونوتیکاسی (۱۹۸۴)، "وورغو لوغتی" (۱۹۹۳) "دیل مدنیتی"، "نیطق مدنیتی مسئله‌لری" (۹۲، ۸۵، ۷۹، ۷۴، ۱۹۷۲) ف. آغایوائین "آذربایجان دیلینین اینتوناسیاسی" (۱۹۷۸) و اونون آذربایجان دانیشیق دیلی" (۱۹۸۷) اثرلرینین هم چنین صحنه دیلی، نیطق مدنیتی، تئلویزیون و رادیو دیلینه دایر سون دوورده کی بعضی تدقیقاتلار بو ساحه‌ده موهوم آددیم اولموشدور.

بو اثرلر ایلک نوبه‌ده شیفاهی دیل و نیطق ساحه‌سینین اساس مسئله‌لرینه مؤعین آیدینلیق گتیرمیش اونون فونکسیونال اوسلوبلارین درست‌لشدیرمیشدیر. موختلیف مضمون دا ایشله دیلن "دانیشیق دیلی" تئرمینی نسبتاً کانکرتلشدیریلره‌ک اونون تطبیق ساحه‌سینین گئنیش منظره‌سی وئریلمیش و بورادا رادیو، تئلویزیون نیطقینه خوصوصی یئر آییریلمیشدیر(۱۰). چونکو، تئلویزیون و رادیو شیفاهی فورمادا تظاهور ائدن هر جور نیطقی ـ یوکسک ادبی دیلده اولان چیخیشدان توتموش شهر و کند اهالیسنین معیشت دانیشیغینا ده‌ک بوتون نووع

نیطق سویه‌لرینی گرچلشدیرمکله ادبی دیل نورمالارینی معین‌لشدیریلمه‌سینه کومه‌ی ائدیر.

شیفاهی دیلی چوخ حاللاردا "دیالئکت نیطقی" آدلاندیریرلار و دیلچیلیک ده بو اصطلاحلارین ایضاحی و معیاری، اونلارین قارشیلیقلی علاقه و مناسبت‌لری، اوخشار و فرقلی جهتلری حاققیندا هامینین قبول ائده‌جه‌ئی واحید، عومومی فیکیر یوخدور. اکثر تدقیقاتچیلارین قناعتینه گوره، دیالوق دانیشیق دیلینین باشلیجا تظاهور فورماسی اولدوغونا گوره، "دیالوق نیطقی" و "دانیشیق دیلی" اصطلاحلاری عین معنا دا ایشله دیله بیلر(۱۱).

فیکیریمیزجه پروبلئمه بوجور یاناشما بیر سیرا باشقا عامیلرله یاناشی، هم ده چاغداش دیلچیلیک اوچون مهم اهمیت کسب ائدن "دیل - نیطق" موناسبتلرینین تام آیدینلاشدیریلماسی ایله ایضاح ائدیله بیلر چونکی، لینقویستیکادا "دیل - نیطق" موناسبتلری اونلارین آیریجی و بیرلشدیریجی جهت‌لری باره ده خیلی یازیلسادا، بو پروبلئمی تماميله حل ائدیلمیش سایماق اولماز بوجور حدود قویمایا، نظری مسئله‌لرین بوتوو کمپلئکسینین حللینه بو و یا دیگر یاناشمانین ایلکین شرطی ایندیه‌ده کی یالنیز نظریه‌ده موجود دور. نیطق فعالیتینده، تجربه‌ده ایسه دیل و نیطق تظاهورلری آراسیندا حد قویولماسینا چالیشارکن بیز جدی چتینلیکلرله اوزله‌شیریک آما بونا باخمایاراق، هر حال دا بئله بیر حدی معینلشدیرمک واجب دیر.

"دیل" و "نیطق" حاققیندا

دیل و نیطق ایفاده‌لری عادی دانیشیقدا چوخدان و تخميناً یاخین معنالاردا ایشلنسه ده، دیلچیلیک‌ده ۱۹ - جی عصردن فرق‌لندیریلمه‌یه باشلامیشدیر. دیل و نیطق آنتونیمیاسینی ایلک دفعه Humbold t گؤسترمیش، داها سونرا de Kortine Boden بو موشکول ایله مشغول اولموشدور گورکملی لینقویست F. D. Sossurum ایسه اونلارلا موقایسه‌ده دیل و نیطق آراسینداکی فرقلری داها قاباریق گؤسترمیش و بو فرقلندیرمه‌نین ماهیتینی ایضاح ائتمیش دیر. Sössor گوره نیطق پروسه‌سینده ایلک قوطب اؤزونو گؤستریر: دیل و نیطق، دیل قراماتیک سیستم و لوغت ترکیبیندن یعنی او دیل واحدلریندن عیبارت دیر کی، اونلارسیز نیطق فعالیتی مومکون دئییل. نیطق ایسه اؤز نوبه‌سینده اُنسیت اوچون دیل واحیدلریندن

ایستفاده ده‌یرکی، بودا اؤز نوبه‌سینده فردی دانیشیق و ائشیتمه آکتلاریندان عبارت دیر. دیل و نیطق بیر - بیری ایله سیخ باغلی‌دیر بونلارین بیرینین وارلیغی دیگرینین موجودلوغونو شرطلندیرمیش اولور. گوروندویو کیمی دیل و نیطقین آیری - آیری آنلاییشلار اولماسینی علمی سوروُن کیمی ایره‌لی سورن F. D. SÔssurun طرفدارلاری دیلی سیستم، نیطق ایسه بو سیستمی حیاتا کئچیره‌ن واسیطه حساب ائدیرلر آمما بو قوطب‌لشمه‌نی موطلق باریشماز بیر ضدیت معناسیندا باشا دوشمک دوزگون دئییل. یعنی بو، او دئمک دئییل کی دیل‌ده راست گلدیکلریمیزین نیطقه و عکسینه، نیطق تظاهورلری‌نین دیله دخلی یوخدور. فیکریمیزجه بئله بیر ایدعا موهوم نظری سوروُنون عادیلشدیریلمه‌سی دئمک اولاردی. آمما دیل و نیطقین قارشیلیقلی علاقه‌سی، اونلارین اوخشاری و فرقلی جهت‌لری باره‌سینده مؤعین مولاحیظه‌لری سویله‌مک مومکوندور و بو باره ده تکجه دیلچیلر دئییل، پسیخولوقلار دا اطرافلی دانیشیبلار.

بوتون حاللاردا بئله بیر مودئا هئچ کیم‌ده اعتراض دوغورمورکی، دیل و نیطق بیر - بیری ایله سیخ باغلی دیر و بیر - بیرینه قارشیلیقلی ائتگی گوستریر. دیل اُنسیت‌ین اشاره‌لر میکانیزمی دیر.

اُنسیت واحیدلری دیل اشاره‌لرینین توپلوسو و سیستمی‌دیر. نیطق دیل اشاره‌لرینین آردیجیلیغی‌دیر. اونلار بیر - بیرینین موجودلوغونو شرطلندیریر، دیالئکتیک وحدت تشکیل ائدیر و ایجتماعی - تاریخی سعجیه داشییر. دیل، محض دیل سیستمی و نیطق فعالیتی‌نین بیرلیبی سایه‌سینده موجوددور. نیطق ایسه فیکرین و شعوروُن ایله‌تیشیم رئاللاشماسی‌دیر.

دیل نیطق‌ده اوبیکتیو ایجتماعی اولای کیمی اؤزونو گوستریر. نیطق ایسه دیلین عملی فعالیت فورماسی فیکرین بیر باشا گئرچکلیبی کیمی چیخیش ائدیر.

دیل و نیطق آراسیندا ایلیشگی اوبیکتیو ضرورت کیمی موجوددور چونکی «دیل اؤز وارلیغینی نیطق‌ده، نیطق ایسه اؤز منبعی‌ینی دیل‌ده تاپیر. نیطق پروسه‌سی اولماسا، دیل، دیل اولماسا، نیطق پروسه‌سی تظاهور ائده بیلمز. نیطق فردی کاراکتر داشیدیغی اوچون دیلی بوتوولوکده تشکیل ائتمیر، اونون لئکسیکاسینین، قراماتیک فورمالارینی اؤزون ده جمله‌یه

بیلیر. نیطق اولاییی دیلین تکامولو اوچون شرایط یارادیر. دیلین لوغت ترکیبینده و قراماتیک قورولوشوندا باش وئرن ده‌ییشیکلر آنجاق دیلده مئیدانا گلیر و ثابیتله‌شیر. نیطق‌ده باش وئرن ده‌ییشیکلر دیلده کی کوهنه قانونا اویغونلوقلاری داغیدیر و همین‌ده ییشیکلر دیله گئچیر. دیل ده نئولوقیزم و آرخائیزم (یئنیلیک و اسکیلشمه) بویوللا مئیدانا چیخیر. بیر سؤزله، نیطق دیلین گلیشمه منبعی، دیل ایسه نیطقین اؤزرونودور (محصولو). دیل گلیشمه‌نین اؤزرونو، نیطق گلیشمه‌نین قایناقی‌دیر. نیطق‌سیز دیل مومکون اولان اولای دئیلدیر».(١٢)

ف. د سوسور ده محض بو جهته دیقت یئتیره‌رک قئیدائدیرکی، نیطق‌ین آیدین اولماسی و ایشله‌دیلمه‌سی اوچون دئییل، دیلین ده مئیدانا چیخارماسی اوچون نیطق ضروری دیر. او، دیل و نیطقی علاقه‌لندیرن «نیطق فعالیتی» اصطلاحینی ایره‌لی سورموشدور. دیل و دیل قابلیتی اصطلاحلارینی فرقلندیرن، اونلاری ایجتماعی و فردی کاتئقوریالار کیمی قیمت‌لندیرن عالیم (بیلگن) دیلی هم نیطق آلتی، هم ده نیطقین اؤزرونو سایر. نیطق فعالیت‌ده، ایش‌ده اولان دیل‌دیر.

بونونلا بئله سوسور دیل و نیطق‌ین بیر ـ بیریندن تامامی ایله فرقلی کاتئقوریالار اولدوغونو داگوستره‌رک، بو کاتئقوریالاری بیر علمین پردئمتی حساب ائتمه‌یین مومکون اولمادیغینی دئییر. اونون فیکرینجه، «بو کاتئقوریالار عینی بیر علمین پردئمتی حساب ائتمک مومکون دئییلدیر. چونکی «نیطق فعالیتی بوتوولوکده درک ائدیلمزدیر».

و محض بوناگوره ده بو کیمی یولدان گئتمک مومکون دئییلدیر: بو یوللارین هر بیری ایله آیریجا گئدیلمه‌لی‌دیر». سؤزسؤره گوره دیلی و نیطقی تطبیق ائدن علم ساحه‌لری ده ـ نیطق دیلچیلییی و دیل دیلچیلیین (باشقا سؤزله دئسه‌ک، سیناخرونیک دیلچیلیک دییاخرونیک دیلچیلیک) بیر ـ بیریندن فرقلندیریلمه‌لی‌دیر.

دئمه‌لی دیل و نیطق بیر ـ بیری ایله دیالئکتیک وحدت‌ده اولسا دا، بیر ـ بیرینی تاماملاسادا بو مفهوملاری عینی‌لشدیرمک اولماز چونکی دیل گونده‌لیک حیات‌دا اساس اوینیئکتیو اولای کیمی اؤزونو گوستریر. بیز هر شئیدن اول دانیشیریق، ائشیدیریک و باشقاسینین نیطقینی آنلاییریق، یازیریق و اوخویوروق. هر بیر شخص تجروبه‌سیندن یاخشی بیلیرکی، نیطق جیددی ده‌ییشه‌بیلر. چونکی «بیزیم نیطقیمیز هوسله باغلی‌دیر. هوس اولاندا نیطق‌میز

آیدین و طمطراقلی اولور. هوس‌سیز نیطق ایسه سؤنوک اولور. نیطق اینسانین ائموسیونال وضعیتینی عکس ائتدیریر؛ نیطق سوسیال بازادان آسیلی‌دیر. نیطق دیل واحیدلرینین فعاللاشماسینین اؤرونودور»(١٣) بس بو معنادا دیل و نیطقی بیر ـ بیریندن هانسی اؤزه‌لیکلر، هانسی پرینسیپیال علامت‌لر فرقلندیریر. عادتن دیلچیلره سوآل جواب وئررکن دیل و نیطق آنتینومیاسینین آشاغیداکی کیمی قارشیلاشدیریرلار:

١. دیل ایلگی واسیطه‌سی، سیستمی دیرسه، نیطق سوره‌سی دیر.

٢. دیل عموم خالق، نیطق فردی سعجیه داشییر.

٣. دیل اوچون دایمیلیک نیطقه ایسه ده‌ییشکلیک خاص‌دیر.

۴. دیل منطیقی، نیطق ایسه پسیکولوژی سعجیه داشییر.

۵. دیل عمومی، نیطق پسخی (روانی) و خوصوصی حادثه‌دیر.

٦. دیل اوبیئکتیو، نیطق ایسه سوبیئکتیودیر.

٧. دیل راسیونال، نیطق ایسه ائموسیونال سعجیه داشییر.

٨. دیل ایستاتیستیک، نیطق دینامیک دیر.

٩. دیل عموم بشری اولای دیر، نیطق ایسه میلی سعجیه داشییر.

١٠. دیل سینخیرونلوق‌دیر نیطق ایسه دیاخرونلوق دیر.

١١. دیل موعیین معنادا موجرد، نیطق ایسه کونکرت دیر.

١٢. دیل اولوملوک، نیطق ایسه گئرچکلیک دیر.

١٣. دیل دیچیلیک بیلیمی‌نین، نیطق ایسه داها چوخ پسیکولوژی‌نین آراشدیرما موضوعسودور.

١۵. دیله تopلومسال ـ ایلای (ایجتماعی ـ تاریخی) تجروبه‌نین ساخلانماسی و وئریلمه‌سی نیطق ایسه بو تجروبه‌نی قیمت‌لندیرمک، عومومی‌لشدیرمک و ایله‌تیشیملیک خاص‌دیر.

البته: موختلیف پریزمالاردان یاناشماقلا دیل و نیطق آنتینومیاسینین بیر آز داگینیش تصنیفاتینی وئرمک مومکوندور آمما بوتون حاللاردا دیل و نیطقین قارشیلیقلی علاقه‌سینین (بوخاریدا گوستریلن بوتون پرینسیپیال فرقلره باخمایاراق) دانیلماسی مومکون دئییلدیر.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

یعنی دیل اینسانلار آراسیندا ایلگی واسیطه‌سی، نیطق ایسه بو سوره‌نین اؤزو و دیلین مووجودلوق فورماسی‌دیر. نیطق اینسانلار آراسیندا محض دیل واسیطه‌سی ایله ایلگی یارادیر. او دیل ده اؤز کونکرت و پراکتیک ایفاده‌سینی آیری ـ آیری فردی دیل ماتریالّلارینداان ایستیفاده ائتدییی زامان تاپیر. نیطق ایلگی سوره‌سینده دیلین تطبیق ائدیلمه‌سی دئمک‌دیر. نیطقی بیر آدام تلفوظ ائدیر. باشقالاری ایسه دینله‌ییر، درک ائدیرلر، توپلومسال بازا ایله ایلگیلی ده‌ییشه‌ده نیطقین اساس فونکسیاسی ـ ایلگی یاراتماق، معلومات (بیلگی) وئرمک، فیکیر موبادیله‌یه خیدمت ائتمک فونکسیاسی قالیر. نیطق دیل واسیطه‌سی ایله ایلگی سوره‌سی‌دیر و او دیلین بیلاواسیطه گئرچکلیی‌دیر.

نیطق آنجاق دیلچیلیک یوخ، هم ده پسیکولوژی (روحسال) ائستئتیک و پداقوژی (اویره‌تیم) اولای‌دیر. بو، معنادا پسیکولوژی‌ده نیطقه وئریلن تعریف دیل و نیطق «سورونونا نتیجه یاناشماق» باخیمیندان دا ماراقلی‌دیر: «نیطق اینسانلار آراسیندا دیل واسیطه‌سی ایله حیاتا کئچیریلن فیکیر موبادیله‌سی و ایلگی (اُنسیت) جریانی‌دیر.

نیطقین یاردیمی ایله اینسانلار اؤز فیکیرلرینی بیر ـ بیرلرینه بیلدیریر، بیر ـ بیرینه تأثیر گوستریر، حیسلرین ایفاده ائدیر»[۱۴] دیل ایسه نیطق‌دن فرقلی اولاراق اینسانلار آراسیندا ایلگی، «ایله تیشیم، ائله‌جه ده اینسانین داورانیشینی تنظیم ائتمک واسیطه‌سی‌دیر»[۱۵] بو اول‌ده دؤنه ـ دؤنه دئیلن بیرفیکیری تصدیق ائدیرکی، نیطق دیلین یاشاما مووجودلوق فورماسی‌دیر او، دیل ده فعالیت گوستریر، و نیطق دن تجرید ائدیلمیش دیل ایسه موجرّد ماهیت داشییر. دئمه‌لی ـ دیل و نیطق عینی بیر مسئله‌نین چشیدلی دورومودور. اونلارین آراسینداکی فرق ایسه یالنیز همین مسئله‌یه نتجه یاناشمیش نتیجه‌سینده اورتایا چیخیر. هر شئی بیزیم اویره‌نیلن مسئله‌یه هانسی جهت‌دن یاناشماغیمیزدان آسیلی‌دیر. اگر بیز دیلی اویره‌نیریکسه، دئمه‌لی بیزی یارادتگماتیک موناسیبت‌لر، نیطقی اویره‌نیریکسه، سینتاقماتیک ایلگیلر ماراقلاندیریر. باشقا سوزله سیستئملی موناسیبت‌لر باخیمیندان لئکسیکانین مورفولوژیانین سینتاکسیسی ین تدریجی ـ دیل نوقطهٔ نظریندن یاناشمادیر. بورادا نیطق شرایطی‌ندن آسیلی اولمایاراق، بیر صینیفین دیل واحیدلری آراسینداکی، سیستئملی موناسیبت‌لر چوزولور. (بو مناسیبت‌لری ایچ گوروتتوده آدلاندیرماق اولار). نیطقین

اویره‌نیلمه‌سی زامانی سیتاقماتیک ـ موختلیف صینیفلرین دیل واحیدلری آراسینداکی خطی موناسیبت‌لر اؤز پلانا چه‌کیلیر (گوروتو آراسی موناسیبت‌لر). بوناگوره‌ده پارادیقماتیکا ایله باغلی هرنه وارسا، دیله، سیتاقماتیکا ایله ایلگیلی هر نه وارسا نیطقه آیددیر.

شوبهه‌سیزکی، نیطقین قورولوشونون و یارانماسینین اؤزونه مخصوص اؤزللیکلری وار. آراشدیرما اوبیکتی نیطق اولدوغوندا، اونون قورولوشونون طبیعتینین، کاراکترینین، عمومی تیپلرینین، یاخود موختلیف‌لیی‌نین واحیدلیی‌نین وس. اویره‌نیلمه‌سی باشلیجا وظیفه‌یه چئوریلیر.

نیطقین کاراکترینی، اُسلوبی چالارینی و فونکسیونال وظیفه‌سینی مؤعین‌لشدیرن موهوم یه‌دنلردن بیری ده نیطقی ایضاح ائده‌نین موقعی‌دیر. به‌للی‌دیرکی، هر بیر فورمالارو اونون تظاهور یوللاری محدوددور. مثلن دئیه‌ک‌کی، آذربایجان دیلینده نیطق بیرینجی و اوچونجو شخص طرفیندن دانیشیلابیلر، لاکن دانیشان آدام فاکتیک اولاراق همیشه، حتا نیطق اوچونجو شخص‌دن قورولدوقدا بئله قراماتیک جهت‌دن بیرینجی شخص کیمی چیخیش ائدیر. بوحالدا دانیشان آدام اؤزونو نیطق‌ده قراماتیک ایفاده ائتمیر، آمما اونون فاکتیک ایفاده‌چیسی کیمی قالیر. بیرینجی شخصین دیلیندن نیطق فورماسی داها طبیعی، ساده، عوض‌لی‌دیر. قراماتیک جهت‌دن ده «من» عوض‌لیین اوستون، اساس فورماسی‌دیر. بوتون قالان شخص عوض‌لیک‌لری ایسه جومله‌ده سیتوآسییا نتیجه‌سینده مؤعین‌له‌شیر و ایشله‌دیلیر. بو زامان اونلار «من» ایله ایلگی ده و «منه» نیسبت ده موجود اولورلار.

مثلن، ایکینجی شخصین تکین ده «سن» عوضلیگی نیطقین عونوانلاندیغی هم صوحبتین آدیدیر. او ـ دینله‌ییجیه موراجیعت زامانی ایسته‌نیلن اوچونجو شخصی (نه من، نه ده سن) مؤعین‌له‌شدیریر.

بئله‌لیک‌له، نیطقین قورولوشونون اساسی، چیخیش نوقطه‌سی مرکزی ـ دانیشانین، نیطقی ایضحار ائده‌نین منعی‌دیر. ائله بونوگوره ده دیالوق نیطقین یگانه فورماسی سابیلیر: دیالوقدا ایلک و یا داها چوخ دانیشان آدامین «من»ه ی نوویه‌له‌شیر.

نیطقین ٣ ـ جو شخصین دیلیندن قورولماسی بیر قدر بدیعی صونعی، اوسلوبی؛ ائستئتیک شرطلیک سعجیه‌سینه مالیک اولور. نیطق ٣ ـ جو شخصین دیلیندن آپاریلدیقدا، بیز سانکی

نیطقین فاکتیک ایفاده‌چیسی کیمی بازیچینین «من»نینین چیخیش ائتدیگیندن یایینلیریق، چونکی بو زامان «من» بیر نووع اوچونجو شخصین نیطق فورماسی ایله پرده‌له‌نمیش و گیزلنمیش اولور.

سون درجه نادیر حاللار دا تصادوف ائدیلن، لاکن پرینسیپ‌جه مومکون اولان ۲ ـ جی شخصین نیطقی ده ائله بوجور اوسلوبیلشدیریلمیش نیسبی کاراکترلردیر. حتا فرانسه ده «یئنی رومان»نین بعضی نوماینده‌لرینین یاراتدیغی ۲ ـ جی شخص ده نقل ائدنین کیفیت قدر غیری ـ عادی تیپی ده مووجود دور.

بئله‌لیک‌له نیطق ایسته‌نیلن اوچ قراماتیک شخصین دیلیندن آپاریلابیلر. نیطقین اساسینی دا ائله بونلارین علاقه‌لندیریلمه‌سی تشکیل ائدیر. هر هانسی بیر نیطق «من»دن چیخیش ائدیر، «سن»ـه یونه‌لیر و اونون، یا خود «منیم» حاققیندا صوحبت آچیر.

تلویزیون نیطقی شیفاهی دانیشیغا آید اولان بو دیل کونستروکسیالارینی بیر قدر ده جیلالاییر اونون آیدین چئویک و آدلیم نوماینده‌لرینی یاراتمیشدیر اکران دان سویله‌نن نیطق، اونون موختلیف تظاهورلری بیر واریاسیالاری بوتوولوکده آذربایجان شیفاهی ادبی دیلینین گلیشمه‌سینه تکان وئردی.

بس تلویزیون نیطقینین اؤزونه مخصوصلوغو نه دئدیر، او دیگر ایله‌تیشیم و کوتلوی (اینفورماسیا) ساحه‌سینده تطبیق اولونان شیفاهی نیطق‌دن هانسی خوصوصیت‌لری ایله فرقله‌نیر؟ بو سوآلا جواب وئرمک اوچون دئمک اولارکی، هر گون ائشیت دیییمیز و گوردوبوموز تلویزیون نیطقی‌نین سثپیسفیک خوصوصیتلرینی نظردن گئچیرمک لازیم دیر.

تلویزیون نیطقی‌نین بعضی اؤزللیکلری

جمعیت حیاتیندا اوینادیغی رولا و آئودیتوریا ائتگی ایمکانلارینا گوره آن گئنیش یاییلمیش کوتلوی بیلگی واسیطه‌سی اولان تلویزیون دا نیطقی‌ین اوزللیکلریندن دانیشماق، بیر سیستئم اولاراق گئنیش معنادا دیلین و نیطقین اؤزون‌دن دانیشماق دئمک‌دیر. چونکی بیز ماوی اکران دا نیطقین مضمونونو تشکیل ائدن فیکیر (ماهیتی) و اونون فورماسی اولان دیلی اؤزونه مخصوص وحدت ده گوروروک. اونلاری یالنیز قاوراما‌یا خدمت ائدن بثیین

لابوراتوریاسی بیرلشدیره و موختلیف ترکیب حیصه‌لره پارچالایا بیلر. بو معنادا، دئیله بیلریک کی، تئلویزیون دا نیطق فیکیرلره، همین فیکیرلرین ایفاده‌سی اوچون ضروری اولان دیل واحیدلرینین وحدتیندن یارانمیش ادراک اوبیئکتی دیر. بیز بورادا "تئلویزیون دیلی" آنلاییشینی اوناگوره گئنیش ایشلتمیریک کی، هله‌لیک تئلویزیون موکممل ارتباطات سیستئم کیمی قبول اولونور. دیگر طرفدن تئلویزیون داخیلی قورولوشو چئشیدلی سئمیوتیک المئتلرین قووشماسی نتیجه‌سینده یارانیر. اؤز گلیشمه‌سینده رادیو و سینماتوگرافیا ایله باغلی اولان تئلویزیون دا پرینسیپ‌جه چئشیدلی اولان ایلک سئمیوتیک سیستئم ـ تصویر و سؤز یاشاییر.(۱۶) بیز تئلویزیونون ایفاده واسیطه‌لرینین عمومی طبیعتینه آید اولان "اکران دیلی" آنلاییشینا توخونمادان اونو دئیه بیلریک کی، نیطق (سؤز) بیر طرفدن تئلویزیونا یارادیجیلیق‌لیغی قانونلارینا، تئله اونیست قایدالارینا اویغونلاشیر دیگر طرفدن ایسه بیر ایله‌تیشیم واسیطه‌سی کیمی تئلویزیونون اؤزونون ویزوآل طبیعتیندن چیخیش ائده‌رک یئنی چالارلار اخذ ائدیر.

تئلویزیون‌دا دا نیطق دیلین مؤعین اولونموش اساس وظیفه‌لرینی: ۱ـ ایلگی، ۲ـ بیلگیلندیرمه، ۳ـ ائتگیله‌مه فونکسیالارینی یئرینه یئتیریر. ائله همین فونکسیالارین گئرچک‌لشدیریلمه‌سی یوللارینا گوره ده بو نیطق بیر ـ بیریندن فرقله‌نن چئشیدلی اوسلوبلاردا ـ دانیشیق اوسلوبوندا (ایلگی ایشلک‌لیینی)، رسمی، یاخود علمی کیتاب اوسلوبوندا (معلومات وئرمک فونکسیاسی) اؤزونو گوستریر. آمما تئلویزیون نیطقی شیفاهی دانیشیغا خاص اولان بیر چوخ جهت‌لری ـ ژست، میمیکا، اینتوناسیا کیمی اوستون دیل خارجی عامیللری اؤزون ده ساخلاییر. بو تئلویزیون دیلیله باغلی موهوم جریانلارین گئنیش میدانا چئویریلمه‌سی ایمکانین وئریر. اوناگوره ده بو گون تلویزیونا تکجه گئنیش آئودیتوریاسی اولان چئویک کوتلوی معلومات واسیطه‌سی کیمی دئییل ـ هم ده ادبی دیلیمیزین نورمالارینی یایان، آدلیم‌لاشدیران یوکسک نیطق مدنیتینی تبلیغ ائدن تاماشاچیلارین سؤز و بیلیک احتیاطینی آرتیران، ادبی دیلی اینکیشاف ائتدیرن و زنگینلشدیرن، نیطقین شیفاهی (آغیز) و یازیلی فورمالاری آراسیندا قارشیلیقلی علاقه یارادان موهوم بیر واسیطه کیمی یاناشماق لازیم دیر.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

تئلویزیون هر شئی دن اول اینسانلارین کوتلوی ایلگی فورمالاریندان بیری دیر. هم ده بو ایلگینین نیطقله یاناشی مؤعین اینفورماتیو اهمیتی اولان ایشاره‌لر (تصویر، موسیقی، سس افکت‌لری) سیستئمی واسیطه‌سی ایله گئرچکله‌شن فورماسی‌دیر. اکران نیطقی‌نین سئپسیفیک ماهیتی‌نین محض تئلویزیونون بوجور غیری ـ عادی ایلگی واسیطه‌سی اولماسی شرطلندیریر.

اودورکی، تئلویزیون دا سویله‌نیلن سوز ناطیق نیطقیندن ـ مین ایللر بویو فورمالاشان، ییغینجاق، میتینقلر، گوروشلر و س. کیمی ایلگی فورمالاریندا ایندی ده یاشایان نیطق‌دن کوکلوشکیل‌ده فرق‌له‌نیر[۱۷] باشلیجا فرق ایسه تاماشاچینین رئاکسیاسی و قاوراما موحیطی ایله (شرایطله) باغلی‌دیر. مثلن نیطق فعالیتی‌نین باش وئردیگی مکاندان (تاماشاچی، مئیدان، ایجلاس سالونو) آسیلی اولمویاراق کوتله قارشیسیندا چیخیش ائدن ناطیق‌لر هر هانسی موضوعودا دانیشارکن دیلله‌ییجیلرین دیقتی‌نی توپلاماق، اونلاری داها دا فورمالاشدیرماق اوچون تئز ـ تئز آئودیتوریایا موراجیعت ائدیر، آداملارین اوز ایفاده‌لریندن دئدیکلری سوزون نئجه قاورانیله‌ییغینی ایزله‌یه بیلیر و ایسته‌دیکلری واخت توپلاشانلارین رئاکسیاسیندان آسیلی اولاراق چیخیشلاریندان مؤعین کوررئکسیالار (Korreksiyalar) آپاریر و دوشدوکلری چتین وضعیت‌دن چیخیرلار. تئلویزیون دا ایسه همین ایمکان ـ آنی عکس ـ علاقه یوخدور[۱۸] بورا دا تاماشا ائدنله (دینله ییجیلره) علاقه بیر طرفلی دیر و مسئله‌نین بو جهتی تئلویزیون نیطقینین اساس سئپسفیک جهتی‌نی ـ اونون رئتیال کومونیکاسیا واسیطه‌سی اولدوغونو عکس ائتدیریر.

عادتن، کومونیکاتیو واسیطه‌لری (ارتباطات جمعی) شرطی اولاراق ایکی قروپا آیریلیرلار: ۱ـ جی قروپا آکسییال (لاتینجا «axis» سوزوندن گوتورولوب، "اوخ اوزره"، "اوخ" یاخود "اوخواری" دئمک‌دیر) ۲ـ جی قروپا ایسه رئتیال (یعنی "هونوانسیز" "Rete" ـ لاتینجادیر، "تور" "شبکه"، دئمک‌دیر) ایله‌تیشیم واسیطه‌لری داخیل ائدیرلر. ایکی آدام آراسینداکی ایلگی آکسییال ایلگی‌دیر. مثلن آداملارین بیری کومونیکاتوردیسا او بیری‌سی رئسیپینت (لاتینجا "قبول ائدن" معناسینا یاخین دیر) اولور باشلیجا جهت اوراسی دیرکی، عکس علاقه قیریلمادیغیندان واخت آشیری، داها دوغروسو ایسته‌نیلن زامان دانیشانین

دینله‌یه و عکسینه (رئسیپینت کومونیکاتوریایا) چئویریلمه‌سی مومکون دور. جانلی، اؤز به اؤز دانیشیق، تئلفون صوحبتی و س. آکسیال ایلگییه اورنک‌دیر.

رئتیال ارتباط زامانی دانیشیق (و یا کونکرت مضمون بیلدیره‌ن سیقناللار) فرده دئییل، کوتله‌یه عونوانلانیر "کومونیکاتور رئسیپیتلری" "تورولاماقدان" نه‌یبی ایسه اوسته‌له‌مک مثیلی رئتیال کومونیکاسیایا گئنیش مئیدان وئرمیشدیر. بیز ایندی ائودن چیخمادان "دونیانی گزیر" و هر شئی‌دن خبردار اولوروق تئلویزیون محض رئتیال کومونیکاسیا واسیطه‌سی اولدوغو اوچون اونون کیچیک اکران ندان کومونیکاتور (ارتباط یارادان) عینی زامان دا میلیونلارلا دینله‌ییجی و تاماشاچییا اوز توتاراق سؤز دئمک. رأی یاراتماق و آئودیتوریایا تاثیر ائتمک ایمکانی قازانیر. بئله‌لیکله، تئلویزیون ایلگی فورمالارینی آرتیریر و آن اساسلی ایلگییه جلب اولونانلارین ساییني چوخالدیر. تئلویزیون الکترون ایمپولسلارینین کومه‌یی ایله "تانیمادیغی"، بیلمه‌دیگی، قاپیلاری دؤیور و ائوییه‌لرینین جوابینی گوزله‌مه‌دن "صوحبته باشلاییر"(۲۰) بس تئلویزیون بو صوحبتی هانسی فورمادا هانسی ایفاده واسیطه‌لری و هانسی لینقویستیک موضوعلارین کومه‌یی ایله آپاریر؟ اونون دیلی کیتاب دیلیندن، صیرف شیفاهی نیطقه، یوخسا یازیلی دیله اساسلانیر؟

سون واخت لاردا تلویزیون و رادیو کیمی معلومات (خبر) واسیطه‌لرینین گلیشمه‌سی ایله باغلی اوزمانلار (متخصص) ادبی دیلین مووجود عنعنوی ایلک فورماسی (یازیلی، شیفاهی) ایله یاناشی، نیطق‌ین اوچونجو فورماسی - آئودیوویزوآل نیطق (AVN) حاققیندا دا سؤز آچیرلار.(۲۱) حقیقتاً ده بیز تئلویزیون اکرانیندان ائشیتیمیز دانیشیغی "گوروب" قولاقلا قبول ائتسک ده، او سؤزون تام معناسیندا شیفاهی نیطق دئییل. بئله کی، میکروفون قارشیسیندا هر بیر کس معین درجه‌ده اونجه‌دن حاضیرلانمیش متنله باغلی اولور و اونون چرچیوسینده دئمک اولارکی، کنارا چیخمیر. مشهور دیلچی A. M. Peşkovcki هله ۲۰-جی ایللرده ادبی دیلدن دانیشارکن یازیردی:

"ادبی دیل ده دانیشماق یعنی عینی زامان دا هم یازیلی نیطقین اؤزه‌للیکلرینی نظره آلماق دینله‌ییجینین روانیین اوخوجونون روانی‌نیندان فرق‌لندیرمه‌ئی باجارماق هئچ ده آسان دئییل. بو، ادبی نیطق‌ین خصوصی، آیریجا بیر نووعودور. ائله بیر نووع کی، من اونو یازی

نیطقین شیفاهی تظاهورو آدلاندیریرام. بو نووع کوتلوی چیخیشلارین هامیسی اوچون ضروری‌دیر"(۲۲). بیلگینین بو فیکیرینی عینی ایله تئلویزیون و رادیو دانیشیغینا دا شامیل ائتمک اولار. بورادان بئله بیر قناعته گلمک مومکوندور کی، تئلویزیون نیطقی استروکتور باخیمیندان یازیلی، تلفوظ جهت‌دن ایسه شیفاهی نیطقین خصوصیت‌لرینی اؤزونده عکس ائتدیریر.

تئلویزیون اؤز تاماشاچیلاری ایله استروکتورجا هانسی نیطق فورماسیندا (دیالوق، یوخسا مونولوق) دانیشماسی دا ماراقلی‌دیر. اکران ـ افیر (تئلویزیون ـ رادیو) دیلی باره ده یازیلان اثرلرده بو مسئله‌یه اؤتری نظر سالنیر و گوستریلیر کی، "رادیو و تئلویزیون وئریلیشلرینی، دیلچیلیک ادبیاتیندا دا گوستریلدیگی کیمی، مونولوژی و دیالوژی ادبیاتیندا دا نیطق فورمالارینا آییریرلار"(۲۳).

آمما اکثر اوزمانلارین دوشونجه‌سینجه تئلویزیون نیطقی مونولوژی نیطق‌دیر حقیقتاً ده هم هر هانسی پروقرام (برنامه) چرچیوسینده، هم ده عمومیت‌له، تئلویزیون دا دیکتورلار (سونانلار)، آپاریجیلار و س. همیشه تاماشاچیلارا موراجیعت ائدیرلر و اونلارین دانیشیغی بیر یؤنلی نیطق اولور، دوغرودور ائله وئریلیشلر وارکی، اونو دیالوق (دانیشیق) شکیلینده قورورلار، اورا دا ایکی و داها چوخ آدام اشتراک ائدیر، حتی دیالوق، اؤز ـ اؤزه، بیزیم موصاحیبه، آکتوآل موصاحیبه، نظر نوقطه‌سی، آدلی وئریلیش‌لر ده واردیر.

لاکن بوحال دا اونو تماق اولمازکی، تئلویزیون ایلگیسی رئتیال ایلگی‌دیر، بیز وئریلیشلره "تئلویزیون ـ تاماشاچی" خطی بویونجا یاناشمالییق.

اون داگوره‌ریک کی تئلویزیون نیطق ینین آردیجیل آراشدیرماجیلاریندان بیری اولان S. Svetana دا عبث یئره تئلویزیون نیطقی نی، خوصوصاً دیالوقلا باغلی مقامی "مونولوژی دیالوق" کیمی سعجیه‌لندیرمیر. چونکی نتیجه اعتباریله گئنیش تاماشاچی آئودیتوریاسینا یؤنلدیلمیش بو نیطق خوصوصی ایله مونولوقدان، یاخود موختلیف حجیملی مونولوقلار توپلوسوندان باشقا بیرشی دئیلدیر.

واختیله Aristotel ریتوریکا کیتابیندا نیطق آنلاییشیندان بحث ائدرکن اونون اوچ المنت‌دن عبارت اولدوغونو گوستریردی: دانیشان ناطیق اؤزو، نیطقین پرئدیمتی

(موضوعسو) و نهایت، موراجیعت اولونان تاماشاچی (دینله‌ییجی)، بوگون ده اؤز آکتوآلیغینی ساخلایان همین مودعانی تلویزیون نیطقینه تطبیق ائتسک، او زامان بیز بیرینجی و اوچونجو موضوعونون، دانیشانین (ناطیق) و نیطقین عونوانلاندیغی آئودیتوریانین (اوبیئکت) دورومونو گؤزدن کئچیرمیش اولور و بئله‌لیکله رئتیال ایلگینین یاراتدیغی اورجینال ایلگی فاکتینی نظردن کئچیریریک. نیطقین ایکینجی المنتی، یعنی دانیشیغین پرئدمئتینین چاتدیریلماسیندان دا تلویزیون نیطقی سئپیسفیک جهته مالیک دیر.

بئله کی تلویزیون اؤز طبیعتینه اویغون اولاراق تاماشاچییا وئرمک ایسته‌دیگی معلوماتین یالنیز مؤعین حیصه‌سینی نیطق (سؤز) واسیطه‌سی ایله اؤتورور. چونکی تلویزیونون ایفاده واسیطه‌لری جعبه‌خاناسیندا نیطقله (سوز) یاناشی ویزوآللیق (تصویر) دا اولدوقجا موهوم رول اوینابیر. البته، بو سیرایا بویوک ائموسیونال گوجه مالیک اولان موسیقینی، سس افکتلرینی عومومیتله، تلویزیون دیلینین موهوم المنت‌لری ساییلان "ایری پلان"، "راکروس"، "مونتاژ" عامیللرینی ده آیید ائتمک اولار. تئلویزیون یسه‌ئندیگی معلوماتین مؤعین حیصه‌سینی نیطقله یاناشی، محض اکرانین بو ایفاده واسیطه‌یئین کومه‌یی ایله تاماشاچییا چاتدیریر.

مثلن ع. باقیراف گوره تلویزیون ایله اینفورماسییا وئریلرکن اساس رولو بعضی حال‌لار دا سؤز، دیگرلرینده ایسه تصویر اوینابیر. لاکن اگر تئلویزیون معلوماتینی سؤز سوز ده چاتدیرماق مومکوندورسه (اکران دا بئله فیلم‌لر، سوزه‌لر اولوب) مثلن، تام تصویرسیز اینفورماسییا بوراخیلیشی عاغیلاسیغمازدی.[۲۴] دوغرودور بونون عکسینه ایدعا ائدنلر ده وار. مثلن بدیعی قرائت اوستالاری ای. وم آندرونیکف‌لار تلویزیون صنعتینین اساسینی، اونون حرکت وئریجی قووه‌سینی حلل ائدیجی مقامینی سؤز تشکیل ائدیر ـ دئیرلر.

آمما بیرجه تلویزیون ارتباط آلتی کیمی سوزه مؤعین احتیاجلارین (تبلیغات، سوسیال سیفاریش، سیاسی عامیللر و س.) تضییقی آلتیندا اوستونلوک وئریر. بوتوولوکده ایسه تلویزیون داها چوخ تصویردیر و تلویزیون نیطقینین موهوم بیر خوصوصیتی اونون سسلی ـ تصویرلی فورمادا تظاهور ائتمه‌سی و بو تصویرله قارشیلیقلی علاقه ده اولماسی دیر. بورادا تصویره معین اینفورماتیو اهمیتی اولان ایشاره‌لر سیستمی کیمی دیلین اؤزونه مخصوص

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

فورماسی کیمی باخماق مومکوندور. بو ایشاره‌لری ایسه عالیملر اوچ قروپا بولورلر: ۱ـ ایندکس ایشاره‌لر، ۲ـ ایکونیک (تصویری) ایشاره‌لر، ۳ـ رمزی ایشاره‌لر. تئلویزیوندا گئنیش ایستیفاده اولونون سینمالتلر ویدیو یازیلار، بیلگی‌سایار قرافیکاسی، فتوشکیللر ایکونیک ایشاره‌لره آید دیر.

اونلارین اساس فونکسیاسی (و خوصوصیتی) اوبیئکت حاققیندا تاماشاچیبا) دولغون معلومات وئریلمه‌سینه یاردیمچی اولماقدیر. چونکی اکران داکی تصویر هئچ واخت اوبیئکتین اؤزو اولا بیلمز. لاکن سوزله‌یاناشی ویدئو تصویر، موسیقی و سس افکتلری "دوروست‌لوک فونومه‌نی" یاراداراق سندلیلیگی داها دا قابارادیر و تاماشاچینین اکران دا گوستریلن تصویرین حیاتیلیگی‌نی، طبیعی‌لیلیگینی قبول ائتمه‌سینه شرایط یارادیر. بو معنادا تئلویزیونی آئودی، ویزوآل ائنسیکلوپئدیا" آدندیریدلار.

البته، بو سادالادیغمیز علامتلر هر هانسی معلوماتی اؤتورمه واسیطه‌سی و ایلگی کانالی اولان تئلویزیون نیطقی‌نین داها دا چوخ سپیسفیک ظاهری خوصوصیت‌لری دیر بو خوصوصیت‌لر ایستر ـ ایسته‌مز تئلویزیون نیطقینه خوصوصی طلبله یاناشماغی شرطلندیریر. همین طلب‌لر بو تؤولدکده سئلی، شیفاهی ادبی دیل قارشیسیندا قویولان طلب‌لردن چوخ دا فرقلنمیر. هر هانسی تئلویزیون وئریلیشینین، چیخیشین ائموسیونال ـ اکسپرسیو جهت‌دن افکت‌لی اولماسی و استئتیک جهت‌دن داها چوخ جاذبه‌دارلیغا خیدمت ائتمه‌سی اوچون ایره‌لی سورولن طلب‌لر هانسی لاردیر؟

۱ـ دینله‌مه و قاوراما شرایطینین سپیسفیک‌لیگی نظره آلینمالی‌دیر، تاماشاچی پسیخیکاسی تئلویزیون نیطقی‌نین آیدین و قوصورسوز تلفوظ اولونماسینی طلب ائدیر. سیریجی بو نیطقی چتینلیک چکمه‌دن قاورامالی، سوزلرین معناسینی و جومله‌لرین منطیقی وورغوسونو دقیق حیس ائتمه‌لی‌دیر.

۲ـ نیطق اکسپرسیو اولمالی، اونون ایفاده‌لیلیینه و تاثیرلی‌لیینه دیقت یئتیریلمه‌لی دیر. اکسپرسیولیین بعضاً یاییغینلیغینا و چتین سؤعین‌لشدیریلمه‌سینه باخمایاراق، او، اوسلوب کاتئقوریا کیمی تئلویزیون نیطقینه رونق وئرمه‌لیدیر.

۳ـ هم کادر داکی چیخیشلاردا هم ده کادر آرخاسی متلرده نیطقی‌ین ائموسیونالّلیغی و

اوبرازلیلیغی دیقت مرکزینده اولمالی‌دیر. ائموسیونالیق یارادان واسیطه‌لردن گئنیش ایستیفاده ائدیلمه‌لی‌دیر.

۴- تئلویزیون نیطقی‌نین ییغجاملیغی موهوم خوصوصیت کیمی "سؤز چولوک" آنلایشینا قارشی قویولمالی‌دیر.

۵- نیطق (سوز) و تصویر سیراسی آراسیندا قارشیلیقلی علاقه اولمالی‌دیر. تصویرین وئردیگی ویزوال اینفورماسییا سوزده (نیطق)ده تکرار ائدیلمه‌مه‌لی‌دیر. تئلویزیون عومومی طبیعتینه خاص اولان کونتراپونکتلوق (سوزله تصویرین آهنگدارلیغی، هارمونیاسی) گوزله‌نیلمه‌لی‌دیر.

۶- تئلویزیون نیطقی آیدین، آسان، آنلاشیقلی اولمالی و صونعی پافوسو قوندارما ایفاده‌لری قبول ائتمه‌مه‌لیدیر.

۷- تئلویزیون نیطقینده جوموله‌لر، اساساً قیسا، ییغجام و ساده اولمالی‌دیر. مورکب و دولاشیق کونستروکسییالارلی جوموله‌لر تئلویزیونون طبیعتینه یاددیر.

۸- بورادا دانیشیق دیلینین خوصوصیت‌لری گوزله‌نیلمه‌لی، یاریمچیق جوموله‌لردن، قیسا رئپلیکالاردان ایستیفاده اولونمالی‌دیر.

۹- اینتوناسیا، میمیکا و ژستلرله موشایعت ائدیلن تئلویزیون نیطقی‌نین آخینی خوصوصی تئمپ‌ده اولور. قاوراما عامیلینه گوره سرعتلی نیطق زامان (واخت) عامیلینه گوره ایسه آغیر تئمپ قبول ائدیلمزدیر.

۱۰- تئلویزیون نیطقی یازیلی و شیفاهی نیطقین بیر چوخ خوصوصیت‌لرینی اؤزونده بیرلشدیره‌رک آئودی ویزوآل نیطق یارادیر.

۱۱- تئله نیطقین تمیزلیی طلبیندن دانیشدیقدا ایسه ادبی دیله یاد اولان سوزلرین ایشله‌دیلمه‌سی مقبول ساییلمایان دیل واحیدلریندن (داها چوخ تئکسیک عامیل) ایمتیناع ائدیلمه‌سی نظرده توتولور.

شوبهه‌سیزکی، بو طلب‌لره عمل اولونماسی حاضیردا کیفایت قدر اینکیشاف ائتمیش تئله ویزوآل نیطقینین اعجازکار ایفاده ایمکانلارینین اوزه چیخارماسینا، اونون تأثیر گوجونون داها دا آرتماسینا و بوتوولوکده هر هانسی وئریلیشین یاخود آیریجا هر بیر چیخیشین آسان

قاورانیلماسینا یاخود قالماسینا کومک ائده‌بیلر.

گوستریلن طلب‌لردن هر هانسی بیرینه بیگانه‌لیک گوستریلمه‌سی اکران نیطقی‌نین تأثیرلیلیگینه خلل گتیریر، دانیشان آداما (اثله‌جه‌ده آپاریجیا، دیکتور وس.) اونون دئدیگی سوزه اینامی خیلی آزالدیر. اوناگوره ده بو مقام دا تئلویزیون نیطقی دوزگون و قوصور سوز اولمالی‌دیر.

ایکینجی بولوم

تئلویزیون نیطقی و ادبی تلفوظ

تئلویزیون مئیدانا چیخانا قده‌ر ده ادبی تلفوظ پروبلئمی دقت مرکزینده اولموشدور. متخصصلرین پئشه کار تئاتر، سینما و رادیو دا ادبی تلفوظ خوصوصی طلبله یاناشمیشلار. محض ادبی تلفوظون (و ناطیقلیک صنعتینین) سیرلرینه بییه‌لن شیفاهی سؤز اوستالاری مینلرله آدامین قلبینی اله آلا بیلمیشدیر. محض ادبی دیل تلفوظون کومه‌ئی ایله آکتیور اینجه مطلبلری صحنه‌دن تماشا سالونونا چاتدیرابیلر. دیکتور موهوم حادثه‌لر باره‌ده معلوماتین هیجانلی آهنگینی کیچیک میکروفونلا بؤیوک آتودیتوریایا اؤتورور. تصادفی و دئییل‌دیرکی، شیفاهی نیطقله باغلی اولان بو صنعت ساحه‌لرینده اورفواِئپیا قایدالارینا عمل ائدیلمه‌سینه، ادبی تلفوظون همیشه خوصوصی طلبله یاناشیلمیشدیر. تصادفی دئییل‌دیرکی تئاتر، کینو و رادیو ایله باغلی اولان ج. جبارلی، م. مردانوو، ر. طهماسب، ک. ضیاء، ح. سعید بگلی، آ. اسگندروو، م. محمدوو، س. نجف اوو، آ. قارا داغلی کیمی بؤیوک صنعتکارلار تلفوظو سسلی نیطقین اساس فورماسی کیمی قبول ائتمیشلر. آکتیورون و دیکتورون ایلک سعی‌لری ادبی تلفوظون اویر نیلمه‌سینه یؤنلمه‌دیلمه سیدیر.

بو اینجه صنعتین الفباسی و عینی زاماندا ان یؤکسک نوقطه سیدیر - فیکری بیر چوخ مقتدر صنعتکار دووریمیزین یارادیجیلیق معیارینا چئوریلمیشدیر. بو معنادا، بؤیوک فرانسیز آکتیورو بئنیا کونستان‌کوکله‌نین فیکری داها آکتوآل سسله‌نیر: «اوشاقلارا ادبی قایدالارینی اؤیر تدیگیمیز کیمی آکتیورلارا دا هر شئیدن اول تلفوظو اؤیرتلمه‌لییک، چؤنکی تلفوظ - آکتیورون ادبی قایداسی معرفتیدیر». بیزجه، بو سؤزلری قید - شرطسیز تئلویزیونا و اکراندا گؤروندن آپاریجی و دیکتورلارا دا شامل ائتمک اولار. اوناگؤره کی، اکرانا چیخان، الینه میکروفون آلیب ستودییادا، یاخود چکیلیش میدانچاسیندا، کامئرا قارشیسینا چیخان ژورنالیست، یاخود آپاریجی، هر شئی‌دن اول، ادبی تلفوظ قایدالارینی بیلمه‌لی، اونا عمل ائتمه‌لیدیر. چؤنکی حساس میکروفونلار ایندی هر بیر تلفوظ (ایتوناسییا، وورغو سایر)

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

سهوین داها دا قاباردا‌راق بوتون آئودیتورییایا یاییر. بئله سهولردن سیقورتا اولونماغین ان یاخشی یولو، شوبهه‌سیزکی، تئلویزیون نیطقین خوصوصیتلرینی منیمسه‌مک اکرانا اورفوائپیا قایدالارینا دوزگون عمل ائتمکدیر.

اکران و تئلویزیون مسئله‌لری

آذربایجان ادبی دیلینه، شیفاهی نیطقیمیزه عاید اوْلان تلفوظ قایدالاری و هامینین قبول ائتدیگی تلفوظ نورمالاری اؤزونو تئلویزیون نیطقی‌نده داها آیدین گوستریر. چونکی یازیلی، شیفاهی دیلین عوضوی شکیلده بیرلشمه‌سینین تظاهورو اولان تئلویزیون نیطقی دانیشیق سسلرینی، فیکرین بوتون اینجه‌لیکلرینی، سؤز و جمله‌لرین ان درین قاتلارینی، موختلیف اینتوناسیا چالارلارینی اؤزونده عکس ائتدیره‌ن جانلی دیلدیر. بو اوْنون بیر نوع صونعی دیل سایبلان یازیلی نیطقین ان اساس فرقیدیر. آخی بیر سیرا اوستونلوکلرینه باخمیاراق، یازیلی نیطق معنا اینجه‌لیکلرینی جانلی اینتوناسیانی، حتا منطیقی ایفاده لیلیگینی یالنیز شیفاهی دانیشیق گؤزه‌ل، هم ده دولغون بیر شکیلده عکس ائتدیره بیلر. سؤز اؤزونون ان گوجلو تأثیرینی ائکسپرسسیولیگینی، ائموسیونالیغینی، الوان قیافه‌سینی و چوخ معنالیلیغینی یالنیز شیفاهی نیطقده تاپماغاقابیلدیر. آما بو شرطله کی، همین سؤز دوزگون تلفوظ ائدیلمیش اولسون، سسلرین، سؤزلرین و جومله‌لرین دوزگون تلفوظو معنانین، فیکیری دقیق چاتدیریلماسی دئمکدیر. مثلاً اگر دیکتور، یاخود هر هانسی چیخشچی فرانکلی، ائلکاپونی، ژان کلود، کومی، کارئیب (دنیز)، کومارو و کالوری سؤزلرینده‌کی «ک» سسینی «کار» سؤزونده‌کی «ک» کیمی تلفوظ ائدیرسه، بو، گولونجدور. بو معنا دا، هله نئچه ایللر اول تئلویزیوندا یوگسلاویا فیلمی «واندا کؤسو آختارین» بدیعی فیلمینیون آدینی اعلان ائدن دیکتورون «کوسو» سؤزونو آذربایجانجا اولان «کوس» (توپ) کیمی تلفوظ ائتمه‌سی استهزا ایله، آجی بیر لطیفه کیمی دانیشیلیر. کارمل، کابوس، کوینتئت، ایکاروس، ایکسیر، کراخمال، کؤالیتی، کرون تیپلی سؤزلرده ده «ک» سسینی قاریشدیریلماسی فاکتی مؤوجود دور.

بعضاً آیری ـ آیری سؤزلردن آیدین تلفوظ ائدیلمه سی ده نیطقده باغیشلانماز قصور کیمی گؤرونور. مثلاً اؤزون مدت ائله ایندی ده بعضاً اکرانلاردا «موفقیت»، «مدنی»،

«عنعنه‌لر»، «مبتدا»، «لایحه»، «مسئول» کیمی تلفوظ ائدیلمه‌سینی سوادلی تاماشاچی کنایه ایله قارشیلاییر. جدی ایرادلارا باخمیاراق هله ده اکراندا بیر سیرا سؤزلر (خصوصاً سیاسی ترمینلر و داها چوخ آلینما سؤزلر) بیر قایدا اۏلاراق یانلیش تلفوظ ائدیلیر.

بوتون بونلار اۏنو گؤستریرکی، گئنیش تاماشاچی آئودیتوریاسینا مالیک اۏلان و هامینین «نمونه‌وی نیطق تریبوناسی» سایدیغی تئلویزیونوندا تلفوظ نوقصانلاری یۏل وئریلمزدیر. ماوی اکراندان سسله‌نن نیطقده سؤز و ایفاده‌لرین دۆزگون تلفوظ اولونماسی؛ سؤزلرین وۆرغولارینین دقیق معینلشدیریلمه‌سی، قراماتیک بیۆرمالارا عمل اولونماسی اساس شرطدیر. آخی تاماشاچینی معلوماتلاندیران و اوندا ائستئتیک دۆیغولار اۏیادان تئلویزیون صنعتی بیر چوخ مطلب‌لری محض دانیشیقلا، نیطقله، جانلی «گؤرونن» سؤزله تقدیم ائدیر. بۏنا گؤره ده کیچیک اکراندا هر هانسی مطلبین تاماشاچییا دقیق چاتدیریلما سیندا دوزگون تلفوظون اهمیتی چوخ بویوکدور. بعضاً حتا بئله حساب ائدیرلرکی، تئلویزیون تلفظو ـ اۆز قایدا ـ قانونلاری اولان شیفاهی نیطقین خصوصی بیر فورماسیدیر بو بیر آز شیشیرتمه‌دیر، ساده‌جه اۏلاراق، اکران تلفوظو عمومی ادبی دیل باخیمیندان بورماتیودیر و بئله ده اولمالیدیر. لینقویستلر (دیلچیلر) تماملیه حاقلی اولاراق اۏنون عادی دانیشیق ـ معیشت تلفظوندن باشلیجا فرقینی نیطقین آیدینلیغیندا، سلیسلیگینده، یعنی دیکسیا، سسلرین دئمه گی طرزینده (تلفظ ده یوخ) گؤرورلر. تئلویزیون تلفوظو دیلین طبیعی حیاتیندان نه ایسه صنعتی قوپاردیلمیش، تجرید ائدیلمیش اۏلابیلمز. تاماشاچی اکراندان سؤیله‌نن نیطقی آسانلیقلا، مانعه‌سیز و قیجیقلانمادان قاورامالیدیر.

دیگــر طـرفدن تئلویزیون ک. ای. و. (kiv) چرچیوه‌سینده فعالیت گؤستردیگینه تۏخوندوغو موضوعلارا یاناشما طرزینین موختلیف‌لیگینه و بیر سیرا کوممۆنیکاتیو خصوصیتلرینه گؤره اۏنون نیطق آکتی، تلفوظو چوخ اۏسلوبلو دور. بعضاً عادی دانیشیقدا نظره چارپمایان و آز اهمیتلی سس چالارلاری تئلویزیون دانیشیغیندا چوخ مهم خاراکتریک عونصوره چئوریلیر. تصادوفی دگیل کی، بیز تئلویزیوندا دینله‌دیگیمیز هر هانسی موهوم پرینسیپیال چیخیشی تحلیل ائدرکن، حتی اۏنون اهمیتینی سس تۏنو ایله علاقه‌لندیریر و آز فیکریمیزی کۏنکرئت نیطق ـ سس سیتۏآسیالاری اۆزه‌رینده تصدیقله‌مگه چالیشیریق.

هر حالدا، حاضیردا تئلویزیون چاغداش اوْرفوائپییاتین تنظیمله ییجیلریندن بیریدیر. بورداکی تلفوظ نورمالاری عموماً، هم ثابت، هم ده دینامیک تأثیر باغیشلاییر. بو ایسه بۆتۆولوکده دیلین فۆنۆلوژی سیستمین فعالیت قانونلارینا اساسلانیر. یعنی بورادا گئدن پروسسلر - تلفوظون اکثر عنعنه‌لری چیزگیلرینین اکراندا ساخلانیلماسی، هئچ ده کهنه نۆرمالاری برپا ائتمگه یؤنلمه‌میشدیر. تئلویزیون نیطقینین «عنعنه ویلیگی» قسماً چاغداش تلفوظ ده‌کی متحرکلیک «نظامسیزلیق و لنگرلیک»له، ائله‌جه ده اکراندان سسله‌نن نیطق «یکرنگلشدیرمگه» طبیعی جهدلر باغلیدیر. سؤزسوزکی موختلیف دیل فاکتلارینین اینکیشافی تئلویزیون نیطقینه ده تأثیر گوستریر. بو دگیشیکلیک تلفوظ نورمالاریندا معین تردد یاراتسادا، او تدریجاً سیستمله‌شیر. همین دگیشیکلیک بوتوولوکده فۆنولوژی سیستمه قارشی دورمورسا و گئنیش یاییلیرسا، ادبی نۆرمالارین مئیداناگلمه‌سینه شرایط یارادیر: سۆنرا ایسه تلفوظ یئنی نورمالارلا محکمله‌نیر. دئمه‌لی، بؤتون حاللاردا تئلویزیونون باشلیجا وظیفه‌سی آیدین و حقیقی نیطق نمونه‌سی یاراتماقدیر. بو پروسسده ایسه تلفوظ حلل ائدیجی رۆل اوْینابیر.

بئله‌لیکله بیز ادبی تلفوظ و نیطق‌ده نورماتیولیگی تأمین ائدن اوْرفوائپییا آنلاییشی اوزه‌رینده دایانمالی اوْلوروق. نۆرماتیولیک نۆرما بوتون ادبی دیللرین موهوم علامتیدیر. «نورما گئنیش معنادا خالق دیلینده؛ یعنی بوتۆولوکده دیلین اوْزونده موجوددور. بۇنسوز اُنسیت آکتی کۆللئکتیو عضولرینین بیر - بیرینی باشا دوشمه‌سی مومکون اوْلمازدی. دیلین نورمالیغی اوْنون سیستم خاراکتریندە، دیل اشاره‌لرینین ایشلرخییاسیندا بیر-بیریندن آسیلی و بیر - بیری اوچون شرط اوْلماسینداادیر. بو معنادا، دیلین سیستمینده اوزه چیخان گئنیش پلانلی نۆرما ماکرو نۆرمادیر. ادبی دیل سفئراسیندا فعالیت گۆسترەن سئچمه واسطه‌سی ایله نیطق ائلئمئنتلرینی قایدایا سالان نورما ایسه میکرو نۆرمادیر»(۱). لینقویستیک ماهیتینه گؤره «ادبی نۆرما دیل سیستمینین کۆللئکتیو رئالیزاسییالارینین هر هانسی بیر مجموعودورکی، جمعیتین انکشافینین مؤعین مرحله‌سینده جمعیت اوْنو قبول ائدیر و بو نۆرما دوزگون و نمونه‌وی کۆللئکتیو رئالیزاسییالارکیمی باشا دوشولور»(۲). لاکین عینی زاماندا، دیلچیلیکده نۆرما باره‌سینده باشقا فیکرلرده مؤوجوددور. مثلاً ب. ن. قوْلوْوینه گؤره، نورما «بیر چوخ

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

واریانتلاردان بیرینین سئچیلمه‌سینین موحکم تعلیماتیدیر، دیلین اؤزونون خوصوصیتلری و اؤنون اجتماعی تطبیقینین ادبی عنعنه‌لری ایله وئریلن تعلیماتدیر»[۳].

بعضاً نؤرمالار دگیشکنلیگه معروض قالیر و بونا طبیعی پروسئس کیمی باخماق لازیمدیر. چؤنکی نؤرما اؤزو تاریخی کاتیقوریا سایبلدیغیندان، اؤلا بیلرکی، بوگون اوچون نؤرما سایبلان هر هانسی دیل اولایی مؤعین دؤوردن سؤنرا اؤزونو دؤغرولتماسین. مثلاً ادبی دیلیمیزین تاریخینده نقلی کئچمیش زامانین -ایب-لا ایشله‌نن فورماسینین ایلک دؤورلر نؤرما سایبلماسینی، سونرادان محدودلاشیب یالنیز شیفاهی ادبیاتین دیلینده، دیالئکت و شیوه‌لرده، همچنین عموم خالق دیلینده موشاهیده اولمونماسینی، نهایت، سؤن ۱۵-۲۰ ایلده اونون یئنی‌دن نؤرما سویه‌سینده برپا سینی خاطیرلاماق کفایتدیر. لاکین ادبی نؤرما دیل اوچون جمعیت عوضولرینین قارشیلیقلی آنلاشیلماسی اوچون همیشه اؤز اهمیتینی ساخلاییر. چونکی اونون اساس خصوصیتی هامی طرفیندن قبول ائدیلمه‌سیدیر. اؤنا گؤره ده ادبی نورمانین ماهیتی دیلین بوتون سویه‌لرینی -هم لئکسیکا، هم قراماتیکا، هم اؤرفوقرافیا، هم ده تلفوظ ساحه‌لرینی ایحاطه ائدیر.

لئکسیک نؤرمایا گؤره، عبث عوضینده بؤش، اؤزلو عوضینه سیرتیق افاده‌لرینی ایشلتمک، یاخود یالان عوضینه گوپ، قورخوتماق عوضینه هورکوتمک، یاخود حیات یولداشی عوضینه آرواد، زؤوجه کیمی سؤزلردن خوصوصی اوسلوبا احتیاج اؤلمادان ایستفاده ائتمک دؤغرو دگیل. چونکی اونلارین نؤرماتیو گئرچکلشمه‌سی هر بیر حالدا کؤنکرئت شرایط و وضعیتله باغلی اؤلوب یالنیز سیتؤاتیو-اوسلوبی سعجیه داشیمالیدیر.

«اؤلدوزلار برق وؤرور» عوضینه «اؤلدوزلار برق وؤرورلار»: «ایش چؤخدور» عوضینه «ایشلر چؤخدور»: «چاتیشمازلیق» عوضینه «چاتیشمامازلیق» کیمی فؤرمالارا راست گلدیکده ایسه بیز، قراماتیک نؤرمالارا رعایت ائتمگین ضروریلیگینی خوصوصیله کسکین حیس ائدیریک، چونکی یازی دیلی اؤزونه مخصوصی اؤلان اؤرفؤقرافیک نؤرمالارا، شیفاهی نیطق ایسه یالنیز اؤزونه خاص اؤرفوائپیک نؤرمالارا مالیکدیر.

بوندان باشقا، ادبی دیللرین ایکی بئره -یازیلی و شیفاهی ادبی دیله بؤلونمه‌سی تجروبه‌سی ثبوت ائدیرکی، اکثر دیللرده فؤنئتیک سیستم هم یازیلی دیلده، هم ده ائله

شیفاهی ادبی دیلده اساسی کیمی گؤتورولور: «ادبی دیلین یازیلی قۆلو فؤنئتیک سیستمینی یازیدا عمومی‌لشدیریلمیش حالدا ثابتلشدیرن تلفوظ نؤرمالاری ایله تظاهور ائدیرکی؛ بونا داها کؤنکرئت اؤرفوائپیا قایدالاری ـ نورمالاری دئییلیر»(۴). آرتیق بیز تئلویزیون نیطقی اوچون هاوا و سو کیمی واجب اؤلان اؤرفوائپیا و اونون قایدالاری حاققیندا صوحبت آچیریق.

اؤرفوائپیا نه دیر؟ اؤرفوائپیا ـ یونان سؤزودور. اؤرفوس ـ بیر باشا دوزگون، گئرچک، ائپوس ایسه نیطق دئمکدیر. «اؤرفوائپیا» آنلاییشینین معنا تُوتومو دیلچیلیکده ایندیه‌دک تام، دؤلغون ایضاح ائدیلمه‌میشدیر. بعضیلری اؤرفوائپیانی کفایت قدر گئنیش تلفوظ قایدالارینین ووُرغو، دیکسیا، اینتؤناسیا قورولوشلارینین و حتا بعضی قراماتیک قورمالارین قایداسینین مجموعو کیمی باشا دوشورلر (کیمسه‌نه ـ کیمسه، قیساجا ـ قیسا، سپلمه ـ سپین). آما قراماتیک نورمالارین موقایسه‌سی، اونلارین قارشی ـ قارشیا و آنلاشیقلیغی ایله نیطق تکنیکاسی مشغول اولور. یاخود دیکسیا چاتیشمامازلیغینین، یعنی دئییم طرزینین نظره چارپان قوصورلاری اولان بوروندا دانیشما، میزیلداما سسلری دوزگون تلفوظ ائتمه‌مک و پلتکلیگین اصلاحی ایسه لینقویستیکانین یوخ، بیر باشا طبابتین ـ لؤقوپئدیانین ایشیدیر.

باشقا بیر قروپ عالیم اؤرفوائپیانی ووُرغو استثنا ائدیلمکله یالنیز تلفوظ نورمالارینین مجموعو کیمی نظردن کئچیریر. البته، بورادا مؤعین منطیق وار. اگر کیمسه کؤفی، جاهیل، معلوم، صبائیل، ساعمور، ساکئنت، گعتیر دئییرسه، او سؤزون تلفوظونده یوخ: (چونکی بوتون صایتلر و صامیتلر دوزگون دگیلدیر) یالنیز وورغو هجاسینی فرقلندیریب سئچمکده سهوه یؤل وئریر. لاکین اگر نظره آلساق کی، وورغو بوتؤولوکده شیفاهی نیطق ساحه‌سینه عایددیر و اونون بؤیوک پراکتیکی اهمیتی وار، او زامان اعتراف ائتمه‌لییک کی، وورغونو دا اؤرفوائپیایا شامیل ائتمک مقصده اویغوندور.

بئله‌لیکله، بیز اؤرفوائپیاتی تلفوظ و وورغو نورمالارینین مجموعو کیمی نظردن کئچیریریک. بورادا اساس سیستمی ـ دیلین اساس سسلرینین ترکیبی، فونئم؛ مؤعین فؤنئتیک وضعیتلرده اونلارین کیفیتی و دگیشمه‌لری موطلق نظره آلینمالیدیر.

مثلاً چاغداش ادبی دیلین «ق» صامیتینین کیفیتلریندن دانیشارکن، قئید ائتمک لازیمدیر

کی؛ بو صامیت پارتلایان قورولوشا مالیکدیر: قادین: حالبوکی بعضی دیالئکتلرده بو سؤزو کار «ک» صامیتی کیمی تلفظ ائدیرلر: کادین.

مؤعین فونئتیک وضعیتلرده فؤنئملرین دگیشمه‌سینه «اؤ» صامیتینین «آ» صامیتی ایله عوض ائدیلمه‌سینی مثال گؤسترمک اولار: پؤئزیا ـ پ (آ) ائزییا؛ پرؤفیلاکتیکا ـ پر (آ) فیلاکتیکا: مسکوا ـ م (آ) سکوا. یاخود سؤزلرین سؤنوندا جینگیلتیلی صامیتلر بعضاً کار صامیتلره عوضله‌نیر: آلماز ـ آلما(س)، قالیب ـ قالب (پ) و س.

بوندانْ باشقا، تلفوظ آنلاییشی سؤزون سس ترتیباتی ایله ده سیخ باغلیدیر. مثلاً آیریجا سؤزلره دیقت یئتیرک: گؤزتچی سؤزونده اؤرفواپیک «ت» عوضیفه «چ» ایشله‌نیر ـ گؤزه (چچ)ی: تؤست و طبابت سؤزلرینده ایسه همین فؤنئم مختلف جور تلفوظ اولونور: بیرینجی حالدا اینجه ایکینجی حالدا ایسه قالین سسله‌نیر.

سؤزقروپلاری: مثلاً اولگوجو اؤتو سوزلرینین هر ایکی «او» فؤنئمی سلیس سسله‌نیر، عمومی، اؤمباکی، معاون سؤزلرینین تلفظونده ایسه بیرینجی فؤنئم «تی» ایکینجی س «اؤ» اوچونجوسو ایسه «آ» سسینه بنزه‌ییر: ـ «ا» مومی، اومباکی، ما: وین. آیریجا قراماتیک فورمالار: دوستلار ـ دؤ سلار بوندان ـ بوننان قؤشلار ـ قوشدار باشچی ـ باشجی و س.

بئله‌لیکله، چوخ گئنیش آنلاییش اولان تلفوظ ده فؤنئتیک سیستم باشلیجا یئر تۇتور و دئمک لازیمدیرکی، بو سیستم اذربایجان ادبی تلفظونون تاریخی اینکیشافیندا مهم رؤل اوینامیشدیر عمومیتله، نمونه وی تلفوظ نورمالاری هر هانسی ملی دیلین تشکلو و انکشافی پروسئسینده یارانیر. بو معنادا آذربایجان تورکجه‌سینین فؤنئتیک قؤرولوشو، اؤنون تلفوظ نؤرمالاری دا دیلیمیزین تاریخی اینکیشافینین اؤرونو کیمی مئیدانا چیخمیشدیر. حاضیردا شیفاهی ادبی دیلیمیزه محض بو دوزگون تلفوظ قایدالاری ایله نؤرمایا سالینیر.

بس دوزگون تلفوظ، عمومیتله، تلفوظ نه دیر: بو بارده پروسئسلر اُ. دمیرچیزاده یازیرکی، «... بو کلمه اصلینده عربجه «سؤز» معناسیندا اولان «لفظ»، «ال ـ لفظون» کؤکوندن دوزلدیله رک، اساساً «سؤیله‌مک» معناسیندا ایشله‌نیلن بیر سؤزدور... چاغداش آذربایجان ادبی دیلینده بو سؤز هم عومومی ـ اساس معناسینا موافیق ایشله‌نیلن بیر کلمه‌دیر، هم ده «سؤیله‌ییش» معناسی ایله باغلی بیر آنلاییش بیلدیریلن، داها دوغروسو، «سؤیله‌مه» پروسئس ایله علاقه‌دار

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

اولاراق دیل سسلرینین مختلف تظاهورلرینی عمومیلشمیش حالدا ایفاده ائدن ترمیندیر.

بوناگؤره ده «تلفوظ» ترمینی دیل سسلرینین فونئتیک سیستمی کیفیت و شرایطی ایله علاقه‌دار دگیشمه خوصوصیتلری کیمی آنلاییشلاری دا ایفاده ائدیر»(۵). دئمه‌لی تلفظ دئدیکده بیز، ایلک نؤوبه ده، سؤزلرین و سؤز-نورمالارین (مختلف شکیلچیلر قبول ائتمیش سؤزلرین) دئییشینی نظرده توتمالییق. آغاموسی آخوندوْو یازیرکی «تلفوظ آنلاییشینا نیطقین عمومی، آخاری دا، یعنی اینتوْناسیا وحدتی ایله بیرلشمیش سؤز ویا سؤزقروپلارینین مؤعین فاصله و یاریم فاصله‌لرله، گوجلو و ضعیف، جشیدلی ائموسیوْنال چالارلیقلارلا دئییلیشی‌ده داخیلدیر.

عوموم خالق دانیشیق دیلینده اساساً اؤبیئکتیو حالدا موجود اولان تلفوظ قایدالاری ادبی دیلده مؤعین مداخله‌یه اؤغرامالی اولور. اساسلی علمی آراشدیرمالارلا تلفوظ قایدالاریندان داها «دوْزگون» اولانلاری سئچیلیر(۶). بو دوزگون تلفوظ قایدالارینین مجموعسو ایسه اؤرفوائپییا آدلانیر. گؤروندوبو کیمی، ادبی تلفوظ دئدیکده گؤز اؤنونده شیفاهی نیطق عکس ائتدیرن چوخ بؤیوک نظره جانلانیر. بورایا اؤرفوائپییا نؤرمالاری - ووْرغو، اینتوْناسییا، جومله‌لرین نیطق پارچالارینا - سینتاقملارا بؤلونمه‌سی و س. عایددیر.

بس ادبی تلفوظون - اؤرفوائپییانین نورمالاری نئجه معینلشدیریلیرو جانلی نیطق گئنیش یاییلدیغی آئودیتوْرییالاردا، او جومله‌دن تئلویزیون تجروبه‌سینده او اوزونو نئجه گؤستریر؟

آ. آخونددووون فیکیرینجه هر بیر دیلین او جومله‌دن آذربایجان تورکجه‌سینین اؤرفوائپیک فورمالارینین معینلشدیریلمه‌سینده بیر - بیریله وحدتده اولان ایکی جهت وار: دیل خارجی (ائکسترا لینقویستیک، فوق‌اللسانی) و دیل داخلی (لینقویستیک، لسانی) جهتلر. بونلاردان بیرینجسی ادبی تلفظون منبعینی نظرده توتور. معلوم اولدوغو کیمی هر بیر دیل اؤز تلفوظ قایدالارینا گؤره مؤعین بیر دیالئکت و یا شیویه اساسلانیر. بئله بیر موهوم اجتماعی وظیفه داشییان دیالئکت و یا شیوه‌لرین معینلشدیریلمه‌سی ایله لینقویستیک شرطلردن داها چوخ، همین دیالئکت و یا شیوه‌نین خالقین اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، مدنی حیاتیندا اویناديغی رؤلدان آسیلی اولور. مثلاً، انگلیس میلی دیلینده هابئله انگلیس ادبی تلفظونون اساسیندا لؤندون، فرانسیز میلی دیلینین و ادبی تلفظونون اساسیندا پاریس، روس میلی دیلینین

و ادبی تلفظونون اساسیندا مسکوا دیالکتی دورور.

آذربایجان شیفاهی ادبی دیلینین اساسیندا باکی تلفوظو دایانیر. اۇنا گؤره کی، «۱۹ ـ نجو عصردن، آذربایجان میلی دیلینین تشکلوندن باشلایاراق، باکی آذربایجان خالقینین سیاسی، سۇسیال ـ اقتصادی، مدنی حیاتیندا اساس مرکز اولموشدور. آذربایجان ضیالیلارینین اکثریتی ایندی ده باکیدا یاشاییر، ایشله‌ییر و واحید نورماتیو آذربایجان ادبی دیلینده دانیشیرلار. بونلار دیل خارجی عامیللری عکس ائتدیریر. ادبی تلفظون لینقویستیک (دیل داخلی) جهتی ایسه صرف دیل ماتریالینی نظر ده تۇتور»(۷).

پروفسور دمیرچیزاده تلفوظ نورمالارینی معینلشدیریرکن یازیر: ادبی دیل سئچمه و عوض ائتمه یولو ایله فورمالاشدیریلدیغی کیمی، اونون تظاهور واسیطه‌لرینین، خصوصاً شیفاهی ادبی دیلین تظاهور واسیطه‌لرینین، خصوصاً شیفاهی ادبی دیلین تظاهور واسیطه‌سی اولان تلفوظ نۆرمالاری قایدا ـ قانونلاری دا محض سئچمه و عوض ائتمه یۆلو ایله معینلشدیریلیر»(۸).

بۆیوک عالیم ادبی تلفوظ نورمالارینین منبعلریندن (شیوه‌لر، یازی وعنعنه‌وی، اجنبی، منبعلر) بحث ائدرکن پرینسیپلرین آدینی سئچمه‌سه ده، ائله بو اوچ منبعی پرینسیپی سویه‌سینده گؤتوروب تحلیل ائتمیشدیر. اونون عنعنه‌وی و اجنبی منبعلر اساسیندا معینلشدیردیگی ادبی تلفوظ نورمالاری باره ده ایره‌لی سوردویو مولاحیظه‌لر دیقتی خصوصی ایله جلب ائدیر. مثلاً، دمیرچیزاده یه گؤره، بیر سیرا آلینما سؤزلرده «کث» حرفینین «کا» مخرجینده تلفوظ ائدیلمه‌سی محض همین سؤزلرین منشأجه منصوب اولدوغو دیلده و عموماً آوروپا دیللرینده، روس دیلینده مقبول ساییلان تلفوظ فورماسی ایله علاقه‌داردیر. بونا گؤره‌ده چاغداش آذربایجان ادبی تلفوظ نورماسینی معینلشدیررکن همین منبع نظره آلینمیش و بئله سؤزلرین یازیلیشیندا «کث» حرفینی مؤعین شرایطده «ق» صامیتینین کار قارشیلیغی مخرجینه موافق؛ یعنی «کا» چالارلیغیندا «کث» کیمی اوخونماسی و تلفوظ ائدیلمه‌سی نۆرمال سایبلیر: لئکسیکا، فۆنئتیکا، کۆللئکتیو، کۆسموس سۆیئنکت، آکتیو، تاکسی، کوادرات، کۆوتا کیمی سؤزلرین تلفظونده عنعنه‌وی و یا اجنبی چالارلیق نظره آلینیر.

عوموميتله، دیل تاریخینه دایر ادبیاتلاردا، خصوصاً دمیرچیزاده، ح. میرزه‌زاده، آ.

آخوندوْو، ت. حاجیئو، ک. ولی یئو، ن. عبداللایئوین تدقیقاتلاریندا تلفوظون چاغداش ادبی نورمالارینین موفصل سیاهیسی، موجود تلفوظ واریانتلاری اوزەریندە ماراقلی موشاهیدەلر آپاریلمیش بونلارین قیمتلندیریلمەسی؛ سسله حرف، ائلەجه ده حرفله سس آراسیندا نسبتاً عیانی شکیلده گؤستره‌ن گئنیش جدوللر وئریلمیشدیر. مؤلفلر چاغداش تلفوظدن آپاریجی تئندنسیالارین آیدینلاشدیریلماسینا خوصوصی دیقت یئتیریرلر. بو ایسه دیل و نیطق پروبلئملرینه عاید بیرلیکلرین همین ساحەسی ایله ماراقلانان هر بیرکسه حاضیردا فعالیتده اولان پروسئسلردن باش چیخارماغا و ادبی نورمادان یایینمالاری دوزگون قیمتلندیرمگه امکان وئریر.

اوْرافوئپیا قایدالارینا دایر بیر چوخ باخیشلار سیستمی بعضی چاغداش مسئلەلرو عمومیلشدیرمەلر آکادئمیک ممدآغا شیرعلی ائو و پروفسور موصئیب ممدووون رئداکته‌سیله رئسپوبلیکا علملر آکادئمیاسی نسیمی آدینا دیلچیلیک اینستیتونون ۱۹۸۲ - نجی ایلده نشر ائتدیگی «آذربایجان دیلینین اوْرفوائپیا سؤزلویو» نده اؤز عکسینی تاپمیشدیر. کتابا ۱۰ مینه یاخین سؤز داخل ائدیلمیشدیر. اؤن سؤزده یازیلدیغی کیمی، لوغته بوتون سؤزلر دگیل، دئییلیشی ایله یازیلیشی آراسیندا فرق اولان سؤزلر، ائله کاتئقوریا سؤزلر، سؤز و ایفادەلر داخل ائدیلیب کی، اونلارین تلفوظ، ووُرغو، ائلەجه ده فورما یاراتماق جهتدن سعجیەلندیریلمەسینه احتیاج وار هم ده بو سؤزلر جانلی تلفوظ ده تردودە معروض قالیر: ادبی نورما و قایدالاردان یایینما میلی نمایش ائتدیریرلر. لوغتده علاوه اولاراق تلفوظ و ووُرغو حاققیندا معلومات وئریلیر، ائلەجه ده تلفوظ قایدالاری شرح ائدیلیر. دوغرو اولاراق گؤستریلرکی، «ادبی دیلین اساس پرینسیپی تلفوظ ده آغیرلیق تؤره‌دن، کؤبود سسله‌نن، دیلین آهنگینی پوزان جهتلردن قاچماق، آسانلیقلا، سرعتله تلفوظ ائدیلن و ظریف، اینجه، گؤزەل سسله‌نن جهتلری ساخلاماقدان عبارت اولمالیدیر»(۹).

البته، لوغتده موعاصیر اوْرفوائپیا قایدالارینی ایضاحلی شکیلده داها گئنیش عکس ائتدیرمک مقصده اویغون اولاردی لاکین گؤرونور، ترتیبچیلر بو قایدالارین داها چوخ کونکرئت سؤزلرین تلفوظونده اوزه چیخماسینا اوستونلوک وئرمیشلر. سؤزلرین سئچیلمەسینده عموم خالق دانیشیق خوصوصیتلری داشیان جهتلره گئنیش یئر وئریلمیش،

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

صامیتلرین اوزون و قیسالیغی، آهنگ قانونونون گؤزله‌نیلمه‌سی و س. فونتیک حادثه‌لر دیقت مرکزینده اولموشدور. بوتون بونلار ایسه شیفاهی دیلین خوصوصیتلری ایله باغلی اولدوغو اوچون «آذربایجان تورکجه‌سنین اؤرفوائپیا سؤزلویو»نون حاضیرلانماسیندا اساس پرینسیپ کیمی نظرده توتولموشدور. طبیعی دیرکی، آذربایجان دیلینین اؤرفوائپیک ـ فؤنتیک نورمالاریندان صوحبت گئدیرسه، بو زامان عوموم خالق صحبه‌سینده عینی زاماندا، ائله شیفاهی ادبی دیل اوچون ده مقبول سایيلابیلن فؤنتیک حادیثه‌لرین هامیسینی او جومله‌دن سس آرتیمی، هجا دوشومو و س. ده دیقت مرکزینده ساخلاماق لازم گلیر.

بعضاً دیلین بیر نئچه ساحه‌سینده، مثلاً، اؤرفؤقرافیا و اؤرفوائپیادا، اؤرفوقرافیک نورما کیمی گؤتورولن فاکت، همچنین فؤنتیک نورما کیمی ده قبول اولونور، یعنی سؤزلر یازیلدیغی کیمی ده دئییلیر. بو بیزیم اؤرفؤقرا فیامیزدا فؤنتیک پرینسیپین آپاریجی موقعینی یادا سالیر. بو گون ایشلتدیگمیز اؤرفوقرافیا قایدالاری قبول اولونارکن ایستفاده ائتدیگیمیز اؤرفوقرافیا لوغتی ترتیب اولونارکن آنا دیلیمیزین اساس سیستمی بؤتؤولوکده نظره آلینمیش، اؤرفوقرافیا و ادبی تلفوظ آراسینداکی فرقلر مینیموما ائندیریلمیشدیر. اکثر خالص آذربایجان سؤزلرینین خوصوصاً ده ساده سؤزلرین دئییلیشی ایله یازیلیشی آراسیندا هئچ ده اساسلی بیر فرق اولمادیغی اوچون اونلارین اؤرفوقرافیاسی ایله اؤرفوائپیاسی عینی جور قبول اولونموشدور. بونا گؤره ده ایندی بیر چوْخ سؤزو شکیلچیلرین تلفوظ نؤرمالارینی معینلشدیررکن، معلوم اولورکی، یازیلدیغی کیمی ده تلفوظ ائدیلمه‌لیدیر. محض فؤنتیک پرینسیپه عمل اولونماسی دیلین میلی طبیعتینی عکس ائتدیرمگین ان دوغرو یولودور. دیلین میلی اؤزونه خاصلیغی داها چوخ فؤنتیک پرینسیپه، خالقین دانیشیغینا، جانلی نیطقه، عموماً ایسه دیلین فؤنتیک سیستمینه اساسلانماقلا آشکارلانا بیلر. نمونه اوچون یازیلیشی ایله دئییلیشینده هئچ بیر فرق اولمایان بیر سیرا سؤزلره نظر سالاق: آتماجا، آپیر، آواز، آوگوست، آغ‌بنیز، آغیز، آغجا، آلچا، باغایارپاغی، باغبان، بایرام، بیاتات، وکالت، وکیل، ورم، قاییش، پولیس، پارچا، پندیر، پیاله، ساری، سارماشیق، سالات، ساؤنا، صابون، سرمایه، چمدان، چوهرایی، شوشه، شامان، و س.

بس کونکرئت اولاراق بو گون آذربایجان تورکجه سینین اورفوائپیا نۆرمالاریندان، اونلارین شیفاهی نیطقده، او جوملهدن تئلویزیون وئریلیشلرینده اۆزونو گۆسترن پرینسیپلریندن دانیشارکن هانسی عمومی قایدالارا اوستونلوک وئریله بیلر. عموميتله، تئلویزیون نیطقی آذربایجان شیفاهی ادبی دیلیندن کنار بیر شئی دگیلدیر و اونا گۆره ده دیلیمیزده مؤعین اولونموش تلفوظ قایدالاری عینی ایله تئلویزیوندا مسلهنین نیطقه ده عایددیر. همین قایدالاری ایسه موختلیف دؤورلرده. ا. دمیرچیزاده، م. شیرعلی ائو، ا. فندیزاده، آ. آخوندۆو کیمی عالیملر معینلشدیرمیشلر. تئلویزیون دیلینه دایر تدقیقاتلاردا دا چیخیش نوقطهسی کیمی محض بو قایدالارا استناد ائدیلیر. مثلاً، ا. ت. ممدوو «اکران، اثیر، دیل» کتابیندا تئلویزیوندا اۆرفوائپیا نورمالارینی معینلشدیررکن محض همین قایدالاردان(۱۰) چیخیش ائدیر. بس کۆنکرئت اولاراق تئلویزیون نیطقینین گئرچکلشدیریلمهسینده هانسی اۆرفوائپیک قایدالارا طلبلره و هانسی تلفوظ پرینسیپلرینه عمل اولونمالیدیر؟ همین قایدالاری نظردن کئچیرهک:

۱. تلفوظ ده آسانلیق. یعنی دانیشیق زامانی دیله چتین یاتان سۆزلردن امتنا ائدیلیر، اونلارین سینونیمینه موراجیعت اولونور، عموميتله، داها چۆخ تلفوظو آسان اولان، دیله یاتیملی افادهلر، سۆزلر ایشلهدیلیر.

۲. دانیشیقدا طبیعیلیک. بو، صرف فۆنئتیک، اۆرفوائپیک نورمالارا عمل ائتمک اوچون واجبدیر (نمونه اوچون ـ لا، ـ له شکیلچیلری ایله دوزهلن فعللرین تصریفلهنهرک تلفوظ ائدیلمهسینی گۆسترمک اولار: گۆزله، گۆزله‌یيرلر ـ گۆزده، گۆزدویولر؛ باشلا، باشلاییرلار ـ باشدا، باشدییرلار: باغیشلا، باغیشلاییرلار ـ باغیشدا، باغیشدییللار و س.

۳. قناعت پرینسیپی. بو، داها چوخ قراماتیک فورمالارین تلفوظونه عاید اولور. مثلاً، ـ ما، ـ مه انکار شکیلچیلریندن ـ شینیز، سینیز، ـ سونوز ـ سونوز شخص شکیلچیلریندن، ـ دیر خبرلیک شکیلچیسیندن هجا و یا بیر سسین ایختیصار اولونماسی نتیجهسینده راحات تلفوظو تأمین ائدن اۆرفوائپیک نورما یارانیر:

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

جدول

یازیدا	دئییلیشده	یازیدا	دئییلیشده
اولمایبر	اولمور	گلیرسینیز	گلیرسیز
یازمایبر	یازمیر	اوتوروورسونوز	اوتورورسوز
قاچمایبر	قاچمیر	آلیرسینیز	آلیرسیز
گلمه‌ییر	گلمیر	سئچیرسینیز	سئچیرسیز
سیلمه‌ییر	سیلمیر	گؤروورسونوز	گؤروسوز
بیلمه‌ییر	بیلمیر	راحاتلانیرسینیز	راحاتلانیرسیز
دیلله‌نمه‌ییر	دیللنمیر	اوخویورسونوز	اوخویورسوز
		پارچالانیرسینیز	پارچالانیرسیز
		آتادیر	آتادی
		بابادیر	بابادی
		دیکتاتوردور	دیکتاتوردو
		بودور	بودو
		ایشیقلیدیر	ایشیقلیدی

۴. چتین تلفوظ اولونان، یازیلیشی دئییلیشیندن فرقلی اولان سؤز و ایفاده‌لرین خالق دانیشیق دیلینه اویغون واریانتلارینین قبول ائدیلمه‌سی.

۵. فونئتیک حادثه‌لره عمل اولونماسی پرینسیپی بو اؤرفوانتیک نورمالاری معینلشدیرمکده موهوم اهمیت کسب ائدن مسئله‌دیر.

۶. آذربایجان تورکجه‌سینین طبیعتی، سس و هجا سیستمی نظره آلینیب بیر چوخ سؤزلرین تلفوظ فورمالاری دقیقلشدیریلمه‌لیدیر.

۷. دیلین اؤزنونه خاصلیغینی ایفاده ائدن فونئتیک حادثه‌لرین آلینما سؤزلره تطبیقی نتیجه‌سینده فونئتیک نورمالارین قطعیلشدیریلمه‌سی: کؤمونیس (کؤممونیست)، قراماتیکا (قراممانتیکا)، دؤس (دؤست)، رادیو (رادیؤ) تئیاتر (تئاتر) و س.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

a) آلینما سؤزلرین تلفظونو دیلیمیزین قایدا ـ قانونلاری، قراماتیک قورولوشو اساسیندا قورماق.

۸. اؤرفوائپیک، فؤنتیک نورمالاری معینلشدیریلرکن آهنگ قانونونون گؤزله‌نیلمه‌سی. تاریخی عنعنه‌وی پرینسیپ بعضی آلینما سؤزلرین اؤرفوقرافیاسیندا واجب گؤتوروسه ده (اصلینده بله سؤزلری ده فؤنتیک پرینسیپه اساسلاندیریلماقلا عموموم خالق تلفوظونه اویغونلاشدیرماغین واختی چاتیب)، اؤرفوائپییا دا اونلار آهنگ قانونونا اویغون قبول ائدیلمه‌لیدیر.

شوبهه‌سیزکی، بیر چؤخ بؤلگو و تصنیفاتلار کیمی، اولده صدالانان بندلرده ده موباحیثه مقاملار شرحه احتیاجی اولان نوآنسلار وار. آما هر حالدا، بوتون حالّلاردا اؤرفوائپییا نورمالارینی معینلشدیرمک جهدی شیفاهی نطقین تنظیملنمه‌سینه و ادبی تلفوظه خدمت ائتدیگی اوچون گؤستریلن بو پرینسیپلر تقدیره لایقدیر. عینی زاماندا دئمک لازیمدیرکی، بو نورمالار ادبی تلفوظون اینکیشافینا و تلفوظ اوسلوبلارینین معینلشدیریلمه سینه ده کمک ائدیر.

شیفاهی نیطق تریبونلاریندا، او جومله دن تئلویزیوندا ادبی تلفوظون اساس تندئنسیالاریندان دانیشارکن ان آزی دؤرد موهوم جهتی نظره آلماق واجبدیر:

بیرینجیسی: حدیندن آرتیق مرکب اؤرفوائپییا قایدالارینین ساده‌لشدیریلمه‌سی:

ایکنجیسی: داها چوخ اؤرتا مکتبین تأثیری ایله اینکیشاف ائدن محلی تلفوظ خوصوصیتلرینین سئچیلیب آیریلماسی؛ اوچونجوسو: تئلویزیون و رادیونون ادبی تلفوظ نورمالارینا تأثیرینین گتدیکجه گوجلنمه سی.

دؤردونجوسو: طلبه و شاگیردلرین ادبی دیلی یازیلی نیطق، کیتاب واسیطه‌سیله منیمسه‌مه‌سی ایله ایضاح ائدیلن نمونه‌وی تلفوظون یازییا یاخینلاشماسی.

حاضیردا اؤز دولت مستقللیگینی موحکم‌لتمک اوغروندا مبارزه آپاران آذربایجاندا ادبی دیلین ایشلکلیینین آرتدیغی بیر شرایطده نمونه‌وی ادبی تلفظون گئنیش کؤتله‌لر آراسیندا شعورلو تبلیغینین نهنگ سوسیال اهمیته مالیک اولدوغونو ثبوت ائتمگه احتیاج یوخدور. بو وظیفه‌نین حیاتا کئچیریلمه‌سینده «ماوی اکران» ـ تئلویزیون موستثنا رؤل اوینایا بیلر و

اویناماليدیر.

بوناگؤره ده ماوی اکرانا چیخان آپاریجیلارین آکتیورلارین، دیکتوژلارین و تلویزیون ژورنالیستلرینین نورماتیو تلفوظ یوکسک نیطق مدنیتینه ییه‌لنمه‌لرینین اهمیتی بؤیوکدور، چونکی اونلار کوتله‌وی کؤمسؤنیکاسیا ساحه‌سینده گئنیش آئودیتوژییا ایله اُنسیت ساخلاماقلا بیر نووع گئنیش خالق کوتله‌لرینین تلفوظ معلمی کیمی چیخیش ائدیرلر. هله تلویزیون میداندا اولمادیغی واختدا ـ سینما و رادیونون شیفاهی نیطقی یازییا نسبتاً داها گئنیش انسیت واسیطه‌سینه چئوریلدیگی بیر دؤورده، ۱۹۳۶ ـ نجی ایلده پروفسور س. ای.[1] بئرنیشتئین («قوروؤریت CCCP» ژورنالی نومره ۱) یازیردی: «اجتماعی ـ سیاسی فعالیتین اکثر ساحه‌لری اوچون دوزگون دانیشیق باجاریغی دوزگون یازی قابلیتیندن داها واجبدیره. او همچنین قئید ائدیردی کی، مکتبده نیطق مدنیتی و تلفوظ فنی تدریس اولونمادیغینا گؤره آکتیورلار و دیکتورلار ایستر ـ ایسته‌مز ان گئنیش کوتله‌لرین یگانه تلفوظ معلملریدیرلر. پروفسور بئرنیشتئین رادیودا ادبی تلفوظ دایر یول وئریلمز صدیتلری کسکین تنقید ائدیر؛ (بعضاً بیر وئریلیشده عینی سؤز کوؤپئراتیو ـ کاپئراتیو، کؤنسئرت ـ کانسئرت، کؤمموناـ کامونا کیمی سسله‌نیردی) و ائفیر تلفوظونون جدی شکیلده نورماللاشدیریلماسینین ضروریلیگینی بیلدیریر.

س. ای. بئرنیشتئین یازیردی‌کی، تلفوظون یکرنگلیگینین دگری ـ ائله دوزگون یازی یکرنگلیگینین قیمه‌تینه برابر دیر. بیر حالدا سؤزدن بیزوال فورماسینین دائمیلیگی دیگر حالدا ایسه اونون ائشیدیلمه فورماسی منیمسه‌مه آوتؤماتیزمینی آشیلاییر: بو و یا دیگر سؤزو مؤعین، دگیشمز گؤرونتولو، یا خود ائشیتمه فورماسیندا دفعه‌لرله منیمسه‌دیکده سوترالار بیز بونو آزاجیق دا اولسا، عقلی انرژی صرف ائتمه‌دن آیری ـ آیری حرفلری اوخومادان، آیری ـ آیری سسلره قولاق آسمادان، یالنیز عومومی گورونوشو اساسیندا منیمسه ییریک... بوجور شرایطده بیزیم اختیاری دیقتیمیز بؤتؤولوکده نیطقین معناسینا یؤنلمیش اولور و ثمره‌سیز شکیلده حرفلری ازبرله‌مگه ذره قده‌ر ده واخت صرف ائتمیریک. دئمه‌لی تلفوظون واحیدلیگی ذهنی امگین قناعتینه و بونونلا دا دیل اُنسیتی پروسئسینین ثمره‌لیلشدیریلمه‌سینه

---

* ـ پروفسور بئرنیشتئین آوروپادا رادیو دیلینین ایلک تدقیقاتچیلاریندان حساب اولونور ـ رئداکتور.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

دۆغرو آپاریر. او همچنین قئید ائدیردی‌کی، تلفوظون یکرنگلیکی فردیلیگین تضییقه معروض قالماسی دئمک دگیل، چۆنکی سسله‌نن نیطق‌ده فردیلیک اۆزونو بو نیطقین صرف ظاهیری، مکانیکی طرفی اولان تلفوظ ده دگیل، اینتوناسییا داگۆستریر.

آرتیق ۳۰ ـ نجو ایللرین اوللرینده مسکوادا عوموم ایتیفاق رادیو سوتون دیکتور قروپوندا «چتین سۆزلرین» یعنی وۇرغو و تلفوظ جهتدن شوبهه دوغوران، تردده سبب اولان و ائله‌جه ده دیلیشی چتین سایلان سۆزلرین کارتوتکاسی یارادیلمیشدی. موباحیثه‌لره آیدینلیق گتیرمک اوچون آکادئمیک د.ن. او شاکۆو دیکتور قروپونون مصلحتچیسی تعین اولونموشدو. عمومیتله بو ایش کئچمیش عوموم ایتیفاق تئلویزیون و رادیوسوندا داها سیستملی آپاریلمیشدیر.

خصوصاً ۶۰ ـ نجی ایللرین اوللرینده اورادا علمی متویک مرکزی (EMM) یارادیلماسی، اونون ایشینین م. و. لوموتوسو و آدینا MDi ـ نون ژورنالیستیکا فاکولته‌سی و دیگر تدریس ـ یارادیجیلیق قورروملاری ایله علاقه‌لندیریلمه‌سی اکران ـ ائفیر یارادیجیلیغی ایله باغلی چوخ مسئله‌لره اوجومله‌دن دیل، اوسلوب و تلفوظ چتینلیکلرینین آرادان قالدیریلماسینا خیلی کومک ائتمیشدیر. هله ۵۰ ـ نجی ایللرین اوللرینده عوموم ایتیفاق رادیو سوندا بۆیوک ایحتیاج دۇیولان «دیکتورلار اوچون لوغت» یارادیلماسی ایدیاسی اورتایا آتیلدی. ۱۹۵۱ ـ نجی ایلده دیکتور قروپونون کارتوتکاسیندان سئچیلمیش ۵۰۰۰ سوزون داخیل ائدیلدیگی لوغتدن ایستفاده‌نین راحاتلیغی گۆزگۆزه‌سی او درجه‌ده الوئریشلی اولدوو کتابا طلبات او قده‌ر آرتدی‌کی ۱۹۵۴ ـ نجو ایلده اونون داها گنیش آرتیق ۳۵۰۰۰ سۆزدن عبارت یئنی نشری چاپدان چیخدی. هر ایکی نشر، اساساً دیکتورلارین ایستفاده‌سی اوچون نظرده تۇتولموش و آز تیراژلا بو راخیلمیشدیر. لاکین تئلویزیون و رادیو سیستمینین اینکشافی، یئرلی تئله‌رادیو شبکه‌لرینین ایشه دوشمه‌سی، ژورنالیستلرین ده تدریجاً میکروفون قارشیسینا چیخماسی بو نشرین کۆتله‌ویلیگینی و تکمیلشمه‌سینی طلب ائدیردی. بونا گۆره ده اولکی نشرلرین تجروبه‌سینی نظره آلیناراق ۱۹۶۰ ـ نجی ایلده رادیو و تئلویزیون ایشچیلری اوچون وورغو لوغتی نشر ائدیلدی. حجم و مضمونجا چوخ سانباللی اولان بو کتابا ۵۰۰۰۰ سۆز داخل ائدیلمیشدی.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

لوغت بؤیوک رغبت قازاندی و ۱۹۷۱ ـ نجی ایلده اونون دؤردونجو نشری ایشیق اوزو گؤردو. آذربایجان تلویزیون و رادیو سونون دیکتورلارینین دا خوصوصاً خارجی آدلارین تلفوظو اوچون ده‌یرلی بیر واسطه کیمی ایستفاده ائتدیکلری همین لوغت بؤیوک دگیشیکلیکلر و علاوه‌لرله بشینجی دفعه ۱۹۸۴ ـ نجو ایلده چاپ ائدیلدی. کتابین بو دفعه کی نشری تخمیناً ۷۵۰۰۰ سؤزو ایحاطه ائدیردی.

تأسف‌کی، آذربایجان تلویزیونوندا بو ایش اولدن مقصد یؤنلو شکیلده آپاریلمامیشدیر. یالنیز اؤرفواِپیا ساحه‌سینده گؤرکملی اوزمان، پروفسور ا. افندیزاده قیسا موتده تلویزیون دیکتورلار قروپونا مصلحتچیلیک ائتمیشدیر.

۷۰ـ نجی ایللردن سؤنرا بو ساحه ده عمومیتله، هئچ بیر سیستم موجود اولمامیشدیر. یالنیز سون ایللرده بو ایش (اساساً گنج دیکتورلارلا مشغله‌لر آپارماق) ائفیرده زنگین دیکتورلوق تجروبه‌سی اولان، مسکوا شرقشناسلیق اینستیتونون مضمونو آذربایجان رادیو سونون وئتثرانی صابیر آخوندووا حواله ائدیلمیشدیر. هئچ ایندیه دک دیکتور اوطاغیندا چتین سؤزلرین عادی کارتوتئکاسی بئله موجود دئییل. بو ایسه طبیعی کی، تلویزیون ـ رادیونون اؤزونده اؤرفواِپیا نورمالارینین، تلفوظ واریانتلارینین و بونلارین یاییلما درجه‌سینی، ادبی تلفظون اینکیشاف تندئنسیالارینین اؤیره‌نیلمه‌سی و بونونلا علاقه‌دار نورماتیو تلفوظ واریـانتلارینین سئچیلمه‌سی و ایشله دیلمه‌سی ایله باغلی اورتایا مؤعین پروبلئملر چیخارمیشدیر. غریبه بوراسیدیر کی، خوصوصاً گنج دیکتورلار اینفورماسیا اوخوماغین چتینلیگینی و مسئولیتینی درک ائتمه‌دن بو تیپ پروقراملارا جان آتیر نظری بیلیک، وردیش و عمومی اینتئلئکتؤال بازا اولمادیغینا گؤره، بعضاً ائفیرده پیس وضعیتلره دوشورلر بو معنادا، هر هانسی سؤزون (ایلک نؤوبه ده، سیاسی تئرمینلرین و خوصوصی آدلارین) تلفظونده ائله دیکتورلارین اؤزلرینین دؤنه ـ دؤنه یانلیشلیغا یؤل وئرمه‌لرینی نورمال حال سایماق اؤلماز.

تلویزیون دانیشیغی ایستر دیکتور ژورنالیست، ایسترسه‌ده موختلیف پئشه صاحبلرینین چیخیشلاری اوزه‌رینده کی، تلفظون اؤیره‌نیلمه‌سینین اراضی ـ دیالئکت ایستقامتی ایله یاناشی، پئشه آسپئکتی خوصوصی ماراق دوغورور. سیاسی خادمین، پولیتولوقون،

اقتصادچینین، بیزنسمئنین، موحاسبین، آقرونومون، حربچینین، موهندسین، قعله‌نین، فئرمئرین دیلینین اؤز خوصوصیتلری‌وار، البته کی، اؤبیئکتیو گئرچکلیکله اونلارین رئال، پراکتیک حیات تجروبه سینده کی خوصوصی، سپئسیفیک جهتلرله شرطه‌نیر. مثلاً: موشاهیده اولونوب‌کی، بعضی پئشه قروپلاری اوچون عومومی ادبیاتدا ایشلنمه‌ین آکسئنتولوژی واریانتلار خاراکتریکدیر.

بئله کی تئلویزیون اکرانیندا چیخیش ائدن حوقوق موحافیظه ایشچیلرینین ره‌یـ‌ـس، کؤماندیـ‌ـر، را‌ـ‌پؤرت سؤزلرینی ـرئیس ـکؤما ـندیر، راپؤ ـرت؛ فیزیکلرین آ ـتومو، آتو ـم، طیب ایشچیلرینین آنا تؤ ـم، آپوپلئـ‌کسییا سؤزلرینی آنا ـ تؤم، آپاپولئکسیـ‌یا کیمی تلفوظ ائتدیکلری قیده آلینمیشدیر بو واریانتلاردان بعضیلری کیفایت قده‌ر گئنیش یاییلیب.

یاش آسپئکتیندن دانیشدیقدا گؤرونور، بورادا بیر پسیولوژی مقامی، بئله‌لیکله ده، قانونا اویغونلوغو اعتراف ائتمک لازم‌گلیر: انسان یاشا دولدوقجا اونون لئکسیکونوندا، تلفظونده کهنه‌لمیش یئرلی دانیشیق نورمالاری داها دولغون شکیلده سؤز عکسینی تاپیر بونو یادداش و شعور آلتی (روانی) حادثه کیمی ده قیمتلندیرمک اولار. چاغداش گنجلرین تلفظونه گلینجه ایسه بورادا شهر و ایالت موحیطینی نظره آلماق لازم گلیر.

مثلاً تدقیقاتچیلار قئید ائدیرلرکی، شهر گنجلرینین بیر قیسمی اوچون نیطقین آرتیکوسییا سلیسلیگینه، آیدینلیغینا و دقیقلیگینه بیگانه‌لیگ وار. بوجور تلفوظ پیتیلیگی نتیجه‌سینده عادی حاللاردا اولدوغوندان خیلی آرتیق درجه‌ده صائیتلرین رئدوکسیاسی، بیرلشمه‌سی، سس و هجا بوراخیلیشی اوزه چیخیر. بو مسئله ده غرب دانیشیق طرزینی صونعی شکیلده آذربایجان تلفوظونه اوغورسوز جالاق ائتمک ایسته‌ین اؤزه‌ل رادیولارین، کوتله‌وی تدبیرلری آپاران شؤمئنلرین، سؤزون پیس معناسیندا «نمونه‌سی» نی ده قید ائتمک اولار.

لاکین اگر بوجور مستثنا حاللاری بیر کنارا قویاق و بیزیم ساوادلی، یارادیجی، اینتئللئکتؤال گنجلری نظره آلساق، او زامان تانینمیش لینقویست اؤ. س. آخمانؤوانین ایره‌لی سوردویو تئزیسله راضی‌لاشماق لازیم گلیر: «بوتون دؤورلرده ادبی (استاندارد، نمونه وی و سایره) دیلین یاناشی موجود اولان نسیللرینین نیطق تجروبه‌سی حدودلاریندا معروض قالدیغی مؤدیفیکاسیالارین پروبلئمینه خیلی جیدی دیقت یئتیرمک لازیم گلیر. اؤزو ده بئله

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

بیر وضعیت بؤیوک اهمیت کسب ائدیر: تدریس اوچون اؤن پلانا، عادتاً، یانلیش اولاراق یاشلی نسلین دیلی چکیلیر. چوخ واخت، حتی درسلیک و درس وسایطلرینده ده بو واریانتلاردان ایستفاده ائدیلیر، ائله فورمالار مصلحت گؤرولور و تطبیق اولونورکی، بونلار نه اینکی گنجلرین، هم ده یارادیجیلیغینین و عوموميتله، حیاتینین چیچکلنمه دؤورونده اولان، اجتماعی حیاتین اساس دایاغی سایيلان نیطق کؤللکتیوی نماینده‌لرینین دایشیغینا تماميله یاددیر. آیدین دیرکی، محض بود ‹اورتا› یاش هیأتینین دیلی موفصل اؤیره‌نیلمه‌لی و موافیق ماتریاللاردا ضروری دوزه‌لیشلر آپاریلمالیدیر» (۱۱). بو مووقعه بیزده تماميله راضیلیق دؤغورور، چونکی سیر دئییل‌کی، لوغت مؤلفلری، ائله‌جه ده نشریاتلارین رئداکتورلاری چؤخ واخت چاغداش طلبلره جواب وئرن، آما اولکی نشرلرده اولمایان تلفوظ، یاخود آکسنتولوژی واریانتلارین لوغته داخیل ائدیلمه‌سینه او قدر ده هوس گؤسترمیرلر.

دیل، نیطق و تلفوظ عوموميلیگی پیسیکولوژی خاراکترله، مادی یاشاییش طرزی و مدنیتله ده مؤعین ائدیلیر.

آما بونونلا یاناشی، ادبی تلفوظ نورماسینین معینلشدیریلمه‌سینده دانیشان آدامین سوسیال یؤنومو اونون سوسیال وضعیتینه اشاره ائدن سوسیال و ائموسیونال اینفورماسیالار قاچیریلمیر. بوناگؤره ده تلفوظون اؤیره‌نیلمه‌سینین سوسیال آسپکتی ده موجوددور. دونیا لینقویستیکا علمی بو ساحه‌یه ایلک دفعه ۲۰ ـ نجی عصرین اوللرینده ماراق گؤسترمگه باشلامیشدیر. حاضیردا همین ایستقامت یئنی‌دن دیرچلیش دؤورونو یاشاییر.

تدقیقاتچیلاری آیری ـ آیری سوسیال قروپلارین، او جومله‌دن سیاستچیلرین، ایش آداملارینین، استحصالات نماینده‌لرینین نیطق‌ینده‌کی تلفوظ خوصوصیتلری، سوسیال انسیت شرایطینین اونلارا تأثیری اونلاری ماراقلاندیریر. گؤرونور، دیلین سوسیالوژی جهتدن اؤیره‌نیلمه‌سینین ان موهوم وظیفه‌لریندن بیری جانلی نیطقی خاراکتریزه ائدن فاکتلارین ایتنسیو شکیلده توپلانیلماسیدیر... دیلین خدمت گؤستردیگی انسان قروپلارینین و سوسیال وضعیتلرین تیپولوگیاسی لازیمدیر.

البته، اؤرفوائپیانین هم نورماتیو، هم اراضی ـ دیالکت، هم صنعت ـ پئشه، هم ده سوسیال

آسپئکتلرینین آیریلیقداو کؤمیلئکس شکیلده اؤیره‌نیلمه‌سی بیرسیرا چتینلیکلرله باغلیدیر چونکی مثلاً، دانیشانین بو و یا دیگر پئشه موحیطی‌نه منصوبیتیندن آسیلی اولان تلفوظ خوصوصیتلری چوخ واخت دیالئکت و یاش خوصوصیتلریله مورکب قارشیلیقلی علاقه‌ده اولور. بونون حدلرینی و داخلی خوصوصیتلرینی مؤعین ائتمک ایسه اساساً دئییل. سون واختلارادک تلفوظون اؤیره‌نیلمه‌سینین داها بیر موهوم آسپئکتی صحنه تلفوظو حساب اولونوردو. لاکین تلویزیون صحنه‌نی، تئاتری داکیچیک اکرانا گتیرمکله بیر طرفدن بو تلفوظون اسلوبونو خیلی پوپولیارلاشدیردی. دیگر طرفدن او، صحنه موحیطینی اکران‌دا تام جانلاندیرا بیلمه‌دیگی اوچون (زامان رئاکسیاسی، آکتیورون تاماشاچی ذال ایله انسیتی، عکس ـ علاقه ویس). بو اسلوبو بیر قدر «سؤلغونلاشدیردی». داها دوغروسو، اونو صونعی پافوسدان محروم ائده‌رک نئیترال اسلوبون داها دولغون نمونه‌سینه چئویردی.

صحنه تلفوظونه قارشی همیشه جدی یکرنگلیک، جدی نورما طلبلری سؤرولوب، آکتیورلارا یالنیز واحید تلفوظ نورمالارینا مونتظم عمل ائتمک، بو نورمالاردان یالنیز شعورلو شکیلده کنارا چیخماقلا فردی اؤبراز یاراتماق ایمکانی وئریلیب.

آدلاری چکیلن بوتون آسپئکتلرده تدقیقاتلارین نتیجه‌لری آذربایجان دیلچیلرینین اثرده اؤز عکسینی تاپمیشدیر، هابئله چاغداش تلفوظ نورمالارینین قیسا تصویری، نیطق مدنیتی، شیفاهی ادبی دیل، ناطقلیک مهارتینین موختلیف پروبلئملرینی عکس ائتدیرن علمی توپلانتیلارین، کونفرانسلارین یئکونلارینا عاید نشرلره داخیل ائدیلمیشدیر. خوصوصیله ۶۰ ـ نجی ایللرین سونلاریندان باشلایاراق نسیمی آدینا دیلچیلیک اینستیتوتونون مونتظم نشر ائتدیگی «دیل مدنیتی»، «نیطق مدنیتی مسئله‌لری» مجموعه‌لریندە، ائله‌جه ده همین اینستیتوتون آپاردیغی علمی ـ تدقیقاتلار دا، آیری ـ آیری دیسئرتاسیالاردا و دیگر علمی اثرلرده بو پروبلئم اؤز گئنیش عکسینی تاپمیشدیر.

بیر سؤزله تلفوظون نورمالاشدیریلماسی، واحید اؤرفوائپیا نورمالارینین تدقیقی و تبلیغی ساحه‌سینده بیزده کفایت قده‌ر علمی ـ نظری ایش گؤرولموشدور.

لاکین چاغداش تلفوظون نورماتیولیگینین سون درجه واجبلیگینه باخمایاراق، اعتیراف ائتمه‌لیییک کی، تلفوظ نورمالارینین موطلق واحید شکیله سالینماسی، هله کی مومکون

اولمامیشدیر. اصلینده بو هئچ مقصده اویغون دادئیل. چونکی دیل اینکشاف ائتمکده اولان تظاهور دورو هر بیر دؤورده دیلده اونونلا یاناشی... سؤزونون یاش و سوسیال منسوبیتینی، اسلوبی چالارلارینا گؤره موختلیف واریانتلار موجوددور(۱۲). دئمه‌لی، نورماتیولیک‌له یاناشی، چاغداش اورفوائپیا اسلوبی آسپکتینه، اونون پراکتیکادا، او جومله‌دن تئلویزیونندا اؤزونو گؤسترن تلفوظ اسلوبلارینا دیقت یئتیرمه‌سی ده بؤیوک اهمیت کسب ائدیر.

تئلویزیون نیطقی و تلفوظ اوسلوبلاری

ماوی اکران قارشیسیندا ایله‌شن تاماشاچی گون عرضینده موختلیف پروقراملاردا بیر - بیریندن فرقله‌نن دانیشیق طرزی، دیکسیا و تلفوظ اوسلوبلاری ایله تانیش اولابیلر. چونکی موختلیف خاراکترلی وئریلیشلرده چیخیش ائدن موختلیف پئشه صاحبلری و موختلیف سوسیال قروپلارا منسوب آداملار اؤز دانیشیقلاری ایله اکراندا بیر - بیرلریندن فرقلی نیطق منظره‌سی یارادیرلار. بیر تلفوظ وئریلیشلرین خاراکتری دیگر طرفدن ایسه دانیشانلارین اجتماعی منشأیی و فردی دانیشیق خصوصیتلری تئلویزیون نیطقینده تلفوظ اوسلوبو آنلاییشینی میدانا چیخاریر چونکی تئلویزیوندا تلفوظ اوسلوبونو، ایلک نؤوبه ده وئریلیشین ژانری، موضوعو، فورماسی، مقصدی و دانیشان آدامین فردی دانیشیق خصوصیتلری، اونون نیطق مدنیتینه نه درجه‌ده ییه‌لنمه‌سی معینلشدیریر. هم کادر داکی، هم کادر آرخاسینداکی دانیشیق اوسلوبونون مؤعین ائدیلمه‌سینده آپاریجینین واشتراکچیلارین فردی تلفوظو ده آز رول اوینامیر. عمومیتله تئلویزیون نیطقی هم شیفاهی هم ده یازیلی ادبی دیلین خصوصیتلرینی عکس ائتدیردیگینه گؤره بورادا عموم خالق دانیشیق دیلینین مؤعین قانونا اویغونلوقلاری اؤزونو گؤستریر. اکراندا اؤزلونو گؤسترن تلفوظ اوسلوبلاری آراسینداکی موختلیف‌لیگی ده محض شیفاهی و یازیلی نیطق آراسینداکی تلفوظ فرقلری معینلشدیریر. بیز تئلویزیونداکی موعاصیر تلفوظ اوسلوبلاری حاققیندا دانیشارکن داها چوخ نیطق آکتینین باش وئردیگی شرایطی، مکانی، دانیشانین پسیخولوژی وضعیتلرینی، اونون مقصدینی و نه حاققیندا دانیشدیغینی گؤز اؤنونه گتیرمه‌لیییک. عادتاً، بیز موختلیف شرایطده موختلیف جور دانیشدیغیمیزا، سؤزلری نئجه گلدی تلفوظ ائتمه گیمیزه دیقت یئتیرمیریک. دوغرودور، بیز

بعضاً انسیت زامانی هانسی سؤزو سئچمک قاییغیسینا قالساق دا، اونو نئجه تلفوظ ائتمه‌گین فرقینه وارمیریق. لاکین ائله بو سطیرلری اوخویارکن یاخین آداملاریمیزلا، تانیشلاریمیزلا دوستجاسینا صوحبت زامانی تلفوظوموزو بؤیوک آئودیتوریا قارشیسینداکو تله‌وی چیخیش واختی تلفرظوموزله موقایسه ائتسک، اوندا بو فرقی آشکار حیس ائده‌بیلریک. یاخود کوچه ده آئودیتوریا دا، هر هانسی توپلانتیدا بیزدن رأی سؤروشارکن، ائله‌جه ده تئلویزیونا موصاحیبه وئررکن کامئرا قارشیسیندا اؤزوموزو ییغیشدیریب، بیر قده‌ر جیدیلشیب دانیشیغیمیزا فیکیر وئرمگیمیزی یادا سالاق.

بیز بیر قایدا اولاراق معیشت‌ده تئز ـ تئز دانیشیر، واختا و سؤزه قناعت ائتمگه چالیشیر، ژئستلردن گئن ـ بول ایستفاده ائدیر، تلفوظوموزون دیقیقلیگینه ایسه اوقده‌ر ده اهمیت وئرمیریک. آما هر هانسی اجلاسداکورسویه قالخارکن، توپلانتیدا چیخیش ائدرکن. بیزدن سؤز سوروشولارکن نیطقی‌میزین بیر قده‌ر لنگرلی، آستا و ماکسیموم آیدین اولماسینا چالیشیریق. وضعیتله، نیطق شرایطی ایله و بونون نتیجه‌سی کیمی تئمپ آراسینداکی فرقلرله شرطله‌نن بو واریانتلار تلفوظون موختلیف اوسلوبلارینا منسوبدورلار. آما بو او دئمک دگیلدیرکی، تلفوظون اوسلوبلری نیطقین تئمپینه گؤره مؤعین‌له‌شیر. عوموميتله، اوسلوب آنلاییشی دیل واحیدلرینین مقصده اویغون ایشلنمه‌سینی پرینسیپلارینی، دیلین فونکسیونالللاشماسینین قانونا اویغونلوغونو نظرده توتور قدیم یونانلار اوسلوب ایتاندیرما، تأثیر ائتمه واسطه‌سی، اوسلوبیاتی ایسه ریتوریکا و ناطقلیک صنعتینین ترکیب حیسه‌سی کیمی قیمت‌لندیریردیلر. هیندلیلر ایسه قدیمدن اوسلوبا نیطقین ظاهری علامتی، نیطقی بزه‌ین واسیطه‌لرین سیستمی کیمی باخمیشلار. بو معنادا، شیفاهی نیطق‌ده، او جومله‌دن تئلویزیون نیطقینده تلفوظ اوسلوبلارینین معینلشدیریلمه‌سینین بؤیوک اهمیتی واردیر. پروفسور ا. افندیزاده چاغداش آذربایجان تورکجه‌سی اوچون (ائله‌جه ده بو گؤنکو تئلویزیون نیطقی اوچون) سعجییه‌وی اولان اوچ تلفوظ اوسلوبونو معینلشدیریر(۱۳). اونون فیکیرینجه، بو اوسلوبلار دان بیرینجیسینین شرطی اولاراق نورماتیو اوسلوب آدلاندیرماق اولار. نورماتیو اوسلوب اورفوائپیانین اساسینی تشکیل ائدیر. بئله کی، اؤرفوائپیک نورمالار همین اوسلوبا اساساً تدقیق اولونور. بو اوسلوب اوچون سعجییه‌وی جهتلر نیطقین تمیزلیگی، فیکیرین

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

یغجاملیغی، آیدینلیغی، سلیسلیگی و ایکی معنالیلیغا یول وئریلمه‌مه‌سیدیر.

ایکینجی کیتاب اوسلوبودور (حرفی تلفوظ) بونا ان چوخ اورتا و عالی مکتبلریمیزده، بیر سیرا ناطیق و عالیملرین دانیشیغیندا تصادوف ائدیلیر. کیتاب اوسلوبوندا دانیشانلار ادبی تلفوظو یانیش قاورایاراق بئله حساب ائدیرلرکی، گویا بوتون سؤزلر نئجه یازیلیرسا، اوجورده تلفوظ ائدیلمه‌لیدیر. مثلاً: نورماتیو تلفوظده: ساخلاییر، گلشیدی، اوخوماخ، مه ـ للیم، سومبول، سنن و س. ایشله‌دیلدیگی حالدا، همین سؤزلر حرفی تلفوظده: ساخلاییر گله‌یدی اوخوماق، موعلّیم، سونبول، سندن، شکلینده ایشله‌دیلیر.

اوچونجو عادی دانیشیق اوسلوبلاری. بو اوسلوب اؤرفواِپیک تلفوظه نیسبتاً کیتاب اوسلوبوندان داها چوخ فرقلی خوصوصیتلره مالیکدیر. مثلاً، نورماتیو اوسلوبا (اورفوِپیایا) اساساً، گئتیرم، سنین چون، گل گئده‌ک و س. کیمی تلفوظ ائدیلدیگی حالدا، عادی دانیشیق اوسلوبوندا گئتیرم، سه ـ نچون، گه گئده‌ک تیپلی تلفوظ خاصدیر.

عادتاً، عادی دانیشیق اوسلوبوندا دیالئکت خوصوصیتلری گئنیش یئر توتور. بئله کی، بو اوسلوبدا دانیشانلار چوخ زامان منسوب اولدوقلاری بؤلگه‌نین، رنگیوتون دیالئکت خوصوصیتلرینی اؤز نیطق‌لرینده آز و یا چوخ درجه ده ساخلاییرلار.

تلفوظ اوسلوبلاریندان ایستفاده، بیر نووع، فردی سجییه داشییر. بئله کی، بعضیلری کیمینله و هارادا دانیشماسیندان آسیلی اولمایاراق، همیشه بو اوسلوبلارین بیریندن، مثلاً، کیتاب اوسلوبوندان، یاخود عادی دانیشیق اوسلوبوندان ایستفاده ائدیرلر. بعضیلری ایسه نیطقین ایشلنمه مقامینی دوزگون مؤعین ائده‌رک هم نورماتیو اوسلوب هم عادی دانیشیق هم ده کیتاب اوسلوبونو ایشله‌دیرلر. هر بیر اوسلوبدا نیطقین مقصدیندن، مضمونوندان و تعیناتیندان آسیلی اولان ایفاده واسیطه‌لرینین سئچیلمه‌سی و ایشله‌دیلمه‌سینین خوصوصی پرینسیپلری موجوددور. مثلاً، رسمی سندین یازیلیشی زامانی ایستفاده اولونان لئکسیک ـ اوسلوبی واسیطه‌لر لیریک شعر یازیلارکن ایشله‌دیلن واسیطه‌لردن کسکین شکیلده فرقلنیر. بو او دئمکدیرکی، اوسلوب دیلین فونتیک، لئکسیک و قراماتیک ایمکانلارینین کونکرئت ایستفاده اولونماسی سیستمی‌دیر سؤیلنمیش فیکیرین مضمونونو داشیشان و یایازانین موناسبتی‌دیر. بو همیشه انسان انسیتینین مؤعین میقیاسیندا میدانا گلیر. عادتاً، بئله حساب

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

ائدیلیرکی، ادبی دیلین اوسلوبلاری یالنیز لئکسیکایا، فرازئولوگیایا و قراماتیکایا گؤره فرقله‌نیر. بو معنادا، دیلچیلرین بیر چوخو بو سیرادا لئکسیک واسیطه‌لره خوصوصی یئر وئریرلر.

مثلاً، لئکسیکا ساحه‌سینده بیز آشکار حیس ائدیریک‌کی، اکثر سؤزلرمیزین اوسلوبی چالارلارینا گؤره آیدین شکیلده فرقلنیر. معصوم، مستثنا، شجاعت، قطعیت، دیانت، هونر کیمی سؤزلر داها چوخ کیتاب اوسلوبو چالارلارینا مالیکدیر.

گئتمک، اؤخوماق، تؤرپاق، هاوا، ساحه، گؤزه‌ل، هامار سؤزلری ایسه اوسلوبی چالارلارینا گؤره نسبتاً نئیترالدیر. زیره‌ک، سیرتیق، زیرراما، پاخیللیق، سیمیج، یاراماز ایسه دانیشیق اوسلوبونا خاص اولان سؤزلردیر.

قه‌شنگ، شیرین، گیجیه‌سر، اؤزون دراز، باشی بؤش، وئیللنمک، میریلداماق، زاریماق کیمی سؤزلر ایسه عادی دانیشیقدا ایشله‌نیلن ساده نیطقین علامتی کیمی قیمتلندیریرلر.

آما اوسلوبی فرقلر تکجه آدلاری چکیلن لئکسیک، فرازئولوژی، قراماتیک قاتلاردا دئییل، هم ده دیلیمیزین فؤنئتیک قاتلاریندا موجوددور. تصادوفی دئیلدیرکی، بؤتؤولوکده «اوسلوب دئدیکده بیز سؤزلرین، ایفاده‌لرین، قراماتیک واسیطه‌لرین و فؤنئتیک امکانلارین مقصده اویغونلوق اساسیندا سئچیلمیش واحیدلر سیستمی‌نی باشا دوشوروک» (دمیرچیزاده). اوسلوبون فورمالاشماسینین منبعینی ده محض بو گؤستریلن دیل واحیدلرینین سئچیلمه‌سی پرینسیپی تشکیل ائدیر.

گؤرکملی روس دیلچیسی ر. ای. آوانئسؤو اؤزونون «روس ادبی تلفوظو» کیتابیندا ایناندیریجی شکیلده گؤستریرکی، ادبی دیلین اوسلوبلاری بیر ـ بیریندن تکجه لئکسیکاسینا، فرازئؤلؤگیاسینا و قراماتیکاسینا گؤره دئییل، هم ده فؤنئتیکاسینا گؤره فرقله‌نیر. او اوچ تلفوظ اسلوبوندان ـ یوکسک، نئیترال و دانیشیق اوسلوبلاریندان صحبت آچیر.

لئکسیک اوسلوب ـ پؤئتیک، آکادئمیک، ناطقلیک اوسلوبودور. نئیترال اوسلوب ـ خوصوصی ائموسیونالّلیغی ایله فرقلنمه‌ین گونده‌لیک نیطق اوسلوبودور. دانیشیق اوسلوبو ایسه آدیندان گؤروندوگو کیمی، سربست صحبتیه داشییان گؤنده‌لیک اونسیت اوسلوبودور. آما بو سیرادا نئیترال اوسلوبا خوصوصی دیقت یئتیرن مؤلف همین اوسلوبون نه ایسه مؤتؤلیت

و بؤلونمز اولمادیغینی قئید ائدیر. اونون فیکیر بیجه، نئیترال اوسلوب اؤزو ده ایکی نووعه ـ تام نورماللاشدیریلمیش، جدی و نسبتاً آز نورماللاشدیریلمیش، سربست نووعه بؤلونور. بو نووع موختلیف‌لیگینین بونؤوره‌سینی اؤزونون بوتون اساس جیزگیلریله بیرلیکده دیلین عومومی، واحید فؤنئتیک سیستمی تشکیل ائدیر. شوبهه سیزکی، اوسلوبلار آراسیندا مؤعین فرقلر نظره چارپیر. اگر سربست نووع مختلیف‌لیگینده مومکون تلفوظ واریانتلاری موجوددورسا و اورادا ایکیلی تلفوظه یول وئریلیرسه، جیدی تلفوظ نووعونده هر شئی واحید، موطلق نورمایا تابع ائدیلیر. بو نورما «قصورسوز دیل ترتیباتینین طلب اولوندوغو صحنه نیطقی‌نده، سسلی سینمادا و تلویزیوندا، کوتله‌وی نیطقین موختلیف فورمالاریندا... ضروریدیر»[۱۴]. اصلینده، مؤلفین «قصورسوز نیطق ساحه‌لری‌لری» آدلاندیردیغی شیفاهی دیل تریبونلاریندا (تئاتر، کینو (سینمائی فیلم) تلویزیون و رادیو و س.) تلفوظ عومومیلیگی فاکتی اؤزمونو گؤستریر. بو ساحه‌لرین هر بیرینین عومومی طبیعتینه، ایفاده واسیطه‌لرینه وضعیت شرطلیلیکلرینه اویغون سپئسیفیک تلفوظ اوسلوبو اولسادا، اؤنلاری بیرلشدیرن عومومی علامت فؤنئتیک قایدالارین گؤزله‌نیلمه‌سی، بورادا نیطقین فؤنئتیک جهتدن نورماللاشماسیدیر. فؤنئتیک جهتدن نورماللاشما دئدیکده ایسه، ایلک نؤوبه ده، تلفوظ قایدالارینین گؤزله‌نیلمه‌سی نظر ده توتولور. بو تلفوظ قایدالارینا یازیدا و شیفاهی نیطق‌ده عمل ائتمک ـ ادبی دیلده ثابتلشمه‌میش، عومومیلشمه‌میش (عوموم ایشلک سؤزلر حالینا دوشمه‌میش) لهجه، شیوه، دیالئکت تأثیریندن اوزاقلاشماق (بو پرینسیپ بعضاً پؤزولسادا)، هامینین قبول ائتدیگی و ایشلدیگی تلفوظ نورمالارینا رعایت ائتمک دئمکدیر. محض بونون «نتیجه‌سینده چاغداش ادبی دیلین یازیلی رولو ایله شیفاهی رولو آراسیندا (اورفؤقرافیا ایله اؤرفوائپیا آراسیندا) یاخینلیق آرتمیشدیر» (م. جعفر). آذربایجان دیلینده سؤزلرین یازیلیشی ایله تلفوظو آراسیندا اؤزون زامان خیلی فرقلر اولدوغونو نظره آلساق، اوندا یازیدا فؤنئتیک پرینسیپین گئنیش تطبیقی نتیجه‌سینده یازی ایله تلفوظون موشاهیده ائدیلن یاخینلاشماسینی اولوملو فاکت کیمی قیمتلندیرمک اولار. چونکی بو آددیم ایلک نؤوبه ده، شیفاهی دانیشیق نورماتیولیگینی، سؤزلرین تلفوظ عومومیلیگینی تاریخی فاکت کیمی تصدیق ائتمیشدیر.

بیزیم شیفاهی دیلیمیزین تاریخی تجروبه‌سی ده گؤستریرکی، میلی، ادبی دیلین تشکولوندن چوْخ ـ چوْخ قاباق دانیشیق دیلینده، خالق شیفاهی نیطق‌ینده اؤز دؤرونه گؤره دوزگون دانیشماق سؤزلری دقیق، دوزگون تلفوظ نورمالاری دیل عوموميليگینی قوروماقا سعیی گؤسترمیش، باشقا سؤزله اؤرفوائپیا قایدالاری گؤزله نیلمیشدیر.

دیله، اونون نورمالارینا، او جوموله‌دن تلفوظ قایدالارینا حساسلیق ایندی ده واردیر و بو پروسئسده تئلویزیون اؤنملی رول اوینایر. «ماوی اکران» تلفوظ قایدالارینین قوْرونماسینا، یاییلماسینا و اوسلوبلارین فورمالاشماسینا گوجلو تأثیر ائتمک امکانینا مالیکدیر. دیگر شیفاهی نیطق کانالّلارینین دا موجودلوغونا باخمایاراق، حاضیر دا جمعیتده ایفاده نوْرماتیو لیگینین، عومومی تلفوظ نورمالارینین تشکلونده تئلویزیون اپاریجی روْل اوینایر. شوبهه‌سیزکی، تئلویزیون اولماسایدی، شیفاهی دیلیمیزین نورماتیولیگی بو قده‌ر گئنیش ائودیتوْریيانی احاطه ائده بیلمزدی و تکجه فوْنئتیکا، قراماتیکا جهتدن دئییل، هم ده تلفوظ باخیمیندان هرج ـ مرجلیک باش آلیب گئدردی. بس بوگون فونکسیونال اوسلوبلارین ترکیب حیصه‌سی اولان نیطق اوسلوبلاری ماوی اکراندا نئجه گئرچکلشیر؟ حاضیردا تئلویزیون نیطق‌ینده هانسی تلفوظ اوسلوبلاری اؤزونو گؤستریر؟ تئلویزیون دیلی اوچون هانسی تلفوظ اوسلوبلاری سجییه‌ویدیر؟

موشاهیده‌لر گؤستریرکی، حاضیردا موختلیف ژانرلی، فورما، مضمون و مقصدجه موختلیف خاراکتئرلی وئریلیشلرده گئرچکله‌شن تئلویزیون نیطقی‌نده اساساً اوچ تلفوظ اوسلوبو اؤزونو بوروزه وئریر:

۱. یوْکسک اوسلوب (اساساً نورماتیو).

یوکسک اوسلوب تئلویزیونداکی، نورماتیو ادبی تلفوظون اساسیدیر. کیفایت قده‌ر گئنیش یاییلمیش بو اوسلوب تاماشاچیلارین یوکسک مدنی طلباتینا جواب وئریر و اونو خاراکتئریزه ائدن ان موهوم جهت اولورکی، بو اوسلوب کؤمونیکاتیو فونکسیادان باشقا، ائستئتیک ـ اکسپرسیو فونکسیا دا داشییر. یالنیز یوکسک مضمون، فورما، اجتماعی اهمیت کسب ائدن وئریلیشلرده (ایلک نؤوبه ده اینفورماسیا پروقراملاریندا)، تئلویزیون موکمل یارادیجیلیق و شیفاهی نیطق قانونلارینی منیمسه‌میش پئشه کار آپاریجیلارین نیطقی‌نده؛

همچنین بیر چوخ ضیالیلارین چیخشاریندا نورماتیو تلفوظ اوسلوبو اؤزونو گؤستریر. نورماتیو اوسلوب سؤزلرین دقیق دئییلمیش، جیلالانمیش تلفوظ چالارلارینا خاصدیر.

بیر قایدا اولاراق بئله، تام، آکادئمیک اوسلوبدا سؤزلرین فؤنئتیک قابیغینی تشکیل ائدن سسلر مخرجلرینه گؤره چوخ آیدین، بو سسلردن فورمالاشمیش هجالار ایسه عادتاً، عوضولنمیش حالدا، نیطق زنجیرینین دوزگون، آیدین سئچیله‌بیلن خالقالاری کیمی تلفوظ اولونور. سؤزون فورمالاشماسیندا ضروری سایلان وؤرغولار دقیق، اؤز یئرینده وورولور... جمله‌لر آراسیندا فاصله جمله عضولری آراسینداکی فاصله‌دن چوخ اولور. (ا. دمیرچیزاده) مثلاً، بو اوسلوبدا باشلاییر چوخ، «باشلییر» معاوین یوخ، «ما ـ وین»، بوندان یوخ بونتان دئییلیر. همچنین بو اوسلوب اوچون مثلاً، وورغوسوز وضعیتده یومشاق صامیتلردن سونرا «ه»، «ای» حرفلرینین عوضینه «ای» تلفوظو خاص دئییل مثلاً: تئلویزیون ـ تیلیویزیون کیمی، یاخود گولوستان ـ گولیستان کیمی یوخ، دقیق سس مخرجینده تلفوظ ائدیلیر. عوموميتله، یوکسک اوسلوب محض نمونه ـ وی ـ ادبی تلفوظ دئمکدیر.

کیتاب اوسلوبو صونعی یارادیلمیش اوخو و دانیشیق طرزیدیر. مثلاً چوخلارینا گلیرکی، «آذرتاج» ین «توران» ین «رؤیتر»ین، یاخود سیتا ـ نین اینفورماسیالارینی ائله‌جه ده پرزیدئنت آپاراتینین MTN ـ ین، DIN ـ ین مطبوعات خدمتلرینین معلوماتلارینی حددن آرتیق جیدی قورو و رسمی توندا اوْخوماق و تلفوظون آهنگینی چوخ جیدیلشدیرمک لازیمدیر. عادتاً، ائموسیونال جهتدن کاساد اولان بو تلفوظ اوسلوبو صرف کؤمونیکاتیو سعجیه داشییر. بو اوسلوبدان دانیشانلارین اکثریتی ادبی تلفوظو ـ سؤزلری یازیلدیغی کیمی اوخوماق شکلینده باشا دوشورلر. بو اسلوب خوصوصاً دیالوق شرایطینده موختلیف نیطق سیتوآسیالاریندا تئلویزیون نیطقینی سئماتیکلشدیریر و اسلوبی جهتدن تئلویزیون دیلینه سولغونلوق گتیریر.

دانیشیق اوسلوبونا ایسه نیطقین سربستلیگی، ادبی تلفوظ نورمالارینا، سسلرین دوزگون، دقیق، تلفوظونه مؤعین معنادا بیگانه‌لیک خاصدیر. بورادا صوحبت یواش، نسبتاً جلد، یئیین اولور، چوخ زامان سؤزلرین سس مخرجلری بیر ـ بیرینه قوووشور. بو اوسلوب اوچون، توتاقکی، «ای» لشمه کیمی تظاهور خاراکتئریکدیر. مثلاً، ویدیو (ویدئو) تیلویزیون

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

(تئلئویزیون)، گولیستان (گـولوستان)، بـوندیسوئر (بـوٚندئسوئر) و س. مـحض دانـیشیق اوسلوبونون «پارلاق» گؤستریجیدیر.

دانیشیق اوسلوبوندا دیالئکت سؤزلرینه و تلفوظ فورمالارینا داها چوخ یئروئریلیر. بورادا وورغوسوز صایتلرین آیری ـ آیری سسلر و حتی هجالار ایـتودیک اهـمیتلی درجـه ده رئدوکسیاسی موشاهیده اولونور. هارادا عوضینه هاردا، بورادا عوضینه بـوردا، نـه اوچـون یئرینه نئیچون و سایر ائشیتمک اولار. دانیشیق اوسـلوبوندا وورغـودان اولکـی وضـعیتده صایتلرین ییغیلماسینا تصادوف ائدیلیر، یعنی اوزون سس عوضینه قیسا سس دئییلیر:

م ـ (ـه ـ)تەل عوضینه م ـ (ـه) تەل (معطل)، ت(ـه ـ) جـوب عـوضینه ت(ـــه) جـوب (تعجوب) دئییلیر. بورادا صامیتلر قرپوندا بیر صامیتین دوشمەسینه، سس مخرجینه تاثیر ائتمه سینه ده تصادوف ائدیلیر ـ مشهور عوضینه مهشور، تحقیر عوضینه تقفیر، دوستلار یـئرینه دوسلار و س. بئله لیکله، دانیشیق اوسلوبوندا نورماتیو اوسلوبا نسبتاً موقایسەیه گلمز درجه ده آز سلیسلیک مـوشاهیده اولونـور. بـو اوسـلوب ائسـتئتیک تـعیناتدان مـحروم اولـسا دا، کومونیکاتیو و ائکسپرئسیو فوٚنکسیالاری یئتیرەبیلر.

البته، حاقیقیندا دانیشدیغیمیز اوسلوبلار هئچ واخت بیر ـ بیریندن تجرید اولونموش حالدا ایشلنمیر. مقصددن و نیطق سیتوٚاسیاسیندان آسیلی اولاراق «ماوی اکران» دا هر اوچ اوسلوبون نورمالارینا موختلیف درجه ده مـوراجیعت ائـدیلیر. تـئلئیروقرامـلاردا بـو اوسـلوبلارین قوووشما درجەسی دانیشانین نیتیندن، وئریلن ایـنفورماسیانین مـضمونوندان، بوٚبلیسیتیک ماتریالین ژانریندان وئریلیشین موضوعسوندان، همچنین چـیخیش ائـدنلرین اینتئللئکتوٚال سویەسیندن و س. آسیلیدیر. مثلاً، خبر، اجتماعی ـ سیاسی پروقرامـلار اوچـون یـوکسـک اوسلوب، علم، تدریس، اوشاق وئریلیشلری اوچون کیتاب اوسلوبو، فوٚلکلور وئریلیشلری اوچون ایسه دانیشیق اسلوبو آپاریجیدیر.

بعضاً تئلویزیون دانیشیغیندا اوٚزونو گؤسترن موختلیف نیطق تئمپلرینین (ایـتی، اورتـا، لنگ) تلفوظ اوسلوبلارینا تأثیر بارەده ده دانیشیرلار. لاکین دئمک لازیمدیرکی، نیطق تئمپی تلفوظون سلیسلیگینه تأثیر گؤسترسه ده، او موختلیف اوسلوبلار یارادا بیلمز.

حقیقتاً ده، رادیو، یاخود تئلویزیون ایله بیزیم ان یـاخشی ایـدمان شـرحـچیلریمیزین

ستادیوملارین فوتبول میدانیندان رئپورتاژلارین، یاخود هر هانسی توپلانتیدان، رسمی تدبیردن وئریلن ترانسلیاسیالاری دینله‌سک، امین اولا بیلریک کی، اونلارین تله‌سیک، بعضاً ایسه ایلدیریم سرعتلی نیطق تئمپی ادبی تلفظ دن اوزاق دئییل و اؤرفوائپیک نورمالارا رعایت اولونور. دیگر طرفدن، بعضاً یاواش، لنگ تئمپده ده نورمادان اوزاقلاشمایا راست گلینمیر. دئمه‌لی، اوسلوبی چالارلارا گؤره موختلیف واریانتلارین اوزه چیخماسی نیطقین تئمپیندن داها چوخ دیگر موهوم عامیللری ـ نیطقین مضمونونو، ژانرینی، اونسیت شرایطینی، دانیشانین موراجیعت ائتدیگی آئودیتورییانین کاراکترینی شرطلندیریر.

دئمک لازیمدیرکی بعضی آداملاردا ائله سؤزلری یوکسک اوسلوبدا تلفوظ ائتمگه مئیل وارکی، همین سؤزلر نورماتیو اوسلوبدا داکیتاب اوسلوبوندا اولدوغو کیمی تلفوظ ائدیلیر. مثلاً، پیؤ(نئ‌ـر)، (کؤ) نشـ‌رت (کؤ)نتینگئ‌ـنت. حالبوکی بو سؤزلر اوچون تلفوظ نورماسی پیا (نئ)؛ (کا) نسئرت، (کا) نتینگئنت سایبلمالیدیر. دیگرلری ایسه عکسینه، تلفوظ ده سلیقه‌سیزلیگه، بیگانه‌لیگه یول وئریرلر. اونلار، عادتاً، قاراج (قاراژ)؛ پئنجه‌ی (پئنجک)، الجئی (الجک)، نؤیوت (نفت) سؤزلرینی ایشله‌دیرلر. تأسف‌کی، تئلویزیوندا بئله حاللارا خوصوصاً جانلی وئریلیشلرده تئز ـ تئز راست گلمک اولور.

تلفوظ اوسلوبلارینین سیستمی حاققیندا تصوور اکراندا چیخیش ائده‌جک هر بیر آداما ایستقامت گؤتورمک سربستلیگی نیطقین مقصدی و عنوانلاندیغی آئودیتورییادان ائله‌جه ده دانیشیق شرایطیندن آسیلی اولاراق اؤز نیطقی اوچون آغلاباتان لازیم گلدیکجه ایسه تأثرات اؤیادان واریانت سئچمک ایمکانی وئریر(۱۵).

طبیعی‌دیرکی، رادیو و تئلویزیوندا تلفوظ اوسلوبلاریندان مقصدیؤنلو شکیلده ایستفاده کیفایت قده‌ر آکتوآل بیر پروبلئمدیر. هله ۱۹۷۱ ـ نجی ایلده مسکوادا نشر اولونموش «رادیو و تئلویزیون ایشچیلری اوچون وورغو لوغتی»نده دئییلیرکی، موجود اولان موختلیف تلفوظ اوسلوبلارینین خوصوصیتلری نیطقین مضمونوندان، اونون تعیناتیندان، دئییلمه شرایطیندن آسیلیدیر. مونولوقدا و دیالوقدا، نیطق و معیشت، پوئتیک و پروزاییک، پوبلیسیستیک و بدیعی، ساده و ادبی نیطق‌ده تلفوظ اوسلوبلاری حاققیندا دانیشماق اولار»(۱۶). تلفظ خوصوصیتلری (اوسلوبلاری یوخ ـ ق. م) نیطقین تئمپیندن ده آسیلیدیر. نیطق تئمپی ایسه

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

یاواش، لنگ، ایتی، تله‌سیک، یئین اولا بیلر. هم ده تله‌سکنلیک درجه‌سینین اؤزو ده موختلیف اولور. نهایت تئلویزیون آپاریجیسینین دیکتورون کامئرا و میکروفون قارشیسیندا ایشلمه‌لی اولدوغو شرایطین سپئسیفیکلیگینه ده دیقت یئتیریرلر. (گؤستریلیرکی، صحنه ده اوینایان آکتیورا، یاخود تریبونادا کی ناطیقه نسبتاً دیکتور اوچون تلفوظون سلیسلیگی، دقیقلیگی، آیدینلیغی داها آرتیق درجه ده واجبدیر. بئله کی، دیکتور اوللا، دئمک اؤلارکی، همیشه هم تئلویزیون تاماشاچیسی، هم ده اؤزو اوچون یئنی متن اؤخویور: ایکینجیسی؛ دیکتور آرتیست، یاخود ناطیق کیمی اؤز سؤزلرینی چوخ آچیق میمیکا و ژئستلرله نمایش ائتدیرمک امکانینا مالیک دئییل؛ اوچونجوسو، او تاماشاچی اوچون اینفورماسیانین منیمسه‌نیلمه‌سینی چتینلشدیرن ممکون تئخنیکی و معیشت مانعه‌لرینی نظره آلمالیدیر: دؤردونجوسو، دیکتور مضمونلو و موختلیف ائکرتسیو چالارلی وئریلیشلر آپاریر»(۱۷).
بوتون حاللاردا دیکتور ائله اوخوماغا بورجلو دورکی، اونون نیطقی مومکون قده‌ر آنلاشیقلی اولسون و اونو داها چوخ سایدا تاماشاچی دینله‌سین.

بئله لیکله، متنین یئنیلیگی تاماشاچی ایله اونسیتین خوصوصیتلری، تئخنیکی شرایطدن آسیلی‌لیق، موضوع رنگارنگلیگی و متنین ائموسیونال دولغونلوغو - بوتون بونلارین هامیسی تئلویزیوندا دیکتورون تلفوظونون سپئسیفیک خوصوصیتلرینی شرطلندیریر. دؤغرودور، تئلویزیوندا ایکینجی مقام - میمیکا و ژئستدن ایستفاده‌نین مومکونسوزلویو مسئله‌سی کنارا قویولور، آما داها موهوم دیگر اوچ مقام قالیر. بوناگؤره ده دیکتورون، مؤلفین رئپورتیورون آیدین، سلیس، هم ده طبیعی، سربست نیطقینده میکروفون قارشیسیندا بوتون چیخیش ائدنلر اوچون واحید تلفوظ نورمالارینا رعایت ائتمه‌یین واجبلیگینی نظره ده توتان یوکسک (نورماتیو) اوسلوب حاکیم موقع توتور.

تئلویزیون تجروبه‌سینده یوکسک تلفوظ اوسلوبو ایله یاناشی، کیتاب اوسلوبو دا تطبیق ائدیلیر. مثلاً، حکومتین رسمی سندلرینین و موهوم معلوماتلارین اوخونوشو زامانی ائفیره وئریلن ماتریاللارین مضمونونون اهمیتی ایله شرطله‌نن کیتاب اوسلوبو تکجه لئکسیکانین مقصدیئنلو سئچیلمه‌سی، نیطق تئمپینین بیله‌رکدن ضعیفله‌دیلمه‌سی نتیجه‌سینده دئییل، هم ده تلفوظون بیر قده‌ر صونعی پافوسلا یوکلنمیش یوکسک اوسلوب نورمالاریندان ایستفاده‌سی

سایه‌سینده فورمالاشیر.

اکراندا تئز ـ تئز ائشیدیلن عادی دانیشیق تلفوظو تئلویزیونو، یاخود رادیونو تمثیل ائدنلرین نیطق‌ینده یوْخ، یالنیز وئریلیشده ایشتراک ائتمگه جلب اولونموش آداملارین دانیشیغیندا تظاهور ائدیر. بو زامان نظره آلماق لازیمدیرکی، دانیشیق اسلوبو انسیتین بعضی مقاملاریندا چوخ یئرینه دوشور. اگر دانیشیق رسمی شرایطده دیرسه، (طنطنه‌لی چیخیش و س.) نیطقین گونده‌لیک ـ معیشت خاراکتئرینی نظره چارپدیرماغا ایحتیاج یوخدور. بئله اولارسا، سئچیلن اوسلوب عومومی اوْرکسترده یاد بیر آهنگ کیمی سسله‌نر. یوخ، اگر او، پوْبلیسیستیک نیطقه اویغونلاشدیریلیرسا، بو زامان دانیشیق اوسلوبو تمامیله اوْز جیلدینی دگیشیر. بوجور شرایطده دانیشیق اوسلوبونون ایمکانلاریندان محض هم نورماتیو هم ده کیتاب اوسلوبونا یئیه‌لنه‌نلر ایستفاده ائده‌بیلیرلر.

تئلویزیون تجروبه‌سینده هم تلفوظ اوسلوبونون هم دانیشیق هم ده کیتاب اوسلوبونون گئنیش یئر توتماسی، ایلک نؤوبه ده، ایلک نؤوبه ده تئلئپروْقراملارین موضوع رنگارنگلیگی، فورماجا موختلیف چئشیدلی اولماسی و عمومیتله، تئلویزیونون یئرینه یئتیردیگی فونکسیالارا اینفورماتیو، معاریفچی، سوسیال ـ پئداگوژی، اگلنجه و س.) ایله شرطلنیر. بو اوسلوبلارین موختلیفلیگی و اونلارین اولده صدالانان عامیللردن آسیلی اولاراق وئریلیشلرده باشلیجا یئر توتماسی، عینی زاماندا اوْرفواپیانین یئرینه یئتیردیگی ایکی اساس فونکسیادان ایره‌لی گلیر. بونلاردان بیرینجیسی، وئریلن ماتریاللارین معناسینین، مضمونونون داها مقبول سس فورماسیندا دینله‌ییجیلره چاتدیریلماسی ضرورتی، یعنی اینفورماتیو فونکسیادیر. ایکینجیسی، چوخ میلیونلو رادیو دینله‌ییجیلری و تئلویزیون تاماشاچیلاری آئودیتوریاسیندا نیطق مدنیتی تربیه ائتمه ضرورتی، دئمه‌لی، مدنی ـ تبلیغی فونکسیادیر(۱۸). بونو نظره آلان تئلویزیون و رادیو امکداشلاری دایم نیطق مدنیتینی یوکسلتمه‌لی، دوزگون تلفوظه ییه‌لنمگین سرلرینی اویرتمه‌لیدیرلر. تئلویزیون بو فونکسیاسینی، ایلک نؤوبه ده اوْز آدلیم وئریلیشلری. داها چوخ اینفورماسیا پروقراملاری و اونلارین دوزگون تلفوظه ییه‌لنمیش آپاریجیلارینین نیطقی واسطه‌سیله یئرینه یئتیریر. اونا گؤره‌ده اکرانا چیخان هر بیر فرد مسئله‌نین بو طرفینی هئچ واخت اونوتمامالی و اوْز نیطقینه، اوْز اوْرفواپیاسینا جیدی

طلبکار اولمالیدیر: تکجه ایشده، میکروفون قارشیسیندا یوخ، هم ده گـؤندەلیک مـعیشتده اؤزونه، نیطقینین تمیزلیگینه دیقت یئتیرملی دیرلر»(۱۹).

آپاریجیلارین، دیکـتورلارین تـلفوظونه وئـریلن طـلبلر، عـینی درجـه‌ده تـئلویزیون شرحچیلرینه، فجیرلره، رئپورتیورلارا، سوژئت مؤلفلرینه، بیر سؤزله، ماوی اکرانا چیخان، تئلویزیون تمثیلچیسی چیخیش ائدن هر بیر کسه عایددیر. اونوتماق اولمازکی، دینله‌ییجیلر ائفیرده سسله‌نن نیطقه نمونه، ائتالون کیمی باخیر، اصیل ادبی تلفوظ قـایدالارینی مـحض بـورادان اؤیره‌نیرلر. بـو تـلفوظ قـایدالارینی بیـلمک اوچـون ایسـه مـوطلق سـسلرین آکوٌستیکاسینی، فؤنئتیکا سینی مکمل بیلمک گره‌کدیر. تئلویزیون تجروبه‌سی، سؤزلرین جومله‌لرین تلفوظو زامانی یؤل وئریلن نـوقصانلارین تـحلیلی ده گـؤستریرکی، سسلرین، ایفاده‌لرین دقیق دئییلیشینه نائل اولماغین و تلفوظون هر جور غلیظلیگینی آرادان قالدیرماغین یگانه یولو آکوستیکانین اساسلارینی بیلمکدیر. یالنیز بو علمه بییه‌لنه‌نلر میکروفون قارشیسیندا «هؤجیجه له‌میر» سؤزلرین آیدین، سلیس، «قاباریق» دئییلمه‌سینه و بئله‌لیکله، طـبیعی انسـان نیطقینه نائل اولا بیلیرلر. میکروفون قارشیسیندا چیخیش ائتمگه حاضیرلاشان هر بیر کس، قصورسوز و نمونه‌وی تلفوظه جان آتمالیدیر.

ایندییه «دک آذربایجان تورکجه‌سنین اؤرفوائپیاسینا، ادبی تلفوظه عاید ادبـیاتلاردا، ا. دمیرچیزاده، م. شیر علی‌ئو، ا. افندیزاده، آ. آخوندووکیمی گؤرکملی دیلچیلرین اثرلرینده، خوصوصاً «آذربایجان دیلینین اؤرفوائپیا سؤزلویو»نده دیـلیمیزین فـؤنئتیک پـرینسیپلری، نیطقین، دانیشیغین فیزیولوژی ـ آکوستیک جهتلری، آیـری ـ آیـری فـؤنئملرین سـسلنمه خـوصوصیتلری، چـالارلاری و بـوتؤولوکده ادبـی تـلفوظون اسـاس قـایدالاری عکس ائتدیریلمیشدیر. بو قایدالارین بیر چوخو قید ـ شرطسیز تئلویزیون نیطقینه سسلنمه شرایطینین سپئسیفیکلیگی اونون ایفاده ایمکانلارینی، اکرانداکی تظاهورونون موختلیفی‌نی (کادردا، کادر آرخاسی) و بو مسئله‌لره عاید خوصوصی بیر وسایطین اولمادیغینی نظره آلاراق، بورادا ادبی تلفوظون باشلیجا قایدالارینا توخونماغی مقصده اویغون حساب ائدیریک. شـیفاهی ادبی دیلین موهوم بیر قؤلو اولان و تاماشاچی آئودیتورییاسینا سؤز، سس و تصویرین وحدتی کیمی چاتدیریلان تئلویزیون نیطقی‌نده سسلر نئجه گئرچکلشدیریلیر، هر بیر سس نئجه تلفوظ

اولونور؟ آیری ـ آیری و یاناشی گله‌ن عینی جینسلی و موختلیف جینسلی صایتلر، دئیلیش زامانی مؤعین دگیشیکلیگه اوغرایان صامیتلر و اکرانـدا سـسلندیریلن زامـان چـوخـایلی نوقصانلارا معروض قالان قراماتیک نورمالار نئجه تلفوظ اولونـور؟ بـو سؤاللارا جـواب وئرمک اوچون سسلرین آکوٗستیک طبیعتینه موراجیعت ائتمک لازیم گلیر.

صایتلرین تلفوظو

۱ـ تلفوظ زامانی سس یوللاریندا هئچ بیر مانع‌یه راست گلمه‌ین، موستقیل تونا مـالیک اولان صایتلر آذربایجان تورکجه‌سنین فونوتیکاسیندا موهوم یئر توتور و اساساً قیسا تلفوظ اولونور. بو سسلر یالنیز جدی فونوتیک شرایط ده (مثلاً، آلینما سوزلرده، صایتلردن سونرا آپستروف اولدوقدا وس) اوزانا بیلر. کسین اولاراق دیلیمیزده کی دوققوز صایت فونومین نئجه تلفوظ اولونماسینی نظردن کئچیره ک.

«A» سسی گئنیش وضعیت ده آرخا سیرا دا تلفوظ اولونور بو سس:

a) بعضی عرب و فارس منشألی سـوزلرده؛ b) هـمچنین بـعضی سـوزلرین ایکـینجی هئجاسینداٌن سونرا شکیلچی آرتیریلدیقدا اوزون تلفوظ اولونور مثلاً:

a) ما: ش، سا: حیل، قا: بیل، دا: وا، وا: دی، را: هیب، موغا: مات، کیمی و س. b) خولیا ـ خولیا: دا، صفا ـ صفا: لی، وفا ـ وفا: لی، حیات ـ حیا: تی، جفا ـ جفا: کش.

«A» سسین دن سونرا «y» صامیتی ایله باشلایان شکیلچی آرتیریلدیقدا او، دار «ı» و «u» کیمی تـلفوظ ائـدیلیر. مـثل اوچـون، آدایـا ـ آدیـا (Adaya - Adiya)، فـضا ـ فـضییا (Fəza - fəziya) باشلاییر ـ باشلییر، ساخلاییر ـ ساخلییر، یاغلاییر ـ یاغلییر و س.

«ə» سسی اؤن سیرا دا گئنیش و دوداقلانمایان وضعیت ده هم ده آچیق تلفوظ اولونور.
بعضی عرب و فارس منشألی سوزلر ده «ə» (آ) سسی اوزون تلفوظ ائدیلیر. مثل اوچون مع: بود، تع: ریف، تأ: مین، بع: ضی، مع: لوم. شکیلچیلرده «y» سسیندن اول گلن گئنیش «ə» سسی «y» سسینین تأثیری آلتیندا دار «i» (ای) و «ü» سسینه گئچیر. مثل اوچون ده‌وه ـ ده وییه، ایشله‌ییر ـ ایشدی ییر، طلبه ـ طلبه‌ییه، سویله‌ییر ـ سویلویور، اولکه‌یه ـ اولکویه و س.

«E» سسی اؤن سیرادا دار وضعیت ده تلفوظ اولونور. بو سس، اساساً، سوز کـوکلرینده

ایشله‌نیر و بیرینجی هئجادا اؤزونو گوستریر. اورنک اولاراق: وتو، بئشیک، سئلله‌مه، دئمه، ائشیت و س.

«ə» سسی ایله قورتایب «a» و «ü» سسی ایله باشلایان سوزلر بیتیشیک تلفوظ ائدیلدیکده، «ə» سسی دئیلمیر و «e» سسی اوزون تلفوظ اولونور. مثل: نه اوچون ـ نیچون، نه ائدیم ـ نه: دیم.

عرب و فارس منشألی سوزلرده «e» سسی بعضاً اوزون تلفوظ ائدیلیر. مثل: اعتیبارنامه، اعتیماد، اعتیراض، اعتیقاد و س.

«ı» (ایْ) سسی آرخا سیرادا، دار و دوداقلار بیر قدر گئری دارتیلمیش وضعیت ده تلفوظ اولونور. بو سس سوزون اورتاسیندا و آخیریندا ایشله‌ییر: قیپچاق، قیوراق، قیرتینا، ساریشین، قاپی و س.

بعضی سوزلر صایتله باشلایان شکیلچی‌لر (اکلر) (خوصوصاً ایسمین حال شکیلچی‌لری) قوشولدوقدا: وورغونون شکیلچی اؤزرینه کئچمه‌سی نتیجه‌سینده سوزون آخیرینجی هئجا سینداکی «ı» سسی تلفوظ ائدیلمیر. اورنک: دایی ـ داییا (Dayı - Dayıya) قایایا ـ قاییا (Qayaya - Qayıya) و س.

«i» (ای) سسی اؤن سیرادا دار وضعیت ده تلفوظ اولونور. سوزون بیرینجی وورغوسوز هئجاسیندا «i» (ای) سسی قیسا تلفوظ اولونور. اورنک: دیره‌ک، مینا، زیرک، کیچیک، اینقیلاب، کیشی، پیشیک و س.

بعضی آلینما سوزلرده «i» (ای) اوزون تلفوظ اولونور: وی: زا: ویزا، دقی: قه ـ دقیقه، وی: ران ـ ویران و س.

بعضی سوزلره صایتله باشلایان شکیلچی‌لر قوشولدوقدا وورغونون شکیلچی اؤزه‌رینه کئچمه‌سی سونوجوندا سوزون آخیرینجی هئجاسینداکی، «i» سسی تلفوظ ائدیلمیر. اورنک: شکیل ـ شکله، شکیل، نسیل ـ نسلین، نسله و س.

«o» سسی آرخاسیرادا، گئنیش و دوداقلانان وضعیت ده تلفوظ اولونور. بو سس بیر نئچه سوز استثنا اولونماقلا سوزون آنجاق بیرینجی هئجاسیندا تصادوف ائدیلیر. اورنک: قوناق (Qonaq) قوُوون (Qovun) دوداق، توپال، تورپاق، تونقال و س.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

بیر سیرا آلینما سوزلرده بیرینجی هئجاداکی «o» سسی وورغونو اؤز اوزه‌رینه گؤتورور. او: رقان، او: براز، او: پترا و س.

«o» سسی اؤن سیراداگئنیش و دوداقلانان وضعیت ده تلفوظ اولونور. بو سسه ده بیر نئچه سوز استثنا اولماقلا، سوزون آنجاق بیرینجی هئجاسیندا تصادوف ائدیلیر. اورنک: عؤمور، سوکمک، توره‌مه، دؤزوم و ب.

«ö» سسینین اوزانما واریاسییاسی «ö:» و «ü:» فونئملرینده اولدوغو کیمی یالنیز سادالاما زامانی نظره چارپیر (چؤ: ل، گؤ: ل، دؤ: ل) اونا گوره ده بو سسین ایستر عادی تلفوظونده، ایسترسه ده اکران نیطقینده صونعی شکیل ده اوزادیلماسی یولوئریلمزدی.

«u» سسی آرخا سیرادا، دار و دوداقلانان وضعیت‌ده تلفوظ اولونور. بعضی عرب و فارس منشألی سوزلرده سوز اورتاسیندا «u» سسی اوزون تلفوظ ائدیلیر. اورنک: مجبو: ری، خوصو: صی، قویو: ضات: فوضو: لی و ب.

آکوستیک جهت دن بم تیمبری اولان «u» سسی سوزون وورغوسوز بیرینجی هئجاسیندا قیسا تلفوظ اولونور. اورنک: بولود، بورون، دورنا، بولاق، قودوز و ب.

بعضی سونور سسلرله بیتن ایکی هئجالی سوزلره صایتله باشلانان شکیلچیلر قوشولدوقدا سوزون آخیرینجی هئجاسینداکی «u» سسی وورغونون شکیلچی اوزه‌رینه کئچمه‌سی نتیجه‌سینده تلفوظ ائدیلمیر. اورنک: بورون ـ بورنو، اوغول ـ اوغلو، اوغلوم و ب.

فونوتیکا دا «u» سسینین بعضی سوزلرین ایکینجی هئجاسیندا «ی» (I) لاشماسی واریاسییاسی دا اؤزونو گوستریر: نووروز ـ نووریز Novruz - Novrız، قویو ـ قویی Quyu - Quyı و ب. لاکین بو واریانتین اکران دا سسلنمه‌سی مقبول دئیلدیر.

«ü» سسی اؤن سیرادا، دار و داداقلانان شکیلده تلفوظ اولونور. اورنک: بؤت (Büt)، بؤدجه (Büdcə)، بوتون و ب.

سوزون وورغوسوز بیرینجی هئجاسین دا «ü» سسی قیسا تلفوظ اولونور. اورنک: تؤفنگ، قوزئی (Qüzey)، دوشمن (Düşmən) و س. «بو: رو» سوزوندن باشقا «ü» سسینین اوزانماسی حالی موشاهیده ائدیلمیر.

سونور صایتلرله بیتن بعضی سوزلره صایتله باشلانان شکیلچی قوشولدوقدا وورغونون

شکیلچی اوزه‌رینه کئچمه‌سی نتیجه‌سینده سوزون آخیرینجی هئجاسین داکی «ü» سسی دئیلمیر. اورنک: کومور ـ کومرون، عومور ـ عومرو، ظولوم ـ ظولمه وس.

۲ـ آذربایجان تورکجه‌سینده کی سوزلرده ایکی صایتین یاناشی ایشله‌دیلمه‌سی کاراکتریک دئییل. لاکین دیلیمیزده ایکی صایتین یاناشی گلدییی کیفایت قدر سوز واردیر. اورنک: جاماآت (Camaat) قوشا صایتلرین تلفوظو ایله باغلی دیلچی ـ اوزمانلار آراسیندا فیکیر موختلیف‌ییی‌وار. اورنک: دمیرچی زادیه گوره چاغداش آذربایجان تورکجه‌سینده باشلیجا اولاراق دورد صایت اساسیندا فورمالاشان عینی صایت قوشالیغینین آشاغیداکی نوعلری واردیر (۲۰).

۱) aa ـ بئله صایت قوشالیغی هر یئرده بیر اوزون «a» کمیت‌ینده (a: کیمی) تلفوظ اولونمالی دیر: ماآش (Maaş) ـ (Ma :ş) معاریف (ماآریف) (Maarif - Ma:rif) و...

۲) əə ـ بئله صایت قوشالیغی هر یئرده بیر اوزون «ə» کیفیت‌ینده (ə: کیمی) تلفوظ اولونمالی‌دیر. سؤز اورتاسیندا: تعجب Təəccüb - Tə:ccüb تأسف Təəssüf - Tə:ssüf و...

۳) i i (ای ای) آنجاق بیر نئچه سوزون سونوندا یازیلان «ii» صایتلری آرایا آتیلان «y» ایله قووشموش حالدا ایکی قیسا «i» چالاریندا تلفوظ اولونور: بدیعی Bədii ـ بدییعی Bədi - yi، طبیعی Təbii - Təbiyi و...

۴ـ oo (اواو) سون زامانلاردا ادبی دیله داخیل اولموش بیر سیرا خوصوصی تئرمینلر (اصطلاح) سوزلرده قوشا «o» ایشله‌نیرکی، بونلار اساساً ایکی چالاردا تلفوظ اولونور:

a) اگر قوشا «o» نون سون حیصه‌سی وورغولودورسا، او زامان بئله قوشا «oo» بیر اوزون وورغولو «o» (او) کیمی تلفوظ اولونور:

Zooloq - Zo : Loq زولوق ـ زوولوق

b) اگر قوشا یازیلان «o» وورغوسوزدورسا اوزادیلمیش «a» چالاریندا تلفوظ اولونور: Kooperativ - Kaperativ و... (۲۱) بعضی بیلگنلر، او جومله‌دن پروفسور آفندیزاده هئچ بیر شرط قویمادان «aa»، «əə»، «i i» عینی صایت قوشالیغی‌نین اوزون تلفوظ ائدیلمه‌سی فیکرینده‌دیر (۲۲). بس اصلینده قوشاصایتلی سوزلرده ایکی حرفله وئریلمیش سوزلر نئچه

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

تلفوظ ائدیلمه‌لی‌دیر؟

پروفسور آخوندزاده ادبی دیلیمیزین شیفاهی قولو اوزه‌رینده آپاردیغی موشاهیده‌لره و همین سوزلرین تجروبی فونوتیک ماتریالینا اساسلاناراق گوستریرکی، «اونلار، یعنی عینی قوشا صایتلی سوزلرین ایکی صایت حرفله ایفاده ائدیلمیش سسلری ایکی صایت سسله ده تلفوظ ائدیلمه‌لی‌دیر. یعنی ساآت Saat ، Bədii کیمی سوزلر یازیلدیقلاری کیمی ده دئیلمه‌لی دیر (۲۳).

مؤعین سوزلرین ترکیب‌ینده ایشله‌نن عینی دئییل، چئشیدلی قوشا صایتلر آشاغیداکی قایدادا تلفوظ ائدیلیر.

a) üa (او ـ آ) بیرلشمه‌سی «üa» شکیلینده (دانیشیق اویه‌لری «üa» سسینی ایفاده ائتمه‌یه حاضیرلاشارکن اوزون «a» تلفوظ اولونور.)

تلفوظ ائدیلیر: موعاصیر M(üa:)sir - Müasir موعاینه Müayinə - M(üa)yinə و س.

b) üə بیرلشمه‌سی «üə» شکیلده تلفوظ ائدیلیر. اورنک: مؤعین Müəyyən - M(üə:)yyən، مؤعلیم Müəllim - M(üə:)llim.

v) əi, ai بیرلشمه‌سی («ayi»،«əyi») ایکی صایتین آراسیندا بیر «y» صامیتینه بنزه‌ر یاریم صایت علاوه اولونماقلا تلفوظ اولونور.

اورنک: عایله Ailə - (Ayilə)، باعث Bais - B(ayi)s دایره Dairə - D(ayi)rə، ضعیف Zəif - Z(əyi)f و س.

اکران نیطقین ده اؤزونو تئز ـ تئز گوستردیگی اوچون بو قایدالارین یاددا ساخلانیلماسی واجب دیر.

صامیت‌لرین تلفوظو

تلفوظ زامانی سس یوللاریندا موعین مانعیه راست گلن دانیشیق سسلری کیمی کارا کتریزه اولونان صامیت سسلری ایفاده ائتمک اوچون آذربایجان تورکجه‌سینده ۲۳ حرف واردیر. بونلارین واسیطه‌سی ایله دیلیمیزده ۲۵ صامیت فونئم (N, K حرفلری لینقوویستیک وظیفه داشییان ایکی دانیشیق سسینی بیلدیریر: کور Kor، کد Kod، آنا ana، اینسان insan سنین،

کیتابین و...) ایفاده ائدیر. نیطق جریانیندا صامیت سسلرین تلفوظو زامانی اؤزونو گوسترن عمومی جهت‌لرین آن موهوملری «کارلاشما Karlaşma»، سونرالاشما Sonralaşma، اینجه‌لشمه، قالینلاشما حادیثه‌لری‌دیر. دیلیمیزده جینگیلتیلی صامیتلرین کارلاشماسی حادیثه‌سی سؤز اول‌ینده و سؤز سونوندا گئنیش یاییلمیشدیر. دیلیمیزده، دئمک اولارکی، ائله بیر صامیت یوخدورکی، او گوستریلن موقعلرده مؤعین درجه‌ده کارلاشمامیش اولسون. لاکین قید ائتمک لازم‌دیرکی، دیلیمیزده گوستریلن موقع‌لرده جینگیلتیلی صامیتلرین کارلاشماسی هئچ ده اونلارین جینگیلتیلیلیک خوصوصیت‌لرینی تاماميله ایتیرمه‌لری دئییل‌دیر (۲۴).

۱ـ جینگیلتیکی صامیتلرله بیتن چوخ هئجالی سوزلر آیریلیقدا تلفوظ ائدیلدیکده و بونلاردان سونرا صامیتله باشلانان («H» صامیتیندن باشقا) شکیلچی و یا سؤز گلدیکده همین جینگیلتیلی صامیتلر مؤعین درجه‌ده کارلاشیر. اورنک: کیتاب ـ کیتاپ، Kita(p)dan، سولماز ـ سولماس اوزوندن اول سونرا صامیت (ل، م، ن، پ) گلیب «D»، «C» ایله بیتن تکهئجالی سوزلر ده بو قایدایا تابع‌دیر: فن (د) فن (ت)، کن(د)، کن(ت)، گ (ج)، گ (چ) دیز(ج) ـ دیز(چ) و س.

۲ـ سوز اورتاسیندا یاناشی گلن کار صامیتلردن ایکینجی‌سی جینگیلتیلی‌لشمیش شکیل‌ده تلفوظ اولونور. اورنک: دفتر ـ دفدر Dəf(t)ər - Dəf(d)ər، خسته، خسده xəs(t)ə - xəs(d)ə، کسگین ـ کسکین و س.

ایندی ایسه ده‌ییشگنلیه معروض قالان آیری ـ آیری سسلری نظردن کئچیره کئ.

«Q» صامیتی سوزده کی یئریندن آسلی اولاراق آشاغیداکی شکیلده تلفوظ اولونور:

a) سوز اورتاسیندا ایشله‌نن قوشا «Q» صامیتیندن اولینجی‌سی «k» شکیلینده («Q» صامیتینین کار قارشلیغی کیمی) تلفوظ ائدیلیر. اورنک:

Çaqqal - Ça(k)qal, Toqqa - To(k)qa , Naqqa - Na(k)qa.

b) سوز اورتاسینداکار صامیت‌دن اول گلن «Q» سسیز کار کیمی تلفوظ ائدیلیر. اورنک:

Məqsəd - Mə(k)səd ، Nüqtə - Nü(k)tə.

v) چوخ هئجالی سوزلرین آخیریندا گلن «Q» صامیتی همین سوزلرین آیریلیقدا تلفوظ

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

ائدیلدیکده و بونلاردان سونرا صامیتله باشلایان شکیلچی و یا سوز گلدیکده «x» کیمی (آزاجیق جینگیلتیلی) تلفوظ ائدیلیر. اورنک: تورپاق ـ تورپاخ، اورتاق ـ اوتاخ، اوتاخدا، سینیق ـ سینیخ، سینیخچی، سینیخ قاب، اوخوماق ـ اوخوماق و س.

q) ئله سوزلردن سونرا صامیتله باشلایان شکیلچی و یا سؤز گلدیکده «Q» صامیتی «Ğ» (غ) کیمی تلفوظ ائدیلیر. اورنک: اوتاق ـ اوتاغا، اوتاغا آلدیم، آریق ـ آریغی، آریغ آت، اوخوماق ـ اوخوماغا، اوخوماق ایسته‌ییرم و س.

«k» صامیتی سوزده‌کی یئریندن آسلی اولاراق آشاغیداکی شکیل ده پارتلایان و کار وضعیت ده تلفوظ اولونور:

a) «k» ایله بیتن چوخ هئجالی سؤزلر آیریلیقدا تلفوظ ائدیلدیکده و بونلاردان سونرا صایتله باشلانان شکیلچی و یا سوز گلدیکده «k» صامیتی «y» سسینین کار قارشیلیغی کیمی تلفوظ ائدیلیر. (الیفبامیزدا بو سسین ایفاده‌سی اوچون حرف اولمادیقدان بونو شرطی اولاراق «x́» شکیلینده ایشاره ائدره‌ک) اورنک: اینگک ـ İlgə(x́)Li ،Bəzək - Bəzə(x́) ،ÇiÇəx́Li ،ÇiÇək - ÇiÇə(x́).

b) سوز اورتاسیندا صامیتلردن اول گلن «k» صامیتی ده «x́» کیمی تلفوظ ائدیلیر. اورنک: Təklif - Təx́lif، مکتب ـ مختب و س.

V) «k» ایله بیتن چوخ هئجالی سوزلردن سونرا صامیتله باشلانان شکیلچی آرتیریلدیقدا و یا صایتله باشلانان سوزله یاناشی گلدیکده سوزون سونونداکی «k»، «y» کیمی تلفوظ اولونور. اورنک: چیچک ـ چیچه‌یه، ÇiÇəy aÇdı، اوره‌ک ـ اوره‌ئی و س.

q) عرب منشألی سوزلرین سونوندا و روس دیلیندن آلینما سوزلرین همین صامیت دیگر حالالاردا «q» صامیتینین کار قارشیلیغی (ḱ) کیمی تلفوظ ائدیلیر. اورنک: اشک، Tanḱ، Kolxoz، حاک ـ حاق و س.

«T» (ت) صامیتی دیل اؤنونده پارتلایان و کار حالدا تلفوظ اولونور. سوز اورتاسیندا S، F صامیتی ایله یاناشی گلدیکده D کیمی دئییلیر. اورنک: Həftə - Həfdə، صفتر ـ صفدر موفته ـ موفده و اوستا ـ اوسدا و....

بعضی آلینما سوزلرین آخیریندا گلن T سسی صامیتله باشلانان شکیلچی‌دن و یا سوزدن

اول تلفوظ ائدیلمیر. مثلاً: دوسلار (دوستلار)، سربست (سربس)، نفتچی ـ تفچی.

«D»، صامیتی دیل اونونده پارتلایان و جینگیلتیلی وضعیت‌ده تلفوظ اولونور. سونو D ایله بیتن سوزلردن سونرا صامیتله باشلانان شکیلچی و یا سوز گلدیکده همین D سسی کار شکیلینده و T سسینین مخرجینه یاخین وضعیت ده تلفوظ اولونور. اورنک: کنددن، کند معللیم، قنددیر؛ قند گتیر یاخود بولود ـ بولوتدور و س.

ایره‌لی آسیمیلاسییا نتیجه‌سینده شکیلچینین بیرینجی سسی اولان D سسی N سسی ایله عوض اولونور. اورنک: مندن ـ منن گتدندن ـ گتدنن، آخشامدان ـ آخشامنان و س.

«Ç»، صامیتی دیل اؤنونده پارتلایان و کار وضعیت ده تلفوظ اولونور. بعضاً Ç ایله بیتن تکهئجالی سوزلردن سونرا دیل ـ دیش صامیتلری ایله یعنی س N, Z, S, D, T صامیتلری ایله باشلانان شکیلچی و یا سوز گلدیکده Ç عوضینه Ş تلفوظ ائدیلیر. اورنک کئچدی ـ کئشدی اوچ دنه ـ اوش دنه، هئچ واخت ـ هئش واخت و س.

«C»، صامیتی دیل اونونده و جینگیلتیلی وضعیت ده تلفوظ اولونور. سوزون بیرینجی هئجاسین داکی C صامیتیندن سونرا دیل ـ دیش صامیتی D, S, Z, N, T گلدیکده C عوضینه J تلفوظ ائدیلیر. اورنک آغاجلیق ـ آغاژلیق (خ) گوجسوز ـ گوژسوز، گئج دئییل ـ گئژ دئییل و س.

«N»، صامیتی دیل اونونده جینگیلتیلی و بورونداتلفوظ ائدیلیر. بو صامیت M, B صامیتلریندن اول گلدیکده M کیمی تلفوظ ائدیلیر. اورنک: آنبار ـ آمبار، سؤنبول ـ سؤمبول، تنبل ـ تمبل، شنبه ـ شمبه، گوررونمز ـ گوررومز و س.

«L»، صامیتی دیش ده بیر قدر سوزگون و جینگیلتیلی وضعیت ده تلفوظ اولونور. دئیلیش زامانی ده‌ییشیکلییه آن چوخ معروض قالان L صامیتی T, D, S, Z, Ş, N, R سسلریندن سونرا همین سسلره، یا دا مخرجی بونلارا یاخین اولان سسلره گئچیر.

a) T, D, S, Z, Ş صامیتلری ایله بیتن سوزلره L سسی ایله باشلانان شکیلچی‌لره قوشولدوقدا L سسی D سسی ایله عوض اولونور. اورنک: آتلی ـ آتدی، سودلو ـ سوددو، قوشلار ـ قوشدار، دادلی ـ داددی؛ بوزلو ـ بوزدو، سسلندی ـ سسدندی؛ باشلی ـ باشدی و س.

b) N صامیتی ایله بیتن سوزلره L سسی ایله باشلانان شکیلچیلر قوشولدوقدا L سسی N

سسی ایله باشلانان اورنک: قاچقینلار ـ قاچقینار، اینسانلار ـ اینسانار و س.

V) R صامیتی ایله بیتن سوزلره L سسی ایله ایله باشلانان شکیلچی‌لر قوشولدوقدا L سسی R سسی ایله عوض اولونور. اورنک: ووقارلی ـ ووقارری، بارلی ـ بارری عطیرلی ـ عطیرری و س.

R صامیتی بو واقدا، سوزگون و جینگیلتیلی وضعیت ده تلفوظ اولونور، ایندیکی و غیری ـ قطعی گله‌جک زامانین اوچونجو شخص جمع بنده ـ لار شکیلچی سیندن اول گلن R سسی تلفوظ ده L سسینه گئچیر. اورنک: قالیرلار ـ قالیللار، آلیرلار ـ آلیللار و س.

شخص سونلوقلاریندا کی R سسی بیر چوخ حاللاردا آتیلیر. اورنک: اوشاقدیر ـ اوشاقدی، ساری دیر ـ ساری‌دی و س. لاکین بو قایدا نقلی کئچمیش زامانا عاید ائدیلمیر. چونکی بورادا R سسینی آتیقدا معنادا قاریشیقلیق یارانیر. اورنک: اوتورموشدور عوضینه اوتورموشدو دئسک یالنیش‌دیر.

M) صامیتی قوشا دوداقدا، بوروندا جینگیلتیلی تلفوظ اولونور. سرعتلی تیطق ده M صامیتی بعضی سوزلرده N سسینه کئچمه‌سی مشاهیده ائدیلیر. اورنک: پامبیق ـ پانبیق، تاپماجا ـ تاپپاجا و س.

V) صامیتی دیشین دوداغا ده‌ییمه‌سی ایله تلفوظ اولونور. بو صامیت بعضاً سوز اورتاسیندا دوشور: دووشان ـ دوشان، دووغا ـ دوغا، اوولاد ـ اولاد. بعضاً ایسه او ایکی صایت ـ آن چوخ u, e, o آراسیندا ایشله‌نرکن صایتله‌شیر و بئله‌لیکله دیفتوناقلاشما حادیثه‌سی یارانیر: To(V)uz - To:uz و س.

سوزلرده قوشا صامیتلرین تلفوظونه گلدیکده ایسه اکران نیطقینده ده اؤزونو گوسترن ایکی وضعیت دن دانیشماق اولار: بیرینجی حال دا سوز اورتاسیندا گلن قوشا صامیتلر هئچ بیر ده‌ییشکلیه معروض قالمادان اولدوغو کیمی تلفوظ ائدیلیر. اورنک: Cabbar əzzət، آددیم، ساققال و س.

(یالنیز P صامیتی مؤعین حاللاردا استثنالیق تشکیل ائدره‌ک سوزلرده قوشا گلدیکده، ایکینجی حرف B کیمی تلفوظ ائدیلیر: Toppuz - Topbuz و س.

ایکینجی حال دا ایسه سوز سونوندا قوشا گلن صامیتلردن یالنیز بیری تلفوظ اولونور:

hədd - Hədd، Zid - Zidd، His - Hiss. اگر بو سوزلر صایتله باشلایان سوز و یا شکیلچی قبول ائدرسه، او زامان سوز اورتاسیندا گلن صامیتلر کیمی تلفوظ ائدیلیر: Həddi ، ziddinə.

بعضی قراماتیک فورمالارین تلفوظو

اکران دا سوزلرین تلفوظو زامانی یول وئریلن نوقصانلارین بیرقیسمی یازیلیش ایله دئییلیش آراسیندا فرق اولان بعضی قیراماتیک فورمالارین دوزگون ایفاده اولونماسی ایله باغلی‌دیر. اونا گوره ده بو مسئله‌یه بیر قدر اطرافلی دیقت یتیرمک لازیم گلیر. سؤز کوکونه قوشولان قیراماتیک فورمالار (موختیلیف شکیلچی و علاوه‌لر) اساساً آهنگ قانونونا تابع اولور. لاکین بعضی حاللاردا سؤز کوکونون سون صامیتینین تأثیری ایله قوشولان شکیلچینین ایلک صامیتی مؤعین فونوتیک حادیثه‌لره معروض قالیر.

۱ـ خبر، فعل شکیلچی‌لری

a) شیفاهی ادبی دیلین بوتون ساحه‌لرینده اولدوغو کیمی تلویزیون نیطق‌ینده ده فعلین ایندیکی زامانینین اینکاری (Ma, - Mə) اولماییر گورمه‌ییر، گلمه‌ییر و س. شکیلینده دئییل، اولمور، گورمور، گلمیر شکیلینده تلفوظ اولونور.

گله‌جک زامانین اینکارینا ایسه Ma ،- Mə - شکیلچی‌لریندن سونرا «y» صامیتی ایله باشلایان شکیلچی گلدیکده، همین صامیتین تأثیری ایله a ,ə سسلری موافیق اولاراق ı, u, ü, ə, i, سسلری ایله عوض اولونور:

Başlamayacaq - Başlamıyacaq, Almayacaq - Almıyacaq

«y» سسی ایله باغلی اولان بو حال ایندیکی زامان دا و اینکارسیز دا اؤزونو گوستریر: Oynayır - Oynuyur. Başlayır - Başlıyır و س.

b) ایکینجی شخص (جمعی) خبر شکیلچی‌لری ایکی شکیل ده هم sınız ، siniz، sunuz ,sünüz هم ده Sız , Siz، Süz , Suz شکیلینده تلفوظ ائدیلیر. اورنک: دوزور (سونوز)، گلیر (سینیز) ـ گلیر (سیز)، گورور (سونوز) ـ گورور (سوز)، آج (سینیز) ـ آج

(سیز)، بوغولور (سونوز) ـ بوغولور(سوز) و س.

V) فعلین خبر فورماسنین مؤعین گله‌جک زامانین بیرینجی شخصی شیفاهی ادبی دیل ده ایکی جور ایشله دیلیر. اورنک: (Sev(əcəm) - Sev(əcəyəm دۆ(یه‌جه‌یم) ـ دۆ(یه‌جه‌م).

q) اوچونجو شخصین خبر شکیلچی‌لری اولان ـ Dür, Dur, Dir , Dır ادبی تلفوظ ده عینی زامان دا R سسی اولمادان یعنی Dü, Du, Di, Dı شکیلینده ده ایشله‌دیلیر. اورنک: حکیم دیر ـ حکیم دی، (Pis (dir), Pis(di قیسادیر ـ قیسادی، قوزودور ـ قوزودو ـ گوروب دور ـ گوروب دو و س.

نقلی کئچمیش زامان شکیل‌چی سیندن سونرا ایکینجی شخص خبر شکیلچی‌لری گلدیکده، همین زامان شکیل‌چی سینده کی Ş صامیتی تلفوظدن دوشور. اورنک: وورموش‌سان ـ وورموسان öt[mü]sən - öt[müş]sə، گلمیش‌سن ـ گلمیسن ...

ğ) فعلین امر فورماسینین ایکینجی شخص جمع‌ینده صایتله بیتن سوزلره , yün , yun yin , yın ـ شکیلچی‌لری علاوه اولوندوقدا! a, ə صایتلری موافیق اولاراق ü, I, i کیمی تلفوظ ائدیلیر. اورنک:

Səsl(ə)yin - Səsd(i)yin, Başl(a)yın - Başd(ı)yın و کسمه‌یین ـ کسمیین، دوزمه‌یین ـ دوزمویون و س.

c) اوچونجو شخص ده ایکینجی زامانین جمعینی بیلدیرن فعللر؛ مثلاً، سوی (ورلار) دۆ (یورلر)، بیل (لیرلر)، از (یرلر) و س. اکران نیطقینده سوی (یورلار) دۆ (یورلر)، بیل (لیرلر) شکیلینده ایشله‌دیلیر.

d) فعلین آرزو فورماسینین کئچمیشینین تلفوظونده نظره چارپان اوزه‌لیک بوندان عیبارت دیرکی، بورادا یازی دا اولدوغو کیمی فورما شکیلچی‌سی ایکی جور، یعنی سوزون آهـــنگینه تـــابع اولاراق ay - əy ـ شکـــیلینده ایشـــله‌نیر. مـــثلاً، ,(aldatmı(yaydı , Gəl (əydi) al(aydı), gizlən(əymiş).

شرط فورماسینین گئچمیشی‌ده یازی دان فرق‌لنمه‌یره‌ک تلفوظ ده ایکی جور یعنی , Say Səy شکیلینده ایفاده اولونور. مثلاً (Oynama(Saydı گور(سه‌یمیش)، ووروش (سایمیش)، آل (سایدی)، گوتور (سه‌یدی) و...

e) فعلین باغلاما شکیلچی‌سی اولان yərkən, yarkən صایتله بیتن داها دوغروسو، a , ə سسلری ایله‌بیتن سؤز کوکونه علاوه اولدوقدا، همین سسلر موافیق اولاراق ə , i کیمی تلفوظ اولونور. مثلاً، Agl(a)yarkən, Agl(ı)yarkən, Danl(a)yarkən, Dann(ı)yarkən .Pisl(ə)yərkən, Pisd(i)yərkən

j) صایتله بیتن سوزلره imiş - idi کومک‌چی فعللری قوشولدوقدا همین کومک‌چی فعللرین اولینجی صایتی دوشور. سوزون سون صایتی آچیق صایتلی (a, ə) اولارسا، e سسینه، قاپالی سسیله (ı, i, u, ü) اولاجاقسا، i سسینه چئوریلیر و اؤزوندن سونرا بیر y علاوه ائدیلیر. مثلاً، آلسا ایدی آل‌سیدی، آلسا ایمیش - آلسیمیش، گوره‌ایدی - گوره‌یدی، ایشچی‌ایمیش - ایشچیمیش و...

۲ـ سوز دوزلدیجی شکیلچی‌لر

a) Lü, Lu, Li, Lı شکیلچی‌لری Ş, N, T, P, D, Z صامیتلری ایله بیتن سؤزلره قوشولدوقدا Ş, Z سسلری استثنا اولماقلا، همین سسلره، یاخود اونلارین مخرجینه اویغون شکیل ده تلفوظ اولونور. مثلاً بوزلو - بوزدو Buz(Lu) - Buz(du)، داد(لی) - داد(دی)، نور (لو) - نور (رو)، بار(لی) - بار(ری) چنلی - چننی، قاش (لی) - قاش (دی) و س. بو حال عینی زاما دا، Lük - Luk - Lik , LıK شکیلچی‌لرینه ده عایددیر.

۳ـ سوز ده‌ییشدیریجی شکیلچی‌لر

a) سوز کوکونه قوشولاراق جمعلیک بیلدیرن Lər - Lar شکیلچی‌سی تلفوظ ده موختلیف شکیل‌ده اؤزونو گوستریر. مثلاً، T, D, S, Z, Ş, R, N سسلری ایله‌بیتن سوزلردن سونرا آسیمیلاسییا سونوجوندا ده‌ییشیر و Lər, Lar, Nər, Nar, RəR - RaR - Dər , Dar شکیلینده تلفوظ اولونور. مثلاً قات(لار) قات (دار)، yad(Lar) - yad(dar) xan(Lar), xan(nar) - it(Lər)- it(dər) - Tur(Lar) - Tur(rar), yad(Lar) - yad(dar) یورد (لار) - یورد (دار)، قادین (لار) - قادین (نار)

b) حال شکیلچی‌لری یازی‌دا اولدوغو کیمی تلفوظ ده ده اساساً عینی شکیل ده ایشله‌نیر.

لاکین سونو N, M سسلری ایله بیتن سوزلره ایسمین چیخیشلیق حالیندا Nən , Nan شکیلچی‌لری قوشولدوقدا فرق اؤزونو گوستریر، بئله کی ایسمین چیخیشلیق حالینی بیلدیرن Dən - Dan شکیلچی‌لری M, N صامیت‌لری ایله بیتن سوزلردن سونرا Nən - Nan شکیلینده تلفوظ ائدیلیر. مثلاً ایوان (دان) ـ ایوان (نان)، میدان (دان) ـ میدان (نان)، اؤزون (دن) ـ اؤزون (نن) و س.

۴ـ منسوبیت شکیلچی‌لری

a) تلفوظ زامانی منسوبیت شکیلچی‌لری یازیلمیش فورماسیندا او قدر ده فرقلنمیر. لاکین صایتله‌بیتن سوز کوکلریندن سونرا گلن بیرینجی شخص جمعین منسوبیت شکیلچی‌لرینین ایلک صایتی قیسا تلفوظ ائدیلیر.

بیرینجی شخص تک ده: üM, uM, iM, IM (صامیتله بیتنلرده) M (صایتله بیتنلرده) مثلاً Anam gözüm, quşum, qələmim, kitabım, Nənəm, و س.

b) بعضی ایستواسیالاردا ایسه صایتلر، خوصوصاً، ı, i, u, ü صایتلری داها دا قیسالیر و حتا ائشیدیلمز اولور. مثلاً:

ـ بیرینجی شخص جمع ده: ümüz, umuz, imiz, ımız (صامیتله بیتنلرده) Müz , Muz, Miz, Mız ـ (صایتله بیتنلرده) مثلاً، وئریلیشیمیز Veriliş(i)miz، چات (ı) میز، Söz(ü)müz, Baş(ı)mız, Saz(ı)mız

ایکینجی شخص جمع ده: ünüz, unuz, iniz, ınız (صامیتله بیتنلرده) Nüz, Nuz, Niz, Nız ـ (صایت‌له بیتنلرده) مثلاً:

Sağ(ı)nız, Sol(u)nuz, Dil(i)niz, ayağ(ı)nız

اوچونجو شخص تک و جمع ده: ı, i, ü, u (صامیتله بیتنلرده)، Su, Si, Sı, Sü (صایتله بیتنلرده) مثلاً: quz(usu, Bac(ı)sı , yaz(ı)sı و س.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

۵ـ قوشمالارین تلفوظو

a) Lə, La, iLə قوشماسی یازیلیشین دان فرقلی اولاراق تلفوظون ده Nən, Nan (صامیتله بیتنلرده) ynən, ynan (صایتله بیتنلرده) شکیلینده دئییلیر. سونو گئتیش داماق صایتلری ایله‌بیتن سوزلرین آخیرینجی صایتی Nən, Nan قوشماشیندان اول ey کیمی تلفوظ اولونور. مثلاً üz(Lə) - üz(nən) آغیلا ـ آغیلنان، کیمیله کیمین‌نن، قونشو (ایله) ـ قونشو (اینان) و س.

b) اوچـون قـوشماسی تـلفوظ زامانی آهنگ قـانونونا تـابع اولاراق، Çin, Çin Çün , Çun شکیلینده و سوزه بیتیشیک حال دا ایشله دیلیر. مثلاً اونون اوچون ـ اونونچون، سسله‌مک اوچون ـ سسده‌مه‌ی چون و س.

Nə سو آل عرضیله "اوچون" قوشماسی ایله بیرلیک ده دئییلدیکده، Ney شکیلینده تلفوظ اولونور: Nə اوچون ـ نیچون (Neyçün).

V) Dək ـ قـوشماسی سـؤزلرین آخـیریندا Dəy کـیمی تـلفوظ ائـدیلیر: Evə(dək) , Evə(dəy) آخشامادەک ـ آخشامادەی.

۶ـ نییه، اییت شکیلچی‌لرینین تلفوظو

a) داها چوخ آلینما سوزلره خاص اولان و اصلینده صیفت شکیلچی‌سی کیمی چیخیش ائدن Nyyə شکیلچی‌سی بیر y ایله تلفوظ اولونور. مثلاً بلدییه ـ بلدیه... - ismaili (yyə) ismaili(y)ə, Mali(yyə) - Mali(y)ə

b) هر جور مباحیثه‌لره باخماراق، مصدر شکیلچی‌سی کیمی چیخیش ائدن iyyət, iyyat ایکی y ایله یازیلیرو یالنیز بیر y ایله تلفوظ اولونور. حاضیردا آذربایجان تورکجه‌سینده iyyət شکیلچی سی ایله بیتن ۱۰۰ دن چوخ ایشلک سوز وأردیر و اونلاردان ادبی دیلیمیزین پوبلیسیست اوسلوبوندا او جومله‌دن تصویری وئریلیش‌لرده تئز ـ تئز ایستفاده اولونور. مثلاً عایدییت، اهمییت، جمعییت، حرریت، Bəşəriyyət, Xususissət, ünsiyyət کیمی سوزلر اورفوقرافیک فورماسین دان فرقلی اولاراق بیر y ایله تلفوظ اولونور.

فونوتیک حادیثه‌لر (Səs Olayları)

اکران نیطقی موختلیف فورمادا، ساواد و دونیاگوروشجه فرقلی آداملارین دانیش‌یغیندا، هم ده موختلیف شرایطلرده تظاهور ائتدیبی اوچون بورادا فونوتیک حادیثه‌لرین اؤزونو گوسترمه‌سی ده طبیعی سایماق اولار. جانلی دانیشیقدا اولدوغو کیمی اکران نیطق‌ینین گئرچک‌لشمه‌سی سوره‌جینده یاناشی گلن سسلر بیر - بیریله آکوستیک علاقه‌یه گیریر، بیر - بیرینه موختلیف فورمادا ائتگی گوستریر و ایلک نوبه ده، تلفوظو آسانلاشدیرماق اوچون مؤعین ده‌ییشیک‌لیکلیه معروض قالیر[٢٥]. نیطق سوره‌جینده دانیشیق سسلرینین فیزیولوژی و آکوستیک کیفیت‌لرینده باش وئرن ده‌ییشیک‌لیکلر فونوتیک اولای آدلانیر و بوتون شیفاهی نیطق تریبونلاریندا، او جومله‌دن تلویزیون و رادیودا دوزگون ادبی تلفوظه نایل اولماق اوچون دیلیمیزده‌کی فونوتیک اولایلارین ماهیتینه توخوندوق. ساده‌جه قئید ائتمک لازیم دیرکی، اکران نیطقی‌نده، اساساً آشاغیداکی فونوتیک اولایلار اؤزونو بوروزه وئریر:

١- اویوشما (آسیمیلاسییا) شیفاهی نیطقین ایشله‌ندیبی بیر چوخ ساحه‌لرده اولدوغو کیمی اکران نیطق‌ینده ده اساس فونوتیک اولای کیمی موشاهیده اولونور.

وئریلشیلرده اویوشمانین بوتون نوعلری (ایره‌لی اویوشما، یاریمچیق اویوشما و گئریه اویوشما) اؤزونو گوستریر. مثلاً N سسینین M ایله عوضلنمه‌سی (yaNmaz - yaMaz) T سسینین S سسی ایله عوضلنمه‌سی (yaTsa - yassa) همچنین Ş - Ç (qaÇdı - qaŞdı)، c - j (Bic - Bij) S - Ç (farSca - farÇca) ائلجه‌ده ایره‌لی اویوشما سایلان L فونئمه‌نین تیتره‌ک R صامیتی ایله عوضلنمه‌سی (VarLı - Varrı) یاخود عکسینه عوضلنمه yazırlar - yazıllar، همچنین Ç - C , D-Ç, M - N , L - N, q -k, q - k, سسلرینین قارشیلیقلی موناسیبلری و تاثیر واریانتلاری اویوشما فونوتیک اولماسینا عایددیر. تلفوظ ده گئنیش نظره چارپان بو سس اولایی، یعنی اینتنسیو (داواملی) فونوتیک ده‌ییشمه‌لری بیر قایدا اولاراق نورماتیو سعجیه داشییر.

٢- فرقلنمه (دیسیمیلاسییا) نسبتاً آز موشاهیده اولان و بوتولوک ده دیلیمیزده چوخ آز یاییلمیش کومبیناتور سس اولای دیر. بو اولای زامانی اویوشمانین تام عکسینه اولاراق، عینی و یاخود بیر - بیرینه یاخین مخرج ده اولان صامیت‌لردن بیری دیگرینه ائتگی ائدره‌ک اونو

اؤز مخرجیندن اوزاقلاشدیریر. فرقلنمه اولاینین دیلیمیزده ایکـی نـووعوی وار: ایـره‌لی فرقلنمه، گئری فرقلنمه.

دیلیمیزده بونلاردان یالنیز بیرینجی‌سی موشاهیده اولونـور: قـارارمـاق ـ قـارالمـاق، سارارماق ـ سارالماق، حامبال ـ حامبال و س. نسبتاً گئنیش یاییلمیش نوولاشما حـادیثه‌سی ده گئری فرقلنمه اولایندا میثال اولا بیلر. بئله کی، کیپله‌شن نوولو صامیتلر C - Ç کیپلشمه ـ پارتلایان صامیتلردن اول ایشله‌نرک، بیر قایدا اولاراق اؤز کیپلشمه بئله‌لیکله، اوزلریـندن سونرا گلن کیپله‌شن صامیت‌لردن داها چوخ فرقلنیرلر:

آچیر ـ آچاجاق، لاکین آشدی (آچدی عوضینه)، قاچیر ـ قاچاجاق، (لاکین قاشدی(قاچدی عوضینه)، اوچور ـ اوچه‌جاق(۴۵). بونلارلا یاناشی K , L, D, R صامیت‌لرینین ده فرقلنمه یاراتماسی موشاهیده اولونور. مثلاً تشکیل ـ تشگیل، ضرر ـ ضره‌ل و س.

۳ـ سس آرتیمی فونوتیک حادیثه‌سی گئنیش یاییلمیشدی و داوامیلیغیناگوره ایکی نووعه بولونور: a) دایمی، b) تصادفی. اگر بیرینجی اوفوقرافیک سس آرتیمی حادیثه‌سه دیرسه ایکینجی‌سی یالنیز تلفوظله محدودلاشیر و او اساساً آلینماسوزلرده a و i و e و ɔ و i و I و a و I و O صایتلری یاناشی ایشله‌نرکن تصادوف ائدیلیر.

یعنی تلفوظ زامانی همین صایتلرین آراسینا y صامیتی آرتیریلیر: مودافعیه ـ مودافعیه Müdafiə - Müdafiyə و س. سوز اولینده سونوندا یاناشی گلن صامیتلرین آراسینا تلفوظ زامانی صایت آرتیریلماسی Qrip - Qirip همچنین سوز اورتاسیندا گلن اوچ و داها چوخ صامیت آراسـینا دئـیلمیش ده صـایت آرتـیریلماسی دا (Zülmkar - Zülmükar) سس آرتیمی حادیثه‌سی حساب اولونور.

۴ـ سس دوشومو سس؛ دوشومو فونوتیک حادیثه‌سی ده اوزونو ایکی شکیل ده‌گوستریر: a) دایمی سس دوشومو b) تصادفی سس دوشومو.

دایمی سس دوشومو داها چوخ صایتلرله باغلی‌دیر: a) یاناشی گلن ایکی سوز کوکو ـ مورفئم ده بیرینجی‌سینین آخیرینجی صایتی دوشور: باجی اوغلو ـ باج اوغلو، خالا اوغلو ـ خال اوغلو، علی آغا ـ آل آغا و س. b) عینی مورفئم داخیلینده کی سس دوشومو حادیثه‌سینده

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

موقعینه گوره آیری ـ آیری صایت و صامیتلر، بعضاً ده هر ایکیسی دوشور: بویون ـ بوینون Boyun - Boynun کونول ـ کونلوم و س.

V) سوز سونونداکی صامیتین دوشمه‌سی: میکروفوندور ـ میکروفوندو، اوشاقدیر ـ اوشاقدی و س. q) ایکی موختلیف صامیت سس‌دن بیرینین دوشمه‌سی: دوست‌دور ـ دوسدور، اشیاپرست‌دیر ـ اشیاپرسدی، واخت‌دیر ـ واخدی و س.

ğ) اورا، بورا ایشاره عوضلیک‌لری، همچنین هارا عوضلیگی ایسمین یئرلیک و چیخیشلیق حاللاریندا سوزون کوکونده کی a صایتی ایتیریر. مثلاً Or(a)da - Orda، اورادان، بورادا ـ بوردا، بورادان، هارا ـ هارادا و س.

d) اوچون و ایله قوشماسی صامیتله بیتن سوزلره آرتیریلارکن ایکی صایتلری دوشور و اونلار شکیلچی‌لر کیمی آهنگ قانونونا تابع اولاراق کوک مورفئمین سون هئجاسینداکی صایت اویغونلاشیر. مثلاً ناموس اوچون ـ ناموسوچون، وطن اوچون ـ وطنچون Mənim üÇün - MənimÇün و دفتر ایله ـ دفترله، کیتاب ایله ـ کیتابلا و ب.

e) فعلین نقلی کئچمیش زامان فورماسینین اوزه‌رینه ایکینجی شخصین تکینین و جمعینین شخص سونلوغو آرتیریلارکن زامان شکیل چیسینده کی Ş صامیت دوشور. مثلاً: گئتمیش ـ سن ـ گئتمیسن، almışsınız - almısınız و س.

j) فعلین قطعی گله‌جک زامان فورماسیندا دا بو حادیثه اؤزونو گوستریر: باخاجاغام ـ باخاجام veracə -yəm -verəcəm,Qalaca-gam- Qalacam.

z) خبر کاتئقوریاسینین ایکینجی شخص جمعینین علامتی اولان Siniz, sınız، Cünüz, Cunuz ـ شکیلچی‌سی سوزلره آرتیریلارکن صایتلردن بیری و N صامیتی دوشور. اورنک: ساتانسینیز ـ ساتانیسیز، آدامسینیز ـ آدامسیز، طلبه‌سیز ـ طلبه‌سینیز، و س.

عینی وضعیت شخص کاتئقوریاسینین ایکینجی شخص جمعینین قراماتیک علامتینه ده عایددیر: آلمیش سینیز ـ آلمیسیز، قالارسینیز ـ قالارسیز، و س.

بونلاردان باشقا عادی دانیشیق زامانی اوزونو گوسترن دیگر محدود فونوتیک اولایلار اکران نیطقی اوچون سعجییوی دئییلدیر. لاکین سادالادیغیمیز تلفوظ قایدالاری ایسه شیفاهی نیطقین گئنیش تطبیق اولوندوغو تلویزییادا، دئمک اولارکی، نورماتیو کاراکتر داشییر. دیگر

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

طرفدن اکران ادبی دیلیمیزین یازیلی قولو ایله ده (بیر چوخ وئریلیشلرین متنی اونجه‌دن یازیلیر، رداکته اولونور، سونرا اوخونور و ویدئویا یازیلیر) سیخ باغلی اولدوغو اوچون تئله ژورنالیست‌لر، رداکتورلار هم اورفئپیا هم ده اورفوقرافیا قایدالارینی موکمل بیلمه‌لی دیرلر. اونوتماق اولمازکی، یازیلی نیطقله، شیفاهی نیطقین، دوزگون یازی قایدالاری ایله تلفوظ قایدالارینین بعضی سثپسفیک فرقلری اولماسینا باخمایاراق. بونلار بوتولوک ده بیر ـ بیرینه اویغوندور. اوناگوره ده یازیلی دیلین نورمالاری (اورفوقرافیا) ایله شیفاهی دیلین نورمالارینی بیر ـ بیریندن آیری تصور ائتمک مومکون دئییل دیر.

چونکو اورفوقرافیک قایدالارین مؤعین‌لشدیریلمه‌سینده، اساساً تلفوظه استناد ائدیلدیی کیمی اورفواپیک قایدالارین دقیقلشدیریلمه‌سینده ده اورفوقرافیا قایدالاری اساس توتولور. اوناگوره ده پروفسور اَفندیزاده حاقلی اولاراق بئله حساب ائدیرکی: a) اورفوقرافییادا ایسه بئله دئییلیر لاکین، بئله یازیلیر، پرینسیپی b) اورفوپیادا ایسه بئله یازیلیر، لاکین بئله تلفوظ اولونور، پرینسیپی اساس معیارکیمی گوتورولور. اگر اورفوقرافییا قایدالاری یازیلی دیل ده اُنسیتی آسانلاشدیریرسا، اورفوپیک قایدالار واحید تلفوظ نورمالارینی گوزله‌مک ایسه شیفاهی دیلده اُنسیتی (ایلگی‌نی) آسانلاشدیریر. آمما هر ایکی حال دا اساس مسئله سویله‌نن مطلبین، نظرده توتولان فیکرین، مقصدین دوزگون قاورانیلماسی دیر (۲۵).

دئمه‌لی یازی دا واحیدلیین اولماسی هر بیر سوز حرف ـ حرف اوخوماق اوچون دئییل، فیکری آسان قاوراماق، یازینی تئز و آسان اوخوماق اوچوندور.

تلفوظ ده ده واحیدلیین مقصدی هر بیر سسی، سوز و آیری ـ آیریلیقدا دوزگون تلفوظ ائدیب اونلاری نظره چاپدیرماق دئییل، بو سوزلر واسیطه‌سی ایله معنانین دینله‌ییجییه آسان و آنالاشیقلی چاتدیریلماسینا نایل اولماقدیر.

آمما هم اورفوقرافییانین هم ده، اورفوپییانین اساس وظیفه‌سی نیطق‌دکی بوتون نوقصانلاری، منفی سعجیه‌لی فردی جهت‌لری، ائله‌جه‌ده دیالئکت خوصوصیت‌لرینی آرادان قالدیریب، دیلی گئنیش سوسیال ایلگی واسیطه‌سینه چئویرمک، خوصوصاً شیفاهی نیطقین گوزه‌للیینی ادبی تلفوظون نمونه‌ویلیینی تأمین ائتمک‌دن عیبارت دیر. بو ایش ده ایسه شوبهه‌سیزکی قاپیلاری دویمه‌دن هر گون ائولریمیزه گلن تئلویزیون صنعتچیلرینین

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

آپاریجیلارینین، Reportyorların، سوناتلارین (گوینده)، رداکتورلارین اوزه‌رینه چوخ بویوک مسئولیت دوشور. اونلار بو مسئولیتی دریندن دویمالی اؤز نیطق‌لرینی اکران پروقراملارینین Audiovizual طبیعیت‌یندن ایره‌لی گلن طلب‌لره اویغون قورمالی، چاغداش نیطق کولتورونون ضروری عونصور و اولان ادبی تلفوظ قایدالارینی گوزله‌مکله تاماشاچیلارا یوکسک استتیک ذووق آشیلامالی دیرلار.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

اوچونجو بولوم

اکران نیطقی و وورغو مسئله‌لری

چاغداش شیفاهی ادبی دیلیمیزین آن آکتوآل (ایشلک) سوروونلاریندان بیری ده وورغودور. شیفاهی نیطق‌ین مین ایللر بویو یازیلان و اینسانلارین شعوروناً، حیسلرینه تأثیر ائدن خوصوصیت‌لردن بیری اولان دوزگون وورغو مسئله‌سینه بوگون اکران دا (تلویزیون) خوصوصی حساسلیق ایله یاناشیلیر.

تئاتردا، صحنه ده سینمادا ـ کامئرا (دوربین) قارشی‌سین‌دا، رادیو ـ میکروفون قارشی‌سین دا شیفاهی سوزه وئریلن موهوم طلب‌لردن بیری نیطق‌ین سلیس آهنگی، اینتوناسییا ـ تلفوظو گوزلیگی و اونون ترکیب حیصه‌سی اولان دوزگون وورغو مسئله‌سی دیر. بو طلب تلویزیون نیطق‌ینده وورغو نورمالارینا عمل اولونماسینی داها دا آکتوآل‌لاشدیریر.

وورغو نورمالاری حاققیندا

اکران دا نیطق کولتورو دئدیک ده دوزگون و آیدین دانیشماق، نیطق‌ین ایفاده‌لیبی، دیل واسیطه‌لرینین یئرلی ـ یئرینده ایشله دیلمه‌سی سوزلرین دوزگون تلفوظو ایله یاناشی، هم ده اونلارین دقیق وورغو ایله دئییلمه‌سی، جومله‌ده منطیقی وورغونون دوزگون مؤعین‌لشدیریلمه‌سی نظرده توتولور. بو معنادا اکران نیطق‌ینده وورغو مسئله‌لرینه خوصوصی دیقت یئتیرمک لازیم گلیر. یقین کی، بوگون تلویزیون وئریلیش‌لرینده وورغو، سوزلرده وروغونون یانلیش دئییلمه‌سی، یاخود هر هانسی سوز ده وورغونون یئرینین دقیق مؤعین ائدیلمه‌سی ایله باغلی موباحیثه‌لرین مووجودلوغونو هئچ کیم اینکار ائتمز. حله ده بیر سیرا سوزلره موناسیبت ده «نئجه دئمک دوزگوندور؟» سوالی آکتوال دیر. مثلاً پلاتوفورم Platfórma یوخسا Platformá بو کیمی سوزلرین تلفوظونده بعضاً تجروبه‌لی سونان (گوینده) دا، آکتیوردا دوروخور، ایستر ـ ایسته‌مز وورغونون یئرینی دقیقلشدیرمک اوچون دوشونمه‌لی، آختارمالی، زحمته قاتلاشمالی اولور. هر جهدکی، بو زحمت بعضاً هدر گئدیر و

وورغو لازیم اولان هئجا اوزه‌رینه دوشمه‌دیگینه گوره تاماشاچی دا و دینله‌ییجی‌ده مؤعین تردددولر یارانیر. اونلارین «دئیه‌سن آخی بو سوزون وورغوسو بئله دئییل» قناعتینه گلمه‌سی اوچون سوزلر دوزگون وورغو وایناملا دئیلمه‌لی‌دیر.

سوزده وورغونون دقیق قویولماسی بوتولوکده نیطق مدنیتینین، ساوادلی و سویه‌لی دانیشیغین (متنین، اوخونون) چوخ واجب علامتی‌دیر. مثلاً، بیزده هر جانلی دانیشیقدا، هم رسمی مجلیسلرده سویله‌نن نیطق‌لرده هم ده طبیعی‌کی، تئلویزیون وئریلیشلرینده جومله ایچریسینده ائله سوزلر سسله‌نیرکی، اونلارین یاناشی وورغو ایله دئیلمه‌سی بورا دا نیطق مدنیتینین عمومی سویه‌سینی لاکموس کاغاذی کیمی چوخ آیدین عکس ائتدیریر. مثلاً آرزو ائدیرم عوضینه آر - زو ائدیرم Arzuedirəm - Arźuedirəm، اما - سا‌ً عوضینه ا- ساما‌ً دئیلمه‌سی شوبهه‌سیزکی دانیشیغین و وورغو مسئله‌سینه نه درجه ده بلد اولماسینی مؤعین ائدیر. بوندان باشقا، ایسم، میکرو، مودئل و س. کیمی وورغوسو چوخ واخت یانلیش دئییلن سوزلر ده بو سیرایا عایددیر. حاضیردا مؤعین آپاریجیلار عامیللرین تأثیری ایله بیر دب کیمی یاییلمیش آرزواولونماز حالی - فعل‌لرده و خبرلرده وورغونون ایلک هئجاسینین اوزه‌رینه کئچیریلمه‌سینی ده مقبول سایماق اولماز. مثلاً: دوشو - نون عوضینه دو - شونون دئییلن‌لردن بو قناعته گلمک اولورکی، تکجه تلویزیون نیطق‌ینده دئییل عمومیتله شیفاهی ادبی دیل ده فیکری، معنانی دوزگون آنلاتماق دا وورغونون چوخ موهوم رولو و اهمیتی واردیر. اونا گوره‌ده دوزگون انتئلئکتوآل، نورماتیو، آخیجی ایفادلی و معنالی نیطقه ییه‌لنمک اوچون ده موطلق آیری - آیری سوزلرده ایفاده وورغوسونون و جومله‌ده منطیقی وورغونون یئرینی دقیق بیلمک واجب دیر.

چونکی وورغو ائله بیر فونوتیک واحید دیرکی، او سوزون حتی بوتوو بیر جومله‌نین معناسیندا مؤعین ده‌ییشیک‌لیک یارادا بیلیر. باشقا دیللرده اولدوغو کیمی آذربایجان تورکجه‌سینده ده سوزون اساس علامت‌لریندن سایلیر. وورغویا دیلچیلیک ادبیاتلاریندا چوخ ساده تعریف وئریلیر: "سوزلرده هئجالاردان بیرینین داها گوجلو دئیلمه‌سینه وورغو دئییلیر. فونئملر کیمی، وورغودا سوزلری تانیما و فرقلندیرمه واسیطه‌لریندن دیر(۱)". مثلاً، فورماجا اوخشار اولان آلما، گلین (ایسیم) و آلما، گلین (فعل) سوزلرینین معناسی وورغو

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

واسیطه‌سی ایله فرقلندیریلیر. و اونلار تامام فرقلی لکسیک ـ قراماتیک واحیدلر کیمی درک اولونور. دئمه‌لی هر بیر سوزون اوزونه مخصوص وورغوسو واردیر.

بعضاً وورغونون یئری ده‌ییشدیکده سوزون معناسی‌دا ده‌ییشمیش اولور. اورنک: قاچاراق، چاپاراق (فعلی باغلاما کیمی) و Çapara´q, QaÇara´q (ظرف کیمی) جوملە (بوتون) و جوملە (قراماتیک تئرمین) گوزله (گوزله‌مک) Gözlə´Gözləmə , (گوز ـ له‌مه) و س. سوزلرده وورغونون یئری معنا فرقی یارادیر.

تکجه سوزلرده بیر هئججانین فرقلندیریلمه‌سی یوخ، جوملەده ده هر هانسی سوز و ایفاده‌نین (یاخود سوز قوروپلارینین) باشقا سوز و ایفاده‌لره نسبتاً یوکسک تون‌دا تلفوظ ائدیلمه‌سی ده وورغونون فونکسیاسینا عایددیر. مؤعین ترکیبین سوز بیرلشمه‌سی (سینتاکتیک واحید) و یا مورکب سوز (لکسیک واحید) اولماسی اساساً وورغودان آسلی‌دیر.

qarasaqqal , qara - Saqqal, Ağciyər , Ağ - ciyər کیمی ترکیب‌لرین فرقلندیریلمه‌سینده اساس رولو محض وورغو اویناییر.

چوخ سایلی تاماشاچیلی تئلویزیون نیطقینده وورغونون یئرینده دقیق و دوزگون دئیلمه‌سی موهوم شرط‌دیر. بعضاً متنیله وئریلشلرده آپاریجیلار فورماجا اوخشار سوزلرین معنا فرقینه وارمادان اونو سحو وورغو ایله تلفوظ ائدیر. نتیجه ده آرزولانماز وضیعته دوشورلر. مثلاً شاختا، آلما، صاباح، وورما، گورمه کیمی سوزلرین فرقلندیریلمه‌سی بالنیز شیفاهی نیطقین موهوم المنت‌لریندن بیری اولان وورغونون کومه‌یی ایله مومکوندور. تأسف‌کی، بعضاً سونان بو سوزلری متن داخیلینده قاورامادان بیر باشا اِفیره (Efir) اوخویور و معنانی تحریک ائدیر. سوزلرین و قراماتیک فورمالارین فرقلندیریلمه‌سی واسیطه‌سی اولدوغونا گوره، تئلویزیون (اکران) نیطقینده وورغونون اهمیتینی دوزگون قیمت‌لندیرمک لازیم‌دیر.

آیدینلیرکی، سوز وورغونو دوزگون مؤعین‌لشدیریلمه‌سی، عمومیتله، بو ساحه‌ده دوزگون وردیشلرین آشیلانماسی یوکسک نیطق کولتورونه یه‌لنمک ایسته‌ین هر کس اوچون واجب دیر. بس سوز وورغوسو نه دیر؟ بیر قایدا اولاراق بوتون ایفاده‌لر بیر و یا بیر نئچه سوزدن عیبارت اولور. اگر سوزده ایکی، یاخود داها چوخ هئججا وارسا همین سوز عینی جور

تلفوظ اولونور. هئجالاردان بیری فرقلندیریلیر. ائله بو فرقلندیرمه ده سوز وورغوسو آدلانیر.

عمومیتله دیلین موختلیف واحیدلرینه، موناسیبتلرینه گوره هئجا وورغوسو، سوز وورغوسو، عیباره وورغوسو، نیطق تقطیع وورغوسو، بیرلشدیرن وورغو کیمی نووعلر واردیر. بونلاردان سون اوچو بیلاواسیطه سینتاقتیک صعجیه داشیییر. هئجا و سوز وورغوسو ایسه لئکسیک و لئکسیک مورفولوژی واحیدلرله باغلی‌دیر. عنعنوی فونوتیکایا عاید مسئله‌لردن دیر[۲]. لاکین بیزیم دیلچیلیک ادبیاتیندا عنعنوی فونوتیکاواحیدی کیمی هئجا وورغوسو تئرمینیندن ایستفاده ائدیلیر و اونونلا سؤز وورغوسو تئرمئنینه هئچ بیر فرق قویولمور: هئجا وورغوسو اساساً سوزون ده اولچوسودور، چونکی هر بیر سوزده آنجاق بیر اساس هئجا وورغوسو اولور. بوناگوره ده نیطق آخینیندا نئچه اساس هئجا وورغوسو وارسا، او قدر اساس نیطق حیصه‌صی حالیندا ایشله‌نیلن سوز واردیر... دیلچیلیک ادبیاتیندا هئجا وورغوسو عوضینه سوز وورغوسو تئرمئنینین ایشله‌نیلمه‌سی ده محض هئجا وورغوسونون سوز اولچوسو اولماسی ایله ایلگیلی‌دیر[۳]. بونونلا بئله هئجا وورغوسو و سوز وورغوسو فرقلی فونوتیکا واحیدلر کیمی باشادوشولور. هئجا وورغوسونون آذربایجان تورکجه‌سینه عایداتی یوخدور. چونکی بورادا اؤزونو موختلیف اولچولرده گوسترن سس تونو صایئین دئییل هئجانین خاصه‌سی اولور.

سوز ـ فورما (سوزون شکیلچی قبول ائتمیش فورماسی) داخیلینده هئجالاردان بیرینین فونوتیک اصوللارلا فرقلندیریلمه‌سینی عکس ائتدیرن سوز وورغوسو ایسه دیلیمیز اوچون کاراکتریک‌دیر. و او شیفاهی نیطق ده موهوم بیر فونکسیا یشرینه یئتیریر. وورغو هم فونوتیک، هم مورفولوژی، هم نیطقین تئمبرینه گوره، هم ده دیلن موختلیف واحدلرینه مقصد و مناسیبته گوره بیر نئچه نووعه بولونور. ائله بوناگوره ده دیلیمیزده موسیقیلی (مئلودیک) وورغو، کمیت وورغوسو، دینامیک وورغو، گوج وورغوسو، نفس‌لی وورغوسو (فونوتیک خوصوصیتلره گوره) ثابیت وورغو، ده‌ییشگن وورغو، سربست وورغو، اساس، ایکینجی درجه‌لی (ضعیف) وورغو، (مورفولوژی خوصوصیتلره گوره)، سوز وورغوسو، عیباره وورغوسو، سینتاقم (Sintaqm) وورغوسو (دیلین موختلیف واحیدلرینه مناسیبته گوره) همچنین منطیقی وورغو، هیجانلی وورغو، تئترالااشمیش وورغو

(مقصد و مناسیبته گوره) آنلاییشلاری تز ـ تز ایشله دیلیر.

بو وورغو نووعلری موختلیف دیللرده اوزونو موختلیف شکیلده گوستریر. مثلاً: ژاپون چین، ویتنام، صرب، کراوات دیللرینده وورغولو هئجا داها چوخ سس تونونون یوکسکلیینین کومه‌یی ایله فرقلندیریلیر. بئله وورغو مئلودیک (موسیقی‌لی) وورغو آدلانیر. مثلاً بو تیپ وورغو بیزده موجوددور و اونو بعضاً آوازلی وورغو دا آدلاندیریریق. اگر منطیقی وورغو آیری آیری سوزلرله دیقتی جلب ائدیرسه، آوازلی وورغوردا حیس ـ هیجان عکس ائتدیرن جومله‌لر دیقت مرکزینده اولور. آذربایجان تورکجه‌سینده ائله ایفاده و جومله‌لر وارکی، یاسوال، یا نیدا جومله‌لری تشکیل ائدیر و بونلار اؤز ـ اؤزلوبونده وزنلی، آهنگدار، مئلودیالی جومله‌لر کیمی سسله‌نیرلر. دیلیمیزده بعضاً هامیسی عینی سایدا اولان (اساساً آلتی هئجا) هئجادان عیبارات بیر چوخ نیدا و سوال جومله‌لری ایشله‌نیرکی، اونلار خوصوصی آهنگدارلیغا مالیک‌دیر. سوال جومله‌لرینه میثال: بس نه واخت گلیرسن؟ گوره‌سن، نه اولوب؟ بس فیکیری نه دیرکی؟ به‌یم او ایسته‌میر؟ و س.

وورغولو هئجا صایتین داها چوخ اوزادیلماسی سایه‌سینده ده فرقلندیریله بیلیر. بونا کمییت (میقدار) وورغوسو دئییلیر. بوجور وورغو داها چوخ قدیم دیللره (لاتین) خاص‌دیر.

بوندان باشقا دینامیک، یاخود گوج وورغوسو دا (بعضاً نفس وورغوسو دا دئییلیر) موجوددور. بو زامان وورغولو هئجا نیطق دستگاهینین داها داگرگینلشمه‌سی و دئمه‌لی داها چوخ تلفوظ گوجو ایله فرقلندیریلیر. بو وورغو نووعو وورغولو هئجادا موجود گرگینلیک‌له و تلفوظ اوچون ایشله‌نن هاوا آخینینین گورلوغو ایله فرق‌له‌نیر. دینامیک وورغو کیفیت قدر گئنیش یاییلیب بونلار باتی آوروپا و اسلاویان دیللرینین اکثریتی اوچون سجییوی‌دیر. آمما دینامیک وورغو عادتا تمیز شکیل ده اؤزونو گوسترمیر.

سوز وورغوسو چوخ واخت بیر نئچه علامته عینی زامان‌دا مالیک اولور. مثلاً، آذربایجان تورکجه‌سینین وورغوسو، اساساً دینامیک اولسادا وورغولو هئجا دا صایتین اوزادیلماسی و موسیقیلیلیی ایله، یعنی وورغولو صایتین بیر قدر یوکسک تون دا تلفوظو ایله ده فرق‌له‌نیر.

وورغو ساده‌جه آکوستیک ـ فیزیولوژی حادیثه دئییل او بیر باشا معنا ایله باغلی دیر و بونا گوره ده کومونوکاتیو فونکسیا یئرینه یئتیرن دیل عامیلی‌دیر.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

معنا یالنیز سوزون وورغوسو دوزگون، وردیش ائتدیمیز شکیل ده قویولدوقدا آسان قاورانیلیر. بو زامان سوزون هم فونئمی ترکیبی، هم ده وورغوسو ایله بیر وحدت ده چیخیش ائدیرکی، دانیشانلارینی اوزونو اُنسیت پروسه‌سینین نتیجه‌سی کیمی اوزونو گوستریر. وورغونون سحو قویولماسی سوزون معناسینین دقیق قاورانیلماسینا مانع اولور.

بئله لیکله، یالنیز دوزگون وورغو دینله‌ییجی اوچون سوزون حقیقی معناسینین قاورانیلماسینی آسانلاشدیرا بیلیر. وورغونون یئرینی ده‌ییشدیردیک ده ایسه قاوراما چتین‌له‌شیر. اونا گوره ده آپاریجینین، آکتیورون، سونانین و س سوزو دینله‌ییجیلرین وردیش ائتمه‌دیکلری وورغو ایله سویله‌مه‌سی یاخود عینی بیر سوزو موختلیف وورغو واریانتلاری ایله تلفوظ ائتمه‌سی در حال دیقتی جلب ائدیر.

اونوتماق اولماز کی، وورغونون، سوزون جومله‌نین هاراسیندا قویولماسینین پرینسیپیال اهمیتی واردیر و بو، اکران نیطقی‌نین پرینسیپیال جهت‌لریندن حساب اولونور. بووادا هم آذربایجان تورکجه‌سینین اؤز سوزلریننده، هم آلینما سوزلرده (داها چوخ اجتماعی ـ سیاسی تئرمینلر)، هم خوصوصی ایسیم‌لرده (جوغرافی آدلار، شخص آدلاری) وورغونون ایشله‌دیلمه‌سینه هم ده منطیقی وورغونون دوزگون مؤعین‌لشدیریلمه‌سینه خوصوصی دیقت یئتیرمک لازیم‌گلیر.

اکران نیطقینده وورغونون اوزللیکلری

یقین‌کی تاماشاچیلار هر هانسی وئریلیشده (خوصوصاً اینفورماسیا وئریلیشلرینده دانیشانین (خبر اوخویانین) نیطقینده سوزده بیر هئجانین باشقا هئجالارا نیسبتاً جومله‌ده ایسه بیر سوز و یا ایفادنین باشقا سوز و یا ایفادیه نیسبتاً فرقلی، بیر قدر یوکسک تون‌دا تلفوظ ائتدیینی موشاهیده ائده‌بیلمیشلر. محض بو تلفوظ مانئراسی آکوستیک منظره ـ وورغو و اینتوناسیا عونصورلری دئیلن (اوخونان) سوزلرین و جومله‌لرین موختلیف معنا آلماسینا سبب اولور. آنی سسله‌ترک اوتوب گئچن اکران نیطقینده وورغو داها چوخ معنا آیدینلیغی ایله باغلی اولدوغونا گوره اونو اساساً ایشلنمه موقعینه گوره نظردن کئچیرمک لازیم‌گلیر.

ائله بورا داجا قئید ائتمک واجب دیرکی، بعضی دیللرده وورغو ثابیت اولاراق همیشه

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

سوزون عینی هئجاسینا دوشور. بعضی دیللرده ایسه اونون دایمی ثابیت یئری اولمور. بونا گوره ده وورغو بعضی سوزلرده بیرینجی هئجایا، بعضی سوزلرده ایکینجی هئجایا و بعضی‌لرینده ایسه اوچونجو و س. هئجایا دوشور. دیلیمیزده وورغونون یئری ثابیت اولوب، عادتاً سوزون و یا سوز ـ فورمانین سونونجو هئجاسی اوزرینه دوشور. البته نیطقیمیزده سربست وورغو حادیثه‌سی ده موجوددور.

تورکجه‌میزین اکلملی (aqqlyutinativ) قورولوشو دیل اولماسی ایله باغلی ثابیت وورغونون اؤزونه مخصوص بعضی اوزئیکلری واردیر. آن باشلیجا اوزللیگی او دورکی، بورا دا سوزلر شکیلچی قبول ائتدیکجه موافیق اولاراق وورغودا سوزون سونونا دوغرو گئدیر. بو اولای اونو تصدیق ائدیرکی، دیلیمیزده وورغو سوزون و یا سوز ـ فورمانین سونونجو هئجاسینا دوشدویوندن او، اصلینده حرکت ده‌دیر. متحریک‌دیر و کئچیجی‌دیر. فرانسیز دیلی کیمی فئلئکتیو دیللرده کی ثابت وورغونون غیری ـ موتحریک لیییندن فرقلی اولاراق، دایم حـرکت ده اولمـاق آذربـایجان دیلی وورغـوسونون مـورفونولوژی سویه‌ده اساس خوصوصیتی‌دیر. لاکین بعضاً وورغونون سوز کوکوندن شکیلچیه کئچمه دیگی حاللار دا اولورکی، بونلار اکران نیطق‌ینده او قدر ده حیس اولونان فـادلار (آسیب) یارادمیر.

دیلیمیزده هئج ترکیبینه گوره موختلیف اولچولرده اولان دینامیک وورغـو دا اوزونـو گوستریر. شیفاهی نیطق‌ین باشقا ساحه‌لرینده اؤلجه‌ده تئلویزیون دا و رادیـو نـیطق‌ینده موشاهیده اولونان "فاکتلار گوستریرکی، آذربایجان تـورکجه‌سنین سـوز ـ فـورمالارینـدا (سوزون شکیلچی قبول ائتمیش فـورمالاریندا) سـوز و قـوشما بـیرلشمه‌لرینده، مـورکب سوزلرده، موختلیف تعینی سوز بیرلشمه‌لرینده گوج درجه‌سینه گوره دینامیک وورغـونون ایکی نووعو موشاهیده ائدیلیر: ۱) باش (اساس و یـاخود بـیرینجی درجـه‌لی) وورغـو و ۲) کومه کچی (علاوه و یاخود ایکینجی درجه‌لی) وورغو. دیلچیلیک ادبیاتیندا بو وورغو نووعلری داها چوخ اساس و ایکینجی درجه‌لی وورغو تـرمینلری ایـله قـئید ائـدیلیر"(۴) بونلارین همچنین دیلیمیزده‌کی مورکب سوزلرین بیر وورغو ایله دئییلمه‌سینین ایسه گئنیش شرحه احتیاجی یوخدور. آمما دیلیمیزده‌کی سربست وورغونو سوزلر اوزه‌رینده ده دایانماق لازیم‌گلیر. چونکی اکران نیطق‌ینده وورغونون ثابئلییندن دانیشساق دا، وورغوسو موختلیف

هئجالارا دوشن سوز و ایفاده‌لره ده تئز ـ تئز راست گلیریک. بو معنادا آذربایجان تورکجه‌سی ثابیت وورغولو اولدوقدا باشقا دیللردن فرقله‌نیر. اوناگوره ده تورکجه‌میزده وورغونون یئری اساساً سونونجو هئجادیر فیکیرینی موباحیثه دوغورمویان تئزیس کیمی یالنیز اساس لوغت فوندوموزا عاید سوزلره شامیل ائتمک اولار.

لاکین دیلیمیزده سربست وورغولو سوزلرین گئتدیکجه آرتماسی بو مسئله‌یه ده دیقت یئتیرمه‌یی ده طلب ائدیر.

سربست وورغونون اؤزونو بوروزه وئردیگی حاللار هم اؤز سوزلریمیزده، هم ده عرب و فارس، هابئله روس و آوروپا دیللریندن دیلیمیزه گئچن آلینما سوزلر ده موشاهیده اولونور. خالص آذربایجان تورکجه سوزلرینده سربست وورغو ایکی هئجالی سوزلرین بیرینجی هئجاسیندا اولور:

ye´nə, ya´Lnız, Dü´nən, a´ncaq, San´ki

پروفسور آخوندوف گوستریلن سوزلرین اکثریتینده وورغونون دیلیمیزین فونوتیک خــــوصوصیت‌نین عکـــــینه اولاراق بــــیرینجی هــــئجایا دوشـــمه‌سینی اونــلارین سوزفرقلندیریجیلیک وظیفه‌سی ایله شرح ائدیر. بئله‌کی، yenə سوزو مستثنی اولماقلا یئرده قالانلاردا وورغو ایکینجی هئجا دا دئیله بیلر. لاکین بو زامان سوزون قراماتیک و لئکسیک معناسی ده‌ییشلیر. مثلاً، آنجاق سوزونو آنماق فعلیندن عمله گلن فعلین باغلاما، یالنیز سوزونو تنها معناسیندا اولان صفت، وورغوسون هئجایا دوشور، گئنیش معنادا، سربست وروغو آذربایجان تورکجه‌سینه باشقا دیللردن (روس، آوروپا، عرب، فارس، آنادولو تورکجه‌سی و س) کئچن و نیطق میزده او جومله‌دن تئلویزیون، رادیو وئریلیشلرینده ایشله‌دیلن آلینما سوزلره عایددیر. بیر قدر سونرا بو سوزلرین وورغوسو ایله باغلی داها اطرافلی صوحبت آچاجاغیق.

اکران نیطق‌ینده وورغونون اوزلیکلریندن دانیشارکن منطیقی وورغو حادیثه‌سیندن موطلق بحث ائتمک لازیم‌دیر. چونکی تئلویزیون دا ایستر اینفورماسیا اوخونوش زامانی، ایستر ده عادی دیالوق‌نیطق‌ینده منطیقی وورغونون دوزگون دئیلمه‌سی آجیناجاقلی منظره یارادیر. بئله حاللار، ایلک نوبه‌ده جومله‌تین (اینفورماسیانین) منطیقی وورغو پرئدیمئه‌تینی دقیق

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

مؤعین‌لشمه‌سینه جیدی مانع اولور، دانیشیغین مقصد و موناسیبتینه گوره مؤعین اولونان وورغو نووعودور.

دیلچیلیک ادبیاتیندا گوستریلدیگی کیمی، ایفاده ترکیبین دکی سوزلردن بیرینین معناسینی قووتلندیرمک، اونو نظره چاپدیرماق مقصدیله اوجادان(۵) داها گوجلو دئمک دینامیک وورغو ایله سویله‌نمه‌سینه منطیقی وورغو دئییلیر. دئمه‌لی، منطیقی وورغو اودورکی، جومله‌ده موختلیف سوز بیرلشمه‌لرینده مؤعین سوزلر، یاخود سوز قوروپو طبیعتینه گوره اولماسا دا وضعیتینه گوره موختلیف وورغو اوزللیکلری کسب ائدیر. آذربایجان تورکجه‌سینده منطیقی وورغو، عادتاً خبرین یانیندا ایشلنمیش جومله عوضونون اوزه‌رینه دوشور. فیکری تلویزیون نیطق‌ینده هئچ ده همیشه اؤزونو دوغرولتمور. حتا تجروبه‌لی آپاریجیلار بئله بو حقیقتی درک ائتمه‌مه‌سی جومله‌ده اساس خبر یوکو اولان سوزو و یا سوز قروپونو دوزگون مؤعین ائدیب دقیق قابارتماماسی بوتولوک ده وئریلن اینفورماسیادا ماهیتین تحریف اولونماسینا گتیریب چیخاردیر. مثلاً، اینستیتودا‌کی "Ayes aerobika" کولوبو یئنی‌دن فعالییته باشلامیشدیر - جومله‌سینده منطیقی‌وورغو خبرین یانیندا‌کی فعالییته سوزون دئییل، «یئنی‌دن» سوزونون اوزه‌رینه دوشمه‌لی‌دیر. دئمه‌لی اکران دا دانیشان کومونیکاتورون مقصدیندن آسیلی اولاراق منطیقی وورغو جومله‌ده موختلیف سوز و یا سوز قروپلارینین اوزه‌رینه دوشه‌بیلر. اورنک: - بو گون ائرمنستان آذربایجانلا سرحد رایونلارینا (بولگه) چوخلو قوشون و تکنیکی لوازمات توپلامیشدیر (یعنی اولای دونن یوخ بوگون باش وئریب).

- بوگون ائرمنستان آذربایجانلا سرحد بولگه‌لرینه چوخلو قوشون و تکنیکی لوازم توپلامیشدیر (یعنی بو حرکتی بیر باشقا دوولت یوخ، محض ائرمنستان ائتمیشدیر.

-بوگون ائرمنستان آذربایجانلا سرحد رایونلارینا چوخلو قوشون و تکنیکا توپلامیشدیر (مقصد مکانی وورغولاماقدیر، یعنی قوشون و تئخنیکا باشقا یئره یوخ محض آذربایجانلا سرحد بولگه‌لرینه توپلانمیشدیر.

- بو گون ائرمنستان آذربایجانلا سرحد بولگه‌لرینه خیلی قوشون و تئخنیکا توپلامیشدیر (یعنی اوت تایاسی، یاخود آلما واگونو یوخ، محض قوشون و تئخنیکا توپلامیشدیر).

بو جومله‌ده اینفورماسییانین عمومی روحوندان، مغزیندن و مقصددن آسیلی اولاراق منطیقی وورغو آیریلاراق "آذربایجانلا"، "چوخلوقوشون"، "تشخیکا" و "توپلامیشدیر" سوزلرینین اوزه‌رینه ده دوشه بیلر. لاکین بیر خبر و حادیثه داشیجیسی کیمی اکران نیطقینده منطیقی وورغو بو جومله‌ده مضمونو عکس ائتدیرن اوپتیمال واریانت کیمی اساس سوییکتی، یعنی "سرحده قوشون و تشخیکا توپلانماسی" فاکتینی احاطه ائتمه‌لی‌دیر. بورادا آیری ـ آیری سوزلرین دئییل، بیر معنا بیلدیرن سوز قروپونون اوزه‌رینه دوشن وورغو تشکیل ائدیجی فونکسیا یئرینه یئتیریر. بئله ریتمیک قروپلاردا اوزه‌رینه وورغو دوشن سؤز و یا سوزلر قروپو جومله‌ده اساس فیکرین، ماهیتینین داشیجیسینا چئوریلیر.

آذربایجان تورکجه‌سینده منطیقی وورغونون نیسبتاً سربست ایشله‌نمه‌سینین اوبیکتیو حاللاری دا واردیر. دمیرچی‌زاده اونلاری بئله مؤعین‌لشدیرمیشدیر: آذربایجان تورکجه‌سینده منطیقی وورغو باشلیجا اولاراق آشاغیداکی، حاللاردا ایشله‌نیر: a) تعین و تعریف لرده، b) بعضی آرا سوزلرده و محدودلاشدیریلمالاردا موقایسه زامانی، V) بیر ـ بیریتی قووتلندیرن تاماملایان و یا بیر ـ بیری ایله قارشیلاشان قوشا سوزلرده.

بویوک بیلگینین بو تصنیفاتی، فیکریمیزجه داها چوخ ادبی ـ بدیعی موضوعلاردا تلویزیون تاماشاچیلاریندا ایشله‌نن دیالوقلارا عایددیر.

آلینما سوزلرین وورغوسو

حله ۴ـ جو یوزایل ده آدلیم فیلولوق Diomed نیطق ده وورغونون اهمیتینی یوکسک ده‌یرلندیره‌رک اونو "نیطقین روحو" آدلاندیریردی. هر هانسی اوستاد ناطیقین معنا و ائموسیونال جهت‌دن تأثیرلی نیطقی‌نین بزه‌ییی اولان وورغو سورونلارینا اوزون مودت دیلچیلیک بیلیمینین آز اویره‌نیلمیش ساحه‌سی کیمی باخمیشلار. هر هانسی دیلین اؤز سوزلری ایله یاناشی، باشقا دیللردن آلینمیش سوزلر ده لینقویستلر اوچون وورغو چتینلیکلری یاراتمیشدیر. بو معنا دا آلینما سوزلرین دوزگون تلفوظو و وورغوسو ایله باغلی دیلین او، جومله‌دن اکران نیطقی‌نین چوخ سایلی سورونلاری واردیر. نیطق کولتورو و تلفوظو

نورمالارینا ضد اولان بو سورونلارین یاراتدیغی تیپیک نوقصانلارین تئلویزیا اکرانیندان چوخمیلیونلو تاماشاچییا یاییلماسی حتا آن یاخشی چیخیشین، آن گوزه‌ل نیطقین، آن مشهور وئریلیشین بئله تأثیر گوجونو آزالدیر. آلینما سوزلرین معناسینا گوره یئرینده ایشله‌دیلمه‌سیندن، لئکسیک اوسلوبی مقاملاردان توتموش، وورغوسونون دقیق دئیلمه‌سینه قدر موهوم دیل پروسئس‌لرینی احاطه ائدن بو نوقصانلار بیز تئلویزیا وئریلیشلرینده آیری - آیری دیکتور (گوینده)، آپاریجی و وئریلیش ایشتراکچیلارینینین نیطق‌ینده تئز - تئز راستلاشیریق، وئریلیشلرین اکثریتی پوبلیسیستیک کاراکتر داشیدیغینا ایجتیماعی ماهییت کسب ائدن سوز عوضولرینده قورولدوغونا گوره بو نوقصانلار دیقتی اوقدر جلب ائدیر و تاماشاچی داکسکین رئاکسییا (عکس‌العمل) یارادیر. بو نوقصانلارین تئلویزیا نیطق‌ینده اوزونه یئر تاپماسینی ایسه داها چوخ اِفیره چیخماق شرایطنین مورکب‌لیگی (تعلسکنلیک، جانلی افیر، سوزون وورغوسونو دقیقلشدیرمک ایمکانینین محدودلوغو، تجروبه‌سیزلیک و س) ایله ایضاح ائتمک اولار.

طبیعی‌کی، لوغت ترکیبی‌نده باشقاجا لئکسیک طبقه بو و یا دیگر دیلین اؤز سوزلری‌دیر. بوطبقه‌نین اساس علامت‌لری اونو عصرلربویو یاشاماسی، ثابت‌لیگی، خلقلیگی و لوغت ترکیبی‌نین اینکشافی اوچون بازا اولماسی‌دیر. آذربایجان تورکجه‌سنین لوغت ترکیبنین اساسینی دا اونون اؤز سوزلری تشکیل ائدیر. تئلویزیون و رادیو وئریلیشلریندن ایسترمتنلرین حاضیرلانماسیندا، ایسترسه ده پروقراملار اوچون توتوملو آدلارین سئچیلمه‌سینده بو پرینسیپ اساس گوتورولور.

دیله قبول اولونان سوز مؤعین اورفوقرافیک و اورفواِپیک سوزگه‌جدن گئچیر. تورکجه‌میز بو سوزلری یازی، تلفوظ و وورغو خوصوصیت‌لرینه اویغونلاشدیرماغا چالیشیر طبیعی‌کی، باشقا دیللردن سوز قبول ائتدیکده چوخ زامان اونلاری ثابیت وورغولو سوزلره چئویریر. اورنک: Si´nə - Sinə (سی، نه - سنه)، ظلم - ظولوم و س. دیل ده بو سوزلر هم ثابیت، هم ده اصلینه اویغون سربست وورغولو سوزلر کیمی ده ایشله‌نیر.

دئمه‌لی تورکجه‌میزین اوز طلب‌ینه اویغون اولان ثابیت وورغو قانونا اویغونلوغو، هم ده آرا - سیرا اؤزونو گوسترن خوصوصاً بیر سیرا کلمه سوزلره خاص اولان وورغو ثابت‌لیگی

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

واردی.

منبع دیلله، واسیطه‌چی (سوز قبول ائدن) دیلین وورغو نورمالاری آراسینداکی فرق دیله قبول ائدیلمیش سوزون موختلیف واریانتلاردا تلفوظ ائدیلمه‌سینی شرطلندیریر. بعضاً سوز منبع ده اولدوغو کیمی نورمالارینی قبول ائدیر.

خالقین و دیلین تاریخی ایله باغلی آذربایجان تورکجه‌سینده یوز ایللر بویو عرب ـ فارس سوزلری داها چوخ ایشله‌نمیش و اونلار آرتیق دیل ده وطنداشلیق حوقوقی قازانمیشدیر. دیلیمیزین لوغت ترکیبینه داخیل اولان مؤعین عرب ـ فارس منشألی سوزلرین تلفوظوندن بحث ائدن گورکملی دیلچی موختار حسین‌زاده گوستریرکی، بو سوزلرده a, e, i, u صایتلری بعضاً سوزون اولینده، بعضاً اورتاسیندا اوزون تلفوظ اولونور.

اورنک: عالیم، عاریف، آسوده، لابد (Labüd) عدالت و س. صایتلرین موختلیف حاللاردا اوزانماسی و اوزانان صایتلرله قیسا صایتلرین سسله‌شمه‌سی دانیشیق دیلینه مؤعین تونیک کیفیت وئرمیش اولورکی، بودا چوخ حال دا یئنی وورغو کیفیتلری دوغورا بیلیر. و بئله بیر قانون نظره چارپیر: اگر سوزده بیر اوزانان و بیر تئچه قیسا صایت ایشتراک ائدیرسه؛ وورغودا همین اوزانان صایتین اوزرینه دوشور. (asan, Belə, Güya, Sankı)

عرب، فارس منشألی سوزلرده نیسبی وورغو ثابیت‌لیگی اؤزونو گوسترسه ده روس دیلینده و آوروپادان آلینما سوزلرینده غیر مؤعین‌دیر. قوزئی آذربایجان‌دا روس دیلی و اونون تأثیری ایله دیلیمیزده یارانمیش بیر سیرا اومونیم‌لرین (Omonim) تلفوظو، وورغوسو زامانی دا اوزنو گوستریر. اصلینده ایسیم و نیسبی صیفت شکیلینده اولان بو سوزلر دیلیمیزده فورماجا قطیعاً فرقه‌لنمیر. (Akademík) روسجادا عینی‌دیر.

وئریلیش‌لر اؤزه‌رینده آپاریلان موشاهیده‌لر گوستریرکی، هر هانسی بیر سوزده وورغونون وردیش اولونان هئجادان سوروشدورولوب دییش‌یریلمه‌سی رادیو و تلویزیونین پراکتیکاسیندا آغریلی پروسس‌دیر. چونکی بو بیرطرفدن آپاریجی و دیکتورلاردان (سونوجو) پسیکولوژی جهت‌دن مؤعین حاضیرلیق طلب ائدیر. دیگر طرفدن سوزون ایفاده‌سنین یئنی وورغو ایله دئیلمه‌سی در حال تاماشاچی و دینله‌یجی‌لرین دیقتینی جلب‌ائدیر. چونکی سوال و آنلاشیلمازلیق دوغورور. داها دوغروسو اکران تلفوظو اوچون

ســوزلوک حــاضیرلانمالی‌دیر و آشاغیداکی بـعضی سـوزلرین مـؤعین وورغـوسونو گوستریریک:

- ədviyyə´ , əksəriyə´t , epide´mik ....
- za´dogan , za´hiri , zobu´n , zi´ra ...
- La ´qeyd , Ləvazi ´mat , Layihə´ ...
- Xama´ , Xristia ´n , Xahi´ş ...

نظردن کئچیردیینیز بو سوزلر چوخو آلینما (روس، آوروپا، عرب، فارس) سوزلری دیر. اونلارین تلفوظو زامانی وورغو یانلیشلیغی باش وئریر. دئمه‌لی سوزلرین وورغوسونا عاید قایدالارین منیمسه‌نیلمه‌سنین چتینلیگی تکجه اونون موختلیف هئجالارا دوشمه‌سی ایله یوخ هم ده دایمی حرکت ده اولماسی ایله ایلگیلی دیر. حتا بعضاً سوزون موختلیف قراماتیک فورمالارا دوشمه‌سی سببیندن ده وورغو چوخ واخت بیر هئجادان باشقا هئجایا کئچیر. آنجاق آپاریجیلار طرفیندن وورغولارین دوز قولانیلماسی چوخ اؤنم داشیر.

سوزلرین دقیق و دوزگون دئیلمه‌سیندن دانیشارکن تاماشیچیلارین چوخ گیلئی‌لنه‌بگی بیر مسئله اوزه‌رینده دایانماق لازیم گلیر. یعنی صوحبت آلینما سوزلرله (داها چوخ سـیاسی، بیلیمــل ـ تکنیک تئرمینلر) یاناشی جوغرافی آدلارین هـر هـانسی خـاریجی اؤلکـه‌لرین دوولت، سیاست، عـلم و مـدنییت خـادیملرینین ـ ایـدمانچیلارینین آدلارینین دوزگـون دئیلمه‌سیندن گئدیر. اکران و رادیو سیستمینده چالیشان هـر کس گـوزه‌ل بـیلیرکی، بـعضاً مــیکروفون مــووضوعلارینین خــوصوصاً اوپــراتیو خـبرلری، تـه‌له‌سیک دار زامـان چــرچیوه‌سینده حـاضرلایب افـیره وئـرمک لازیـم گـلیر و هـئچ ده هـمیشه مـووافـیق رئداکسیالاردان و همکارلاردان لازیمی مصلحتلری آلماق مومکون دئییل. لازیم‌دیرکی بوردا خبر اوخویان شخص دونیا خالقلارینین دیللریندن هـئچ اولمـاسا اسـاس سـوزلرین وورغولارینی بیلسین، ایندی ایسه خارجی آدلارین نـئجه وورغـولانماسی بـاره‌ده بـعضی دیللردن نمونه گتیریریک:

۱ـ انگلیس دیلینده، وورغو هـمیشه سـوزون اوولیـنه دوشـور، اورنک: Çö´rcill، ا ـ دینبورگ، لو ـ ندون، سا ـ ندی تا ـ یمس و س. آنجاق دیلیمیزه اویـغونلاشمیش آدلاردا

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

واردیر: واشینگتون، لیوئرپو -ل و س.

۲- روس و اوکراین دیللریندە وورغو سربست دیر و او عادتاً سوزون اوولینه و اورتاسینا دوشور. اورنک: No´vqorod (کریسمس) Le´rmotov و س.

۳- ماجار دیلی‌ندە Pre´şov, Nc´mzet, Se´qed, ya´noş (بوداپست)

۴- ژاپون، ایتالیا، اسپانیا، پورتاقال، رومان و گورجو دیللریندە دە وورغو چوخ واخت سوزون سونونجو هئجاسیندان اوول‌کینه دوشور.

۵- آلمان دیلیندە وورغو سوزون کوکونه قویولور، نادیر حاللاردا ایسه او آخیرا و شکیلچینین اوزەرینه دوشور. Dre´zden, He´lmut و س.

۶- عرب دیلی‌ندە وورغو دەییشگندیر، سوزون اورتاسینا، آخیرینا و سونونجو هئجادان اوولە دوشور. مثلاً Ta´rix, Hüse´yn, Kərbəla´ و س.

۷- فارس دیلی‌ندە ایسه وورغو عادتاً سوزون آخیرینا و نادیر حاللاردا سونونجو هئجادان اوولە دوشور: Məşhə´d, Xomeyni´, Tehra´n

حاضیردا چئشیدلی یابانجی دیللردن آلینما خوصوصی ایسیملرین تلفوظوندە تدریجاً آذربایجان دیلینین وورغو نورماللارینا اویغونلاشدیریلماسی مئیل اؤزونو گوستریر. آنجاق اکران و اکران دا چیخیش هر بیر اولوسون اؤز نجیب دیل ایفادەسینی قوروماليدیر.

دوردونجو بولوم

اکران نیطقی‌نین اینتوناسییا اوزلیک‌لری

تئلویزیون اکرانیندا مسله‌نن نیطق یازیلی نیطق‌دن فرقلی اولاراق آن چئشیدلی ائموسیونال و اکسپرسیو حاللاری ایفاده ائتمک ایمکانینا مالیک‌دیر. هر هانسی فیکیرین ایفاده ائدیلمه‌سی هر هانسی اینفورماسییانین چاتدیریلماسی آنیندا دیکتور (سونان) یاخود آپاریجی نیطقی‌نین عمومی آهنگینی یارادان فوق‌الخطی فونوتیک واحیدلرینه موراجیعت ائدیر. یعنی معنانین دقیق و دولغون ایفاده‌سی اوچون وورغو، ریتم، تئمپ، پائوزا، تئمبر و س. کیمی مسله باغلی اولان پروکودیک عونصورلر دانیشانین کارینا گلیر. همین عونصورلر کومپلکس شکیل ده موختلیف سینتاکتیک معناء کاتئقوریا و ائموسیونال موناسیبت ایفاده ائدیر. اینتوناسییا آدلانان بو فونو ـ قراماتیک واسیطه اکران نیطقی‌نین گئرچکله‌شمه‌سینده موهوم رول اوینایر. اینتوناسییاسیز اکران نیطقی مووجود دئیل‌دیر.

اکران نیطقی و اینتوناسییا

سسلی شیفاهی دانیشیغین موهوم علامتی اولان اینتوناسییا اکراندان و افیردن سسله‌نن آئودی ویزوآل نیطقین ده آیریلماز علامتی کیمی چیخیش ائدیر. ماوی اکران دا سیر ائتدیمیز وئریلیشین موضوعسو نه‌قدر ایشلک اولسا دا، بعضاً وئریلیشلرین اوغورونو آیدین، سیلیس اوبرازلی نیطق مؤعین ائدیر. البته بو مسئله ده اینتوناسییا اؤزونو ایکی فورمادا گوستریر:

a) ژست و میمیکالارلا موشایعت اولونان ویزوآل (اینتوناسییا؛

b) تصویرلی موشایعت اولونان و کادر آرخاسی متن ده اؤزه چیخان غیری ـ ویزوآل اینتوناسییا؛

تئلویزیون وئریلیشلرینده، خصوصاً اینفورماسیا بوراخیلیش‌لاریندا و ایجتماعی ـ سیاسی پروقراملاردا پوبلوسیستیک سجیه داشییان ماتئریال‌لاردا اینتوناسییا تکجه نیطق

سیستمینی تشکیل ائدن واسیطه کیمی چیخیش ائتمیر، او هم ده جوملەنین کومونیکاتیو معناسینا، اونون ائموسیونال ـ اکسپرسیو چالارلارینین دولغونلاشماسینا تأثیر گوستریر. جدی حاللاردا اکران دان سسلەنن هر هانسی سوزون، جوملەنین معناسی بویوک اهمیت (خصوصاً پسیخولوژی و سیاسی جهت دن) داشیدیغی اوچون تاماشاچی اینتوناسییایا و اونون ترکیب حیصەلرینه (وورغویا، تئمبره، پائوزیایا) خوصوصی ایله حساس ایلگی گوستریر. اکران دا هم فیزیکی و هم ده یئرینه دوزگون یئتیریلدیینه گوره دیقتی جلب ائدیر. عوموميتله شیفاهی نیطق اوزو نیطق اورقانلارینین حرکتلی تلفوظ اولونور واشیتمه یولو ایله منیمسەنیلیر. شیفاهی نیطقی حیاتا کئچیرن تلفوظ فعالیتی ایسه دانیشانین ائموسیونال و ایرادی ایمپولسلارینی غیر اختیاری عکس ائتدیرن فیزکی تظاهورلرله سیخ باغلی‌دیر[١]. بو تلفوظلر ایسه هر هانسی جوملەنین و سوز قروپونون تلفوظو زامانی ائشیدیلن و قاورانیلان مقاملاردا اوزه‌چیخیر. یعنی اینتوناسیانین فیزیکی خوصوصیت‌لری دئدیکده، بعضی سس تونونون سسلنمه مودتی‌نی و اینتنسیولیینی، همچنین عوموميی سس آخینینین انرژیسینی نظرده توتوروق بوناگوره ده عالیملر اینتوناسیانین اساس و ایلکین فیزیکی اوزللیکلریندن دانیشارکن اساس تونداکی رقصلرین تئزلیینی اونلارین قووەسینی تلفوظونو عوموميی انرژیسینی و بونلارا صرف اولونان زامان واحیدینی اؤن پلانا چکیرلر[٢]. علاوه فیزیکی اوزللیک کیمی ایسه عوموميی تئزلیک، قوه، زامان دیاپازونلاری و اینتروالارین آدی چکیلیر[٣]. بوتون بونلار ایسه بوتوولوکده اینتوناسیانین عوموميی سعجیه‌سینی مؤعین‌لشدیریر.

اکران دا سسلەنن نیطق و اونون اینتوناسیاسی بیر طرفدن سیتواسیا (Sitoasia) ایله باغلی دیرسا دیگر یاندان او بلاواسیطه دانیشانین روح دورومو ایله ایلگی‌لی‌دیر. اکران قارشیسیندا ایلشمیش تاماشاچی نیطق آخینینین کمیت و کیفیت گوستریجیلرینی تئمپ، گوج، گرگینلیک، تئمبر، اینتروالارین اولچوسونو و س. کیمی عامیلرین واریاسییالارینی، فونوتیک، اوسلوبلارین رنگارنگەلیک درجەسینی داخیلی وضعیتین ایفاده واسیطەسی کیمی قیمت‌لندیریر.

ادبی دیل‌ده قراماتیک قایدالارکیمی اینتوناسیا دا هامی اوچون واحید اولمالی‌دیر. بعضاً سوزلری، اینتوناسیا دا تلفوظ ائدن جوملەلری دوزگون قوران آدامین اینتوناسیاسیندا،

تأسف کی، مؤعین شیوه، دیالکت خوصوصیت‌لری قالیر. بو نه‌مه، ایلک نوبه‌ده، اؤزونو اینتوناسییا دا بوروزه وئریر. بعضاً محض اینتوناسییاسینا گوره دانیشانین شکیلی یاخود تبریزلی اولدوغو بیلینیر. آنجاق اولا بیلرکی، همین شخص یازی‌سیندا شیوه علامتینه یول وئرمه‌سین. دئمه‌لی یازیدان فرقلی اولاراق شیفاهی نیطق‌ده، او جومله‌دن اکران دانیشیغیندا فیکیری ایفاده ائدن موضوعونون خوصوصی اهمیتی وار. مثلاً کیتابی اوخویارکن بیز ایفاده واسیطه‌سی کیمی چاپ اولونموش شیریفتی قاورامیریق. ائله بو کیمی سسلرده واردیر. خطین نووعلری کیمی سسلر نووعلری ده واردیر. نه گوزه‌ل کی، اکران دا سسله‌تن سس قاورانیلان سس اولسون.

یازیلی نیطق‌دن فرقلی اولاراق، شیفاهی نیطق ده، ادبی تلفوظ ده اینتوناسییانین آپاریجی رولو محض بو عامیل - اینتوناسییانین سوزون سس اورتوویونه چئویریلمه‌سی مؤعین‌لشدیریر. تئلویزیون اکران‌نیندا سسله‌تن موختلیف مضمونلو نیطق‌ین معناسینی آنلاماق اوچون ایکی نووع سس واسیطه‌سی طلب اولونور. a) سوزو یارادان مجموعه‌لر b) اینتوناسییا، اگر سوزون سس اورتویو نیطقین داخلی مضمونونا، معناسینا اویغون اولاراق مؤعین معنالاری بیرلشدیرمک اوچون (داغ - باغ، کور - گور، چای - زای) ایشله دیلیرسه، اینتوناسییا اساس سوز ترکیبی اوچون بیر نووع سس علاوه‌سینه چئویریلیر.

و علاوه ده جومله سویه‌سینده مؤعین مضمونو و معنانین ایفاده واسیطه‌سی کیمی چیخیش ائدیر. محض بو خوصوصیت‌لرینه گوره اینتوناسییا بوتون دیللرده و سسلی نیطقه اساسلانان بوتون کوتلوی اینفورماسیا واسیطه‌لرینده (تئلویزیون، رادیو، سینما) معنا ایفاده ائدن اونیورسال universal واسیطه حساب اولونور. او، تئلویزیون و سینما اکرانیندا سوزون خاص اولان ایکی جهت‌له باغلیلیغینی ایفاده ائدیر: نیطقین ایرادی ائموسیونال و اونون منطیقی - عقلی جهتی ایله اینتوناسییانین اینسانین روانی - فیزیولوژی طبیعت‌یندن آسیلی اولان ائموسیونال جهتی باره ده اول ده دانیشدیق لاکین علاوه ائتمک لازیم دیرکی، اینسانین یاشادیغی حیس و دویغولارین موافیق نیطق طرزی و اینتوناسییا ایله ایفاده اولونماسی چوخ واجب دیر. بونون اوچون ایفاده‌لرین دوزگون سئچیلمه‌سی، ائموسییالاری دوغوران شرایطین اوبرازلی تصویری، سوزلرین اوزه‌ل طرز ده تلفوظو، میمیکانین، پانتومیمیکانین

نیطقین مضمونو آهنگینه اویغون گلمه‌سی واجب‌دیر. بورادا اینتوناسیا، دانیشیق سرعتی، وورغونون یئرینده ایشله‌دیلمه‌سی، سوزلر آراسینداکی، پائوزانین آرتیق ـ اسکیک‌لیی ده خوصوصی رول اوینابیر[۴]. او دورکی، حتی باشقا دیللرده ده نیطقین مضمونونو آنجاق اینتوناسیایا اساساً دویماق اولار. حقیقتاً ده، دیل ده اَن چوخ آنلاشیلان سوزون اؤزو یوخ اونون تونو، وورغوسو سوزلرین مؤعین قیسمینین ایفاده ائدیلدیگی تئمپ کسه‌سی، سوزلرین آرخاسیندا گیزله‌نن موسیقی، او موسیقی‌نین آرخاسیندا گیزله‌نن احتراص، او احتراصین آرخاسینداکی شخصیت، بیر سوزله، یازیبا آلینا بیلمه‌ین کیفیت‌لرین مجموعسودور.

منطیقی جهت ایسه بو دورکی، اینتوناسیا هر بیر کانکرت دیلین فونوتیک و خوصوصاً قراماتیک اوزللیکلری ایله علاقه داریر، اونا گوره ده او موختلیف سیتواسیالاردا (Situasialarda) موختلیف شکیل ده تظاهور ائدیر. بو جهتینه گوره بیر چوخ تانینمیش دیلچی عالیملر اینتوناسیایا محض فونوتیک حادیثه کیمی، جومله کومپونئنتی کیمی یاخمیشلار.

نت (نوت) ایشاره‌لری واسیطه‌سی ایله تجسوم اولونان اینتوناسیانین مودئلشدیریلمه‌سینین ترکیب ضرورتی و ایمکانلارینی تورکجه‌میزده قراماتیک اینتوناسیا ایله یاناشی گوره بیلیریک[۵].

دیلچیلیک باخیمیندان اینتوناسیا دیل واسیطه‌لری سیستمینه داخیل اولان قراماتیک واسیطه‌دیر. او بوتون دیللرده معنا ایفاده ائدن اونیورسال واسیطه کیمی اکران نیطق‌یینده ده منطیقی واکسپرسیو مضمون داشییر.

اکران نیطقی اوزه‌رینده موشاهیده‌لر گوستریرکی بورادا اینتوناسیانین آن واجب و ماراقلی جهتی اونون، نیطقین آن چئویک ائلمنتی اولماسی دیر. حاضیردا اکران نیطقی ایله باغلی اینتوناسیا حاققیندا چاغداش تصوورون اساسینی اونون کومونیکاتیو طبیعتی، قارشیلیقلی ایلگینی‌ین جانلی سوزه‌جی اولماسی حاققیندا فیکیر تشکیل ائدیر.

محض نیطق فعالییتی، نیطق حرکتی نیطق اینتوناسیاسینی و اونون سونوسوز چئشیدلیلیگینی مؤعین‌لشدیریر. چونکی نیطق شرایطیند نه قدر یاناشما اصولو وارسا دیل‌ده ده بیر او قدر اینتوناسیا نووعو، یاریم نووع تیپی و واریانتی واردیر[۶].

اینتوناسییا جوملە قورلوشونون دوزگونلویونو تأمین ائدیر. جوملەلرین منطیقی وورغوسونو، سادە و مورکب اولدوغونو همچنین آرا سوزلرین مؤعینلشدیریلمەسینە ایمکان یارادیر. اکران نیطقنین رنگارنگ کومپوننتی اولان اینتوناسییا جوملەنین اساس علامتلریندن دیر. قراماتیک جهتدن جوملەنین فورمالاشماسینا خدمت ائدیر.

نیطق اینتوناسییاسیندان دانیشارکن اونون اوچ موهوم جهتینی قید ائدیرلر: ۱) اینتوناسییانی یارادان کومپوننتلر ۲) اینتوناسییانین یاراتدیغی خاصەلر، مضمون چالارلاری، ۳) اینتوناسییانین فونکسیونال اوزللیکلری.

اکران نیطقیندە اینتوناسییانین بو عونصورلردن مهارتلە ایستفادە تجروبەلی دیکتور و آپاریجیلار متن دە موختلیف نوآنسلار عکس ائتدیرن چشیدلی کیفیت، خاصە چالارلاری بیلگینلر اینتوناسییانین اساساً اوچ فونکسیاسینی گوستریرلر: a) سمانتیک، b) سینتاکتیک و v) اوسلوب. سمانتیک فونکسیا ایلکین دیر. اوزول خاراکتری داشییر، اینتوناسییانین مؤعین معنادا (دونوق) وضعیتی، نومیناتیو معناسینی نظردە توتور. سینتاکتیک و اوسلوب فونکسییالار ایسە ایلگی ایلە باغلیدیر.

بوتوولوک دە ایسە اکران نیطقیندە ـ ادبی تلفوظ دە موهوم رول اویانایان اینتوناسییانین وظیفەلرینی آشاغیداکی کیمی مؤعینلشدیرمک اولار:

a) دانیشان ایفادە ائتدیگی فیکیرە موناسیبتینی بیدیریر و ضروری اولان سوزون خوصوصی وورغو ایلە قاباردیلماسینی تأمین ائدیر.

b) جوملەنین چشیدلی حیصەلرینی بیر واحیددە بیرلشدیریر.

v) نیطق آخینین عوضولنمەسینی تشکیل ائدیر و عوضولنمە واحیدلری آراسیندا قارشیلیقلی ایلگینی بیلدیریر.

q) مودالیق بیلدیریر، یعنی نیطقی، امر و نیدا جوملەلرینی فرقلندیریر.

d) جوملەنی سینتاقم آدلانان مؤعین حیصەلرە بولور.

بو دئیلنلر اکران نیطقیندە اینتوناسییانین نە قدر ضروری و اهمیتلی واسیطە اولدوغونو ثبوت ائدیر. اینتوناسییا حاققیندا بو بیلیگلر ایسە اکران دا ادبی دیلین جیلالانماسیندا و تبلیغیندە واحید اینتوناسییانین اهمیتینی شرطلندیریر. البتە تحصیلی، پشەسی، ایجتماعی

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

مووقعی، یاشی و وظیفه‌سیندن آسیلی اولاراق، ماوی اکران دا چیخیش ائدن آدامین فردی اینتوناسیاسی اولا بیلر. لاکین واحید ادبی دیل اوچون اینتوناسییا قانونلارینا هامی عمل ائتمه‌لی‌دیر.

V.A. Boqoroditski گوستریرکی، هر دیلین اوزنه مخصوص اینتوناسییاسی اولور حتی عینی دیلین شیوه‌لری اینتوناسییایا گوره بیر ـ بیریلریندن فرقله‌نیر. او ثبوت ائدیرکی چوخمیلیونلو تاماشاچیسی اولان تلویزیون‌دا ادبی تلفوظ نورمالارینا، نیطق مدنیتی‌نین طلب‌لرینه عمل ائتمک هاوا و سو کیمی هامییا واجب‌دیر. چونکو اکران دا دوزگون دانیشماق اینسانین عمومی کولتوروندون ترکیب حیصه‌سی کیمی اؤزونو داها پارلاق نظره چارپدیریر.

سینتاقم اکران نیطقی‌نین موهوم عونصورو کیمی

یقین‌کی دیقتلی تاماشاچی اکران دا دیکتورون، آپاریجینین، یاخود هر هانسی چیخیش ائدنین دانیشارکن یاخود نیطقن اوخویارکن نفسینی نئجه تنظیم‌له‌دیینی، مؤعین سوز، یاخود سوز قروپلارینی واحید بیر وورغو ایله دئمه‌سینی بیلیر. همچنین دانیشارکن نئجه تنگ نفس اولوب، متنین معناسینی دوزگون چاتدیرا بیلمه‌ین، ایحتیاج اولمادان دایانیب پائوزا وئرن آداملاری دا اکران دا آزگورمه‌میشیق. بو وضعیت همین آداملارین اکران دا عادیجه نفس آلما قایدالارینا عمل ائتمه‌دیینی گوستریر، او هم ده دانیشیغین جومله عضولرینی ریتمه و معنایه اویغون اولاراق بوله‌ن سینتاقمدان خبرسیز اولدوغونو عکس ائتدیریر.

بس سینتاقم باش سوزله دئسک، نیطق تاکتلاری نه دئمک‌دیر و اینتوناسییانین ترکیب حیصه‌سی اولان بو عونصور تلویزیون نیطق‌ینده قیکرین، معنانین تاماشاچیا دوغرو ـ دوزگون چاتدیریلماسیندا هانسی رولو اوینابیر؟

عمومیتله، تلویزیون (اکران) نیطق‌ینده، یاخود اکران دا سس‌لندیریلمه‌سی نظرده توتولان متنین اوسلوبونوا ایفاده‌لرین حجمی، اونلارین سینتاکتیک قورولوشو بوداق جومله‌لرین راحات آنلاشیلماسی تلفوظو و سایر. عامیللر نظره آلینیر. لاکین بونلارلا یاناشی، اساس مقصد ایفاده ائدیلن فیکیری دولغون شکیل ده تاماشاچیا چاتدیرماق اولدوغوندان جومله‌لر اینتوناسییا ایله مؤعین حیصه‌لره پارچالاناراق تلفوظ ائدیلیر. سوزلر اوبیکتیو

صورت ده هئجالارلا پاراچالاندیغی کیمی، بیزیم نیطق‌یمیز داها دوغروسو اینسانلار آراسیندا اَن کیچیک ایلگی واحیدی اولان جوملەلرده مؤعین ریتمیک قروپلارا پاراچالانیر و بونا فونوتیکادا سینتاقم دئییرلر (۷).

لاکین سینتاقملار سوزلرین میکانیکی بولوجوسو دئمک دئییل‌دیر، نیطقین عوضولنمەسی اساساً تلفوظ مکانیزمی ایله باغلی اولسا دا، اونون دا قراماتیک عامیللره سویکەنن قانونا اویغونلوقلاری واردیر. دانیشیق زامانی نیطقین طبیعی سینتیقماتیک پارچالانماسی گئدیر، باشقا سوزله سینتاقملار یارانیر (۸).

سینتاقما تکجه بیری تعیین ائدن، دیگری ایسه تعمینلەنن فونکسییادا ایشلەنمیش ایکی عوضوون بیرلشمەسیندن عیبارت واحید کیمی باخماق یانلیش‌دیر.

بیلگین‌لر سینتاقمی داها چوخ سینتاکتیک حادیثه (ش بالائی، س. اوکارتسئوسکی) معنا بیتکینلی‌ینه مالیک اولان ریتمیک سوز قروپو کیمی (ل. و شرابه، و. و وینوقرادوف آ. ن قوزدیف) قبول ائدیرلر. دئمەلی سینتاقم هم فونوتیک هم ده سئمانتیک سینتاکتیک نیطق حادیثەسی کیمی آلینیب ایضاح ائدیلیر. بو باخیمدان سینتاقم جومله داخیلینده معنا و ریتمیک جهت‌دن بیرلشمیش سوزلر قروپودور. سینتاقم بیر سوزدن هئچ جور سوز بیرلشمەسیندن، سینتاکتیک ترکیب‌لردن، آنالتیک واحیدلردن بوتوو جومله‌دن عیبارت اولا بیلر. جومله‌نین مضمونو موختلیف‌لیندن آسیلی اولاراق، عینی بیر جومله موختلیف شکیل‌لرده سینتاقملارا بولونه بیلر. اورنک:

۱- یانغینین / باش وئرمه سبب‌لرینی آیدینلاشدیرماق اوچون / دوولت کومیسییاسی یارادیلمیشدیر.

۲- یانغینین باش وئرمه سبب‌لرینی / آیدینلاشدیرماق اوچون دوولت کومیسییاسی یارادیلمیشدیر.

اگر بیرینجی جومله ده سینتاقملار خوصوصو مقامی اینتوناسییا ایله وورغولامادان عادی‌جه اینفورماسییانی چاتدیرماغا خیدمت ائدیرسه ایکینجی جومله‌ده سینتاقم بولگوسو یانغینین محض «باش وئرمه سبب‌لرینی» محض آیدینلاشدیرماق اوچون و عادی یوخ، محض "دوولت کومیسییاسی" یارادیلدیغینی تاماشاچینین دیقتینه چاتدیریر.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

تلویزیون نیطقی، اکران داکی جانلی دانیشیق اولدوقجا مورکب و بیر معنالی اولمایان حاللاری بورادا اینتوناسییا اونا خاص اولان فرقلندیریجی فونکسیاسی ایله یاناشی نیطق واحیدلرینی بیرلشدیرمک خوصوصیتینه ده مالیک دیر. خوصوصاً کادر آرخاسی دیکتورمتنینده سیتاقم و تأکتلرین بیرلیگی: a) واحیدلرین آهنگ اوزره قورولماسینی b) انرژی قورولوشو و س.

۷) اونلارین تئمپه اویغون تشکیل اولونماسینی تأمین ائدیر.

باغلاییجی متن دکی، سیتاقملار متولودیک کونترولّلارین آشاغیداکی نووعلرینه مالیک اولا بیلر.

۱) آکسنت فرقلنمه وارمادان بولگو.

۲) وورغو جهت‌دن سئچیلمیش سوزون فرقلندیریلمه‌سی.

۳) وورغویا گوره سئچیلمیش بیر تئچه سوز واسیطه‌سی ایله معنانین قاباریق نظره چاتدیریلماسی.

متولودیک وورغولارین بولوشدورولمه‌سینه هم تصویر ائدیلمیش سیتواسییانین کاراکتری، هم ده اکران داکی، حاضیرلیق‌سیز ـ اسپونتون نیطق دانیشیغین یارانما پروسه‌سی تأثیر گوستره‌بیلر: سیتاقما دانیشانین شعوروندا بیر ـ بیریندن آیری اولماماق شرطی ایله و اینفورماسییا باخیمیندان عینی درجه‌ده واجیب اولان کیمی و داها آرتیق آنلاییشی، ایکی حالی اؤزونده بیرلشدیره بیلیر. نیطقی معنالاندیران اونو جانا گتیرن یالنیز اینتوناسییادیر تلفوظ دیر.

اینفورماتیو موضوعلارین اوخونوشو زامانی هر سیتاقمدان سونرا کیچیک پائوزا (فاصله) ائدیلمه‌دیر. سیتاقملارین و فاصیله‌لرین دوزگون سیرالانماسی نیطق ده شوخ بیر آهنگ و ریتم یارادیر.

تصادوفی دئییل دیرکی، بو سبب دن سیتاقملارا بعضاً ریتمیک قروپلاردا دئیلیر. عادتاً بوتوو بیر وورغو ایله دئیلن بئله ریتمیک قروپلار قراماتیک سوز بیرلشمه‌لری، فرازئولوژی واحیدلره بیر معنا وئرن نومیناتیو آدلار، بیر سیرا مورکب ایداره، تشکیلات، اولوسلار آراسی قروپلارین آدلاری خوصوصاً اصطلاحلار و س. عاید ائدیلیر.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

جومله‌دکی سینتاقملار آراسیندا منطیقی فاصیله‌لر ضروری‌دیر. فاصیله واسیطه‌سی ایله بیر نطقین ترکیبینده‌کی سوزلر بیر ـ بیری ایله علاقه‌لندیریلیر. هابئله فاصیله موختلیف تأ کیتلرین داخیلینده‌کی سوزلری بیر ـ بیریندن آییریر. دئمه‌لی نطقین خاریجی علامتی فاصیله حساب اولونور (۱۰).

سینتاقم حاقیندا بو موهوم بیلگیلره تئلویزیون دا سوزله ایشله‌ین هر بیر امکداشین، تئلویزییا ایله یارادیجیلیق ایلگیسی قوران هر بیر فردین بیه‌لنمه‌سی چوخ گره‌ک‌دیر. چونکو اکران واسیطه‌سی ایله چوخمیلیونلو تاماشاچیا چاتدیریلاجاق متنین سسلندیریلمه‌سی اوزه‌رینده ایش محض سینتاقمدان ـ جومله‌لرین خیردا حیصه‌لره بولونمه‌سیندن باشلاییر. بو بولگونون نه درجه‌ده دوزگون و منطیقی آپاریلماسی اینفورماسییانین ماهییتین تاماشاچیا نه درجه‌ده دوزگون چاتدیریلماسی ایله بیر باشا باغلی‌دیر. سینتاقم هر هانسی دئییمین سئمانتیک منطیقی و ائموسیونال چالارلارینی ایفاده ائدن اینتوناسییا ایله سیخ باغلی‌دیر. متنین آنلاشیقلی ایفاده‌سینه خیدمت ائدن بوکیچیک سوز و سوز قروپلاری اکران نیطقی‌نده ده بیر طرفدن اینتوناسییانین محصولو کیمی چیخیش ائدیر، دیگر طرفدن ایسه اونون تنظیم‌له‌ییجی سی فونکسییاسینی یئرینه یئتیریر.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

سونوج

چاغداش دونیانین اینتلکتوآل منظره‌سینی و هر هانسی جمعیتین ایجتماعی کولتورال حیاتینی یاشاییشنی تلویزیپاسیز تصور ائتمک چتین‌دیر. اولوسون میلی شوورونون یوکسک اولدوغو جمعیت‌لرده دمکراتیک ده‌یرلره اؤنم وئریلدیکجه اکرانین دا ایجتماعی حیات داکی رولو سرعتله آرتیر. تصادوفی دئییل کی، بوتون دونیا دا اینفورماسییالی جمعیت یارادیلماسی سوره‌جینین اؤنونده محض ماوی اکران گئدیر.

هر گون کئچدیکجه دونیامیزدا ماوی اکرانین رولو آرتیر و موختلیف معلومات واسیطه‌لری و تلویزیون کانالاری یارادیلیر. باخمایاراق اکرانلاردان موختلیف مووضوعلار گوستریلیب و سسله‌نه بیلیر آنجاق بونلارین هامیسی دیل واسیطه‌سی ایله دیر و اودا ادبی دیلین دوزگون ایفاده‌سیندن آسیلی‌دیر. بوناگوره نیطق معیارلاری (اولچو) واردیر: آیدین آنلاشیقلی دیل ده دانیشماق ادبی دیل نورمالارینا، واحید تلفوظ قایدالارینا عمل ائتمک تاماشاچیلاردا یوکسک نیطق مدنیتی فورمالاشدیرماق! البته هر بیر ماوی اکران کانالی بوقایدالارا عمل ائتمک‌له اؤز تاماشاچیسینا قیمت وئره‌بیلر. آنجاق بو ماوی اکران چالیشانلاری اونو تمامالی دیرلارکی اونلارا میلیونلار گوز تیکیلیب و هئچ کیمین ادبی دیلی صرف ـ نحو و اورفوقرافیک یونلرینی بیلمه‌دن دانیشماغا حاقی یوخدور.

بوگون آذربایجان ادبی تورکجه سنین نورمالارینی، نیطق کولتوروموزون پرینسیپ‌لرینی محافیظه ائدیب ساخلایان وگئنیش تبلیغ ائدن رادیو، تلویزیون، سینما موختلیف کاراکترلی وئریلشیلری ایله اؤز اوسلوبون یاراتمیش و ادبی دیلیمیزین ایشلنمه دایره‌سینی خیلی گئنیشلندیرمیشدیر. گونوموزون طلبی اساسیندا ایندی بوگون دیلیمیزین قزت دیلی، اکران دیلی و باشقا بیلیم ساحه‌لری اوزه‌رینده دانیشیریق هئچ شوبهه یوخدورکی چاغداش اکران دیلی ایفاده ایمکانلارینا و واسیطه‌لرینه گوره قزت و رادیویا گوره داها اونیورسال‌دیر.

ماوی اکران آپاریجیلاری، دیکتورلاری اؤز فیکیرلرینی آیدین و آنلاشیقلی شکیل ده اساس بیر آنادیل دیل ده و اونون ادبی فورماسیندا تاماشاچیا چاتدیرمالی‌دیر. گره‌ک اکران نیطق‌ینده، تون، جومله آهنگی، اینتوناسییا ـ تلفوظ واسیطه‌لریندن گئن ـ بول بهره‌له‌نمه‌یی

بیلسینلر هر کس ادبی دیلی یوکسک حساسلیق ایله دانیشمالی و اونون یارادیجیلیق قابلیتینی قابارتمالی‌دیر.

اکران دیلینین اویره‌نیلمه‌سی آذربایجان تورکجه‌سینین تلفوظ اوسلوبلارینین بیر آز دا گئنیش تدقیق اولونوب مؤعین‌لشدیریلمه‌سینه ایمکان یارادیر. موجود اکران دیلینین شرطلری بونلاردیر: ۱) بدیعی تلفوظ اوسلوبو، ۲) قیلاووز تلفوظ اوسلوبو ۳) رسمی تلفوظ اوسلوبو ۴) دانیشیق دیلینین تلفوظ اوسلوبو؛ ۵) دیالئکت تلفوظ اوسلوبلاری ۶) فردی تلفوظ اوسلوبو. طبیعی‌کی، بو تلفوظ اوسلوبلارینین هره‌سینین اؤزونه مخصوص فردی خوصوصیتلری واردیر.

اکران دیلی اوزرینده آپاریلان موشاهیدلر بئله بیرنتیجه‌یه گلمه‌یه اساس وئریرکی، ماوی اکران دا مسئله‌نه دیلین آراشدیریلماسی تورکجه‌میزین ادبی تلفوظ اوسلوبلارینین مؤعین‌لشدیریلمه‌سینده بویوک رول اویناییر. اکران دیلی جانلی حیاتین گئنیش بیر حیصه‌سینی اولدوغو کیمی جانلاندیردیغی اوچون بورادا آذربایجان تلفوظ اوسلوبلارینین بوتون اینجه‌لیک‌لرینه راست گلمک مومکون دور. رداکتورو یونتمنلر (کارگردان)، شرح‌چیلر، آپاریجیلار، رپورتیورلار، آکتیورلار، حتا شومنلر اینسانلارین ایجتماعی منشأینی و فردی دانیشیق اوزللیکلرینی اکران دا جانلاندیرماق اوچون بو تلفوظ اوسلوبلاریندان یارارلانیرلار. بئله‌لیکله فورما، مقصد و کاراکترینده‌ن آسیلی اولاراق وئریلیشلرده تلفوظ اوسلوبلارینین کومه‌یی ایله اوسلوب رنگارنگلییی یارادیلیر.

موشاهیده‌لر گوستریرکی، وورغو و اونون نووعلریندن دوزگون ایستیفاده اکران نیطقی اوچون ده اساس شرطلردن بیری‌دیر.

عادی دیقت سیزلیک، وورغونون ایشلنمه‌سی قایدالاریندان کناراچیخما هر هانسی جومله‌نین معناسینی تحریف ائدیر و قاورامانی خیلی چتین‌لشدیریر. وورغونون نیطق ده آن چوخ هیجانلی وورغو، سوز وورغوسو، منطیقی وورغو و سینتاقم وورغوسو اؤزونو گوستریر.

تلفوظ ده دیالئکت واریانتینا چوخ ضروری حاللاردا مقصدلی شکیل ده و داها چوخ مؤلیفین طلب‌لرینه اویغون شکیل ده یالنیز ادبی - بدیعی وئریلشیلرده یئر وئرمک اولار.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

بوتوولوک ده بوگون ادبی تلفوظ قایدالارینین داشیجیسی بو، قایدالارین قورویوجوسو رولونو اوینامالی‌دیرلار.

جوملەنین، نیطقین سیتاقملارا دوزگون بولونمەسی اکران نیطقینی سعجیەلندیرن اساس خوصوصیت‌لردن بیری‌دیر. بورادا سیتاقم هم ایتوناسیيانین محصولو کیمی چیخیش ائدیر. هم ده اونون تنظیم‌لەییجی‌سی فونکسیياسینی یئرینه یئتیریر. ایلک نوبه ده اکران دا دانیشان آدامین دونیا گوروشو، ساواد درجەسی، دیله شعورلو ایلگیسی اهالینین مدنیتی و کولتورال سویەسی او دیلین و دانیشان اولوسون یوکسلمەسیندن آسیلی اولان بیر آماج‌دیر. و بونو ماوی اکران واسیطەسی ایله یوکسلدمک اولار.

دیل و نیطق کولتورو آنلایشلاری بیر - بیری ایله سیخ باغلی‌دیر. هر ایکیسی اینسانلارین ایلگی، داورانیش و نیطقی ایله علاقه داردیر. دیل کولتورو اینسانلارین مدنی سویەسی، کاراکتری و اینکشافی ایله یاناشی باشقا خالقلارلا قارشیلیقی علاقەلردن اساسلانیر و فورمالاشیر. یوکسک دیل مدنیتی، نزاکتلی ایلگی، خوش رفتار و قارشیلیقلی آنلاشما یالنیز یوکسک دیل باجاریغیندان ایرەلی گلیر. دیل کولتورونون گلیشمەسی اونون خاریجی و داخیلی دیل قانونلاری و فونکسیيال ایمکانلاردان او جوملەدن یاییلما موحیطی ایله علاقه داردیر. بونلارین هامیسی ماوی اکران‌دا ادبی دیلین دوزگون تلفوظ ائدیلمەسینی طلب ائدیر. بوگون تلویزیون تکجه معلومات، ذوق، بیلیک منبعی دئییل، هم ده دوزگون نمونه وی نیطق تریبونو، شیفاهی ادبی دیلین و اونون اورفوائپیيا نورمالارینین یاییجی‌سی‌دیر.

سونوج، رداکتور (ح. ش سوی تورک) طرفیندن اویغونلاشدیریلیبدیر.

قایناقلار

بیرینجی بولوم:

۱- دمیرچی‌زاده آذربایجان دیلینین اوسلوبیاتی. باکی ۱۹۶۲ ص ۱۵.
۲- دمیرچی‌زاده آذربایجان دیلینین اوسلوبیاتی. باکی ۱۹۶۲ ص ۱۵.
۳- یئنه اورادا ص ۱۹.
۴- آغاموسی آخوندوف دیل مدنیتی باکی ۱۹۹۲ ص ۷.
۵- آفندیزاده آذربایجان ادبی تلفوظو حاققیندا نیطق مدنیتی مسئله‌لری باکی ۱۹۶۹ ص ۴۳.
۶- او. س. آخمانوف اسلواری لینقویستیک ترمینو مسکو ۱۹۶۶ ص ۵۳۲.
۷- آ. فرج اف ایضاحلی دیلچیلیک لوغتی. باکی ۱۹۶۹ ص ۳۹.
۸- م. ن عادیل اف، ز. ن وثردیف، ف. م آغایف، ایضاحلی دیلچیلیک ترمینلری. باکی ۱۹۸۹.
۹- یئنه اورادا ص ۱۹۰.
۱۰- روسیسکی رازقو وارنائی رئچی مسکو ۱۹۷۳ ص ۵.
۱۱- ف. آغایف، آذربایجان دانیشیق دیلی، باکی ۱۹۸۷.
۱۲- حسرت حسن اف، نیطق مدنیتی و اوسلوبیاتین اساسلاری باکی ۱۹۹۹ ص ۳۵.
۱۳- یئنه اورادا ص ۳۹.
۱۴- م. محرم اف پسیخولوقیا باکی ۱۹۶۸ ص ۱۶۸.
۱۵- ع. س. بایرام اف ع. ع. علیزاده پسیخولوقیا باکی ۱۹۸۹ ص ۳۱۱.
۱۶- آسوئتانا، اس. و تلویزیون دیچ، فوتکچی ای استروکتور مسکو ۱۹۷۶ ص ۱۴.
۱۷- ای. ق باقراف اوچرکی ترِوی تئلویزیون مسکو ۱۹۷۸ ص ۳۵.
۱۸- زینال محمداف، دانیشان گوزگونون سیرری باکی ۱۹۸۵ ص ۳۶.
۱۹- ق کوپیل اوا، کونتاکت، مسکو ۱۹۷۴ ص ۶۵.
۲۰- باخ نمره ۱۸ ص ۳۷.
۲۱- نصیراحمداف، اکران، افیر، دیل «آذربایجان موعللیمی» قزتی ۱۹ سینتیابر ۱۹۹۰ - جی ایل.
۲۲- یئنه اورادا
۲۳- اسماعیل محمداف، اکران، افیر، دیل باکی ۱۹۸۹ ص ۴.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

۲۴-باخ نمره ۱۷ ص ۳۶.

ایکینجی بولوم:

۱- حاجیف توفیق آذربایجان ادبی دیل تاریخی باکی ۱۹۷۶ ص ۱۰/
۲-اوبشی ایزیکوز نانی (فورمو، سوژئرو انی، فونتیک ایستوری بازیکا) مسکو ۱۹۷۰ ص ۵۶۶.
۳- یئنه نمره ۲ ص ۵۷۳.
۴-دمیرچی‌زاده آذربایجان دیلی اورفوائپیاسینین اساسلاری باکی ۱۹۶۹ ص ۵.
۵- یئنه نمره ۴ ص ۵.
۶- آغاموسی آخوندوف دیل مدنیتی باکی ۱۹۹۲ ص ۱۵.
۷- یئنه اورادا ص ۱۶ - ۱۵.
۸- دمیرچی زاده نمره ۴ - باخ ص ۱۳ - ۱۲.
۹- آذربایجان دیلینین اورفوائپیا سوزلویو باکی ۱۹۸۲ ص ۵.
۱۰- اسماعیل محمد اف اکران، افیر، دیل ص ۴۵ - ۴۴.
۱۱- باخ بیرینجی بولوم ده نمره ۶ ص ۱۵.
۱۲- ر - ای آوانیس اف روسیسکی لئتراتورنی پریزنوشینی مسکو ۱۹۷۲ ص ۶.
۱۳- اَفندیزاده گوستریلن مقاله ص ۴۸.
۱۴- باخ نمره ۱۲ ص ۲۲.
۱۵- م. و زاروا پریزنوشینی و رادیو ای تئلویزیونی دیچی مسکو ۱۹۷۹ ص ۲۵ - ۲۴.
۱۶- اُسلواری اوداریئنی دیلی رابوتنیکوف رادیو ای تئلویزیون ایزد ۴ - ۱۹۷۱ ص ۶۸۱.
۱۷- یئنه اورادا.
۱۸- باخ نمره ۱۵ ص ۲۷.
۱۹- م. آ تولستوی، بشیدی او دیکتورسیکوم ماستراپستو - مسکو ۱۹۶۰ ص ۱۷ - ۱۶.
۲۰- دمیرچی‌زاده آذربایجان دیلینین اورفوائپیا سئین اساسلاری ص ۴۰.
۲۱- یئنه اورادا ص ۳۴.
۲۲- باخ اَفندیزاده، اورفوائپیا - اورفوقیرافیا - قراماتیکا لوغتی باکی ۱۹۸۳ ص ۲۳.
۲۳- آغا موسی آخوندوف دیل مدنیتی ص ۲۲.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com

۲۴- یئنه اورادا ص ۲۴ - ۲۳.

۲۵- یئنه اورادا ص ۳۰.

۲۶- یئنه اورادا ص ۳۹ - ۳۸.

اوچونجو بولوم:

۱-باخ آ. آخوندوف آذربایجان دیلینین فونوتیکاسی باکی ۱۹۸۵ ص ۲۷۵.

۲- یئنه نمره ۱ ص ۲۸۷.

۳- دمیرچی‌زاده موعاصیر آذربایجان دیلی بیرینجی حیصه - باکی ۱۹۷۲ ص ۱۵۱.

۴- آخوندوف گوستریلن کیتاب ص ۲۸۱.

۵- عادیلف، وئردیف، آغایف گوستریلن ص ۱۹۸۹ ص ۴۶.

۶- دمیرچی‌زاده گوستریلن ص ۱۶۳.

۷- ف - ل آقینکو، م. و زاروا اسلواری اودئرینی دیلی رابتونیکوف تلویزیون و رادیو مسکو ۱۹۸۴.

دوردونجو بولوم:

۱- اس. بئرنشتیتی یازیک رادیو مسکو ۱۹۷۷ ص ۳۲.

۲- آرتئموف، و. آ تون ای اینتوناسییا مسکو ۱۹۶۱ ص ۴.

۳- یئنه اورادا

۴- بایرام اف و علیزاده، پسیکولوژی ۱۹۸۹ باکی.

۵- پتروا آ - ن - اسچنیپچسکی ریچی پروبلتمیتیکا، متودولوژی، اوبچه‌نی، رساله دکتری مسکو ۱۹۷۹ ص ۲۰۳.

۶- باخ ۲ ص ۲۲.

۷- آخوندوف آذربایجان دیلینین فونوتیکاسی - باکی ۱۹۸۵ ص ۲۹۶.

۸- یئنه اورادا ص ۲۹۷.

۹- باخ نمره ۵ اوچونجو بولوم ص ۲۳۹ - ۲۳۸.

۱۰- موسی عادیلف تبلیغاتچینین دیلی حاققیندا. نیطق مدنیتی مسئله‌لری باکی ۱۹۶۹ ص ۹۹.

http://dicitalkitabevi.googlepages.com http://kitab.az.googlepages.com http://yasayis.googlepages.com